

Міністерство освіти і науки України
Донбаська державна машинобудівна академія (ДДМА)

Є. В. Болотіна, А. В. Бородай

ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ І ЛІДЕРСТВО

Посібник

**для студентів спеціальності 052 «Політологія»
усіх форм навчання**

Затверджено
на засіданні вченої ради
Протокол № 5 від 25.11.2021

Краматорськ
ДДМА
2021

УДК 323.39(078.5)

Б 79

Рецензенти:

Титаренко Д. М., д-р істор. наук, професор кафедри історії Криворізького державного педагогічного університету;

Дьякова О. В., канд. істор. наук, доцент кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди.

Болотіна Є. В.

Б 79...Політичні еліти і лідерство : *посібник [для студентів спеціальності 052 «Політологія» усіх форм навчання]* / Є. В. Болотіна, А. В. Бородай. – Краматорськ : ДДМА, 2021. – 95 с.

ISBN 978-617-7889-18-1

Посібник підготовлений з урахуванням професійного розвитку здобувачів вищої освіти спеціальності 052 «Політологія». У посібнику висвітлено низку проблем сучасного політичного лідерства та подано різноманітний матеріал для самостійної підготовки: проблемна тематика з курсу «Політичні еліти і лідерство», теми рефератів і бакалавратських робіт.

УДК 323.39(078.5)

ISBN 978-617-7889-18-1

© Є. В. Болотіна, 2021

© ДДМА, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1 СУЧАСНА СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА.....	6
1.1 Підходи до визначення сутності політичного лідерства.....	6
1.2 Зовнішні фактори та індивідуальні риси впливу на формування політичного лідера.....	11
1.3 Функції та механізми політичного лідерства.....	13
1.4 Стили, типи, концепції, основні теорії політичного лідерства.....	17
1.5 Політичне лідерство та політичний авторитет.....	21
<i>Контрольні запитання та творчі завдання.....</i>	31
<i>Перелік тем круглих столів, дискусій.....</i>	32
<i>Тематика бакалавратських робіт.....</i>	32
<i>Список літератури.....</i>	33
2 ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ТА ПАРТІЙНЕ ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО.....	35
2.1 Сутність парламентського лідерства.....	35
2.2 Суб'єкт-об'єктна природа політичного лідерства народних депутатів.....	39
2.3 Партійне політичне лідерство. Вимоги до партійного політичного лідера.....	41
2.4 Якісні характеристики політичного лідерства парламентської більшості та меншості.....	45
2.5 Партійна еліта та «партія влади».....	47
<i>Контрольні запитання та творчі завдання.....</i>	50
<i>Перелік тем круглих столів, дискусій.....</i>	51
<i>Тематика бакалавратських робіт.....</i>	52
<i>Список літератури.....</i>	52
3 ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА.....	54
3.1 Сутнісні характеристики та механізми розвитку творчого потенціалу особистості політичного лідера.....	54
3.2 Імідж політичного лідера.....	61
3.3 Розвиток професіоналізму лідерів-управлінців.....	63
3.4 Молодіжне лідерство – складова формування нової політичної еліти України.....	67
<i>Контрольні запитання та творчі завдання.....</i>	74
<i>Перелік тем круглих столів, дискусій.....</i>	75
<i>Тематика бакалавратських робіт.....</i>	76
<i>Список літератури.....</i>	78
ГЛОСАРІЙ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ.....	82

ВСТУП

Мистецтво та професіоналізм суб'єктів владних повноважень в управлінні мікро- та макросистемами проявляється в їх умінні користуватися владою, вибираючи оптимальний баланс між єдиноначальством і колегіальністю, централізмом та демократією. У цьому умінні проявляється не лише культура владарювання, а й культура самого суб'єкта владних повноважень як владоутримувача.

У зв'язку з цим потреба суттєвого удосконалення якісних характеристик владної діяльності лідерів-управлінців та лідерів-політиків нині набуває значущості одного з основних пріоритетів для сучасного етапу функціонування Української держави. Адже саме від цих суб'єктів владних повноважень залежать ефективність, легітимність, авторитет, соціальна сила, висока моральність влади та конструктивна дієвість загальнонаціональних управлінських рішень.

Надзвичайної актуальності нині набувають дослідження сутнісних характеристик політичного лідерства як складової процесу державно-адміністративного управління й політичної діяльності, оскільки у цих процесах різноманітні проблеми вирішуються шляхом впливу лідерів як суб'єктів владних повноважень на людей, що їх оточують.

Підтвердженням вагомості таких досліджень є думка відомого філософа і соціолога М. Вебера про необхідність пошуків важливих детермінант макроісторичних процесів у мікросфері людських мотивацій, цінностей, відносин з орієнтацією при цьому на «типові мотиви» та «типові зразки соціальної дії».

Політичне лідерство в сучасних умовах здійснення державно-адміністративної та політичної діяльності виступає передумовою:

- розуміння складності та вагомості праці лідера як суб'єкта владних відносин;
- визнання пріоритетності його ролі як організатора командної роботи однодумців, прихильників, симпатиків, від успішної діяльності яких залежить його ефективність та результативність;
- усвідомлення обов'язковості особистісно-ділових характеристик лідера для ефективної професійної діяльності.

Лідерство передбачає чесність лідера і, отже, значно більшу, порівняно із загальноприйнятими нормами, відповідальність у досягненні стратегічних цілей. Лідерство спонукає особистість до постійного розвитку інтелектуальних здібностей, творчого мислення, випереджальної уяви, стратегічного мислення, сильної волі, управлінської сміливості, що дозволяють йому висувати нові ідеї, вирішувати нові неординарні завдання навіть в умовах значної невизначеності.

І лише в тому випадку, якщо суб'єкт владних повноважень робить це творчо та самостійно на основі гармонії особистих та професійних рис, і формується лідер-управлінець та лідер-політик.

У цьому посібнику ми прагнули доступно, логічно і, головне, правдиво донести значущість політичного лідерства. Адже лідерство – це те, чим цікавиться майже кожний. Хтось відчуває у собі силу дістати самому владу, а інші прагнуть зберегти за собою свободу і нікому не підкорятися.

Знаючи про складові політичного лідерства, головні джерела політичних ризиків, якими є, зокрема, низька громадська легітимність, малопродуктивність, геополітичні роздоріжжя, кожен, хто прагнутиме, зможе сам собі бути іміджмейкером, або хоча б матиме уявлення про справжню ціну лідерства.

Пропонований посібник допоможе усім зацікавленим по-сучасному поглянути на феномен політичного лідерства в контексті здійснення державно-адміністративної та політичної діяльності.

Текстовий матеріал, контрольні запитання та творчі завдання, теми круглих столів, дискусій, тематика магістерських робіт, перелік використаної та рекомендованої літератури сприятимуть не лише розширенню інформаційного професійного кругозору, а й активізують особистісну самопідготовку та готовність до самовдосконалення і, отже, самоактуалізації та самореалізації ефективного лідера-управлінця та лідера-політика.

1 СУЧАСНА СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Основні поняття: політичне лідерство, типологізація і стилі політичного лідерства, імідж та авторитет політичного лідера, політичний ватажок, фактори впливу на формування політичного лідера, особистісні складові політика-лідера.

1.1 Підходи до визначення сутності політичного лідерства

Загальновідомою є аксіома про те, що історію, беззаперечно, творять люди. Однак, спонукальні мотиви дій і прагнень мають причини, що лежать у матеріальній, насамперед, економічній сфері життя суспільства. Люди, які володіють свідомістю та волею, діють у реальному житті, ставлять мету і прагнуть її здійснити, реалізувати (при цьому) і свої амбіції. У певних умовах ця обставина породжує ілюзію того, що свідомість – головна сила історичного процесу, а історія – реалізація ідей, носіями яких є саме видатні, великі особи.

Адже розвиток суспільства, як стверджував американський філософ та теоретик прагматизму Дж. Дьюї, відбувається випадково «від ситуації до ситуації» на основі імпульсів від великих лідерів. Незначна кількість людей, знаючи, чого хочуть інші люди, веде за собою натовп. Історія є творінням великих людей, і тільки вожді, лідери можуть впливати на розвиток людства.

У сучасній науці не існує єдиного та однозначного тлумачення поняття політичного лідерства. Існує кілька різних підходів до розуміння лідерства: «вплив, авторитет, влада і контроль над іншими» (Едінгер); своєрідне підприємництво, що здійснюється на політичному ринку, де «підприємці» у конкурентній боротьбі обмінюють свої соціальні програми і способи розв'язання суспільних завдань на керівні посади (Опенгеймер, Фроліх); символ спільності й зразок політичної поведінки групи, здатний реалізувати її інтереси з допомогою влади (Амелін, Баталов); набір особистісних соціально-психологічних якостей лідера (Херманн, Дженнінгс); «функція певної ситуації» (Рісмен, Фромм). Попри всі розбіжності наведені визначення єднає спільний предмет науково-теоретичних пошуків (політичний лідер) і однозначне його розуміння як людини, котра завдяки своїм особистим якостям має переважний вплив на членів соціальної групи. Це надає підстави сформулювати загальне поняття.

Американський філософ Сідні Хук фетишизував роль політичного лідера, вважаючи, що Друга світова війна – результат не загальної кризи капіталізму, а результат злої волі Гітлера. Повторюючи тезу австрійського психолога Зигмунда Фрейда про те, що культ особи, культ героя виростає

та виховується з дитинства, він стверджує, що ніколи в масі люди не звільнюються від залежності: спочатку залежать від батьків, згодом від учителів або кого-небудь ще, хто надає відповіді на їхні запитання. Йдучи за Фрейдом, він наголошує, що завжди натовп шукає лідера, вождя, який відіграв би в суспільстві роль, аналогічну ролі батька в сімействі. У кінці 1980-х рр. ХХ ст. на мітинговій хвилі в Росії впливли Б. Єльцин, Г. Попов, А. Собчак, в Україні – Л. Кравчук, В. Чорновіл, О. Мороз, у Казахстані – Н. Назарбаєв, у Білорусії – Шушкевич, Кебіч, Лукашенко. Їх популізм зіграв на почуттях, емоціях, потребах людей, які прагнули дістати відповіді на породжені щоденним життям проблеми, труднощі, сподівалися, що з їх допомогою зможуть вирішити назрілі проблеми.

Соціальне середовище саме вибирає лідера, який задовольняє інтереси соціальних спільнот (лідер, по суті, не більш ніж інструмент соціальної спільноти). «Таємниця лідера» криється не в ньому самому, а в психології та запитах його послідовників. Сподівання соціальної спільноти на лідера при вирішенні проблем і задоволенні потреб та інтересів має важливе значення для процесу його становлення і формування. Процес зародження політичного лідерства відбувається стихійно: на мітингах, демонстраціях, зібраннях тощо. Однак у ході виступів маси звичайно з'являються ініціатори, які намагаються перетворити емоційний порив натовпу на колективні дії. Якщо це вдається, ініціатори стають призвідниками, які можуть повести людей за собою на звершення різноманітних дій, навіть протизаконних, але в інтересах мас.

У буденному житті лідера як центральну, найавторитетнішу особу у конкретній спільноті людей можна виділити практично у кожному виді діяльності та в будь-який історичний період.

Лідер – індивід, який володіє найяскравіше відображеними корисними, з точки зору внутрішньогрупового інтересу, якостями, завдяки яким його діяльність виявляється найпродуктивнішою: висока швидкість реакції на виникаючі політичні події, ситуації, тямущість, кмітливість, уміння вивертатися та виходити зі складних ситуацій тощо. Такий лідер користується повагою, авторитетом, слугує зразком для наслідування, своєрідним еталоном, до якого повинні, з точки зору групових цінностей, приєднуватись інші. Вплив такого лідера базується на психологічному явищі відображеної суб'єктивності, тобто ідеальному уявленні.

Лідер сприймається в суспільстві як особа, за якою співтовариство визнає право на прийняття рішень, найбільш значущих, з точки зору, групового інтересу. Авторитет лідера заснований на спроможності згуртувати, об'єднувати інших для досягнення групової мети. Очевидно, що така особа, незалежно від стилю лідерства, регулює взаємовідносини у групі, спільноті людей, відстоює їх інтереси, цінності в міжгруповому спілкуванні, впливає на формування внутрішньогрупових цінностей, у деяких випадках символізуючи їх.

Історично виникле політичне лідерство пов'язане не тільки з формуванням інтересів, а й з проявом особистості як одного з потенційних суб'єктів політичної дії. Якщо потестарним, тобто архаїчним суспільствам, політичне лідерство не властиве не тільки через відсутність диференційованих владних інтересів, але й через невиділеність індивідуального Я з родової, колективної свідомості, то в античності лідерство мало особистий характер, що впливав з авторитету конкретного індивіда та його достоїнств. Взаємовідносини лідера та його прихильників і послідовників подібні до відносин учитель – учень у тому контексті, що політичне життя безпосередньо пов'язувалось з вирішенням проблем світогляду, прокламаціями, певними моральними цінностями.

У середньовічній Європі політичне лідерство поступово втрачає морально-етичний зміст. Вплив лідера ґрунтується не стільки на особистих достоїнствах, скільки на спроможності до керівництва конкретною політичною спільнотою. Від лідера вимагається не стільки бути моральним зразком, скільки вміння об'єднати групу для досягнення поставленої мети, сформуванню груповий інтерес. Така тенденція до прагматизації політичного лідерства найчіткіше проявляється в епоху Відродження та в період перших буржуазних революцій.

У сучасному суспільстві політичне лідерство являє собою спосіб, метод побудови влади, заснованої на інтеграції різноманітних соціальних верств (груп) шляхом використання специфічних механізмів об'єднання навколо висунутої лідером програми, концепції вирішення соціальних проблем та завдань суспільного розвитку. При цьому принципового значення набувають не стільки особисті якості лідера, скільки його спроможність адекватно відображати інтереси частини населення, яке його підтримує, тобто вміння сформуванню такі інтереси у вигляді конкретних політичних вимог і сформулювати їх, визначити тактику боротьби й ефективні засоби їх задоволення. У такому випадку лідерство виконує не тільки прагматичні, а й інтегративні функції. А особа політика слугує символом певних політичних настроїв. З ним буденна свідомість пов'язує свої надії. Залежно від того, наскільки відповідає реальна особа своєму образу, настільки широкі її можливості.

Політичне лідерство – вплив на інших людей. соціолог Людвіг Едінгер зазначає, що лідерство – це вплив, авторитет, влада та контроль над іншими. Однак лідерство забезпечує не будь-який вплив. Для лідерства характерні три особливості впливу: вплив повинен бути постійним. Політичними лідерами не можна вважати людей, які справили хоча і великий, але разовий вплив на політичні процеси. Так, Лі Освальд, офіційно визнаний убивцею американського президента Джона Кеннеді, своїм вчинком виявив істотний вплив на політичний розвиток Америки, і частково – усього світу. Однак безглуздо вважати його політичним лідером. Керівний вплив лідера здійснюється на всю соціальну спільноту, організацію, суспільство. Особливість політичного лідера – широта впливу

на всі об'єднання людей. Політичного лідера відрізняє очевидний пріоритет впливу. Відносинам лідера та його послідовників притаманна нерівність у взаємодії, однозначне спрямування впливу.

Політичне лідерство – управлінський статус, соціальна позиція, керівна посада, пов'язана з виконанням владних повноважень і прийняттям владних рішень. Підхід до суспільства як до складної організованої ієрархічної системи, розуміння сутності соціальних позицій та ролей пояснює політичне лідерство як управлінський статус. Зайняття в такій системі пов'язаних з виконанням управлінських функцій позицій і надає людині статус лідера. Лідерство – це становище в суспільстві, що характеризується спроможністю особи, яка його займає, спрямовувати та організовувати колективну поведінку деяких або усіх членів.

Політичне лідерство – особливого роду підприємництво, здійснюване на політичному ринку, на якому політичні підприємці в конкурентній боротьбі за керівні посади обмінюють свої програми вирішення суспільних проблем і передбачувані засоби їх реалізації. Специфіка політичного підприємництва полягає у персоналізації політичного лідера, його ототожненні з особою потенційного лідера, рекламуванні загального добра.

Політичний лідер – це символ спільноти і зразок політичної поведінки для соціальної верстви, груп, здатний реалізувати їх інтереси за допомогою владних повноважень. На відміну від лідерства, політичне керівництво допускає досить жорстку та формалізовану систему відносин панування-підпорядкування. На противагу такій точці зору стверджується, що лідерство ґрунтується на основі керівної функції, однак важливе значення мають суб'єктивні якості, що уподібнюють політичного лідера з самим народом.

Таке тлумачення політичного лідерства іде врозрід з усією традицією розуміння політичного лідерства: традиція однобічно розглядає явище, недооцінює провідну роль формальнопосадового статусу у виконанні функцій лідерства. Адже в сучасному суспільстві, не спираючись на організацію, на засоби масової інформації, навіть особа, обдарована надзвичайним хистом, не спроможна стати політичним лідером. Ще Леон Фейхтвангер зазначав, що влада навіть пустої людини наповнюється змістом. Історія людства знає непоодинокі приклади практичної реалізації цієї думки.

Політичного лідера доцільно визначати як учасника політичного життя, що прагне і здатний консолідувати зусилля оточення й активно впливати на нього заради досягнення визначеної мети. Народження політичного лідера починається з того моменту, коли його соціальний досвід, помножений на неординарні особистісні якості, дозволяє зробити йому для себе важливий висновок, немовби кажучи собі: «Я знаю суть проблеми, що постала перед нами, бачу шляхи її вирішення. Те, що я пропоную, сприймається людьми. Мене підтримують, я можу очолити

людей у їх прагненні досягнути мети». Такий початковий момент самооцінки є, без сумніву, необхідним, але далеко не достатнім. Зрештою, така самооцінка може бути наслідком банального психологічного розладу.

Для з'ясування сутності політичного лідерства насамперед необхідно наголосити на тому, що справжній політичний лідер розпочинається там, де з'являється професійне політичне мислення, де політик ставить під сумнів можливості свого здорового глузду та покладається на спеціальні знання як результат наукового пізнання та підходу до суспільства.

Принципово важливо зауважити, що в системі політичних відносин суспільства політичний лідер може виступати як у ролі суб'єкта, так і об'єкта політичного процесу. Суб'єктом він є тому, що за своїми якостями і в результаті добровільного вибору оточуючих його людей він очолює соціально-політичні рухи з метою реалізації інтересів його прихильників чи виборців. За допомогою наданих йому для цього владних повноважень він спрямовує зусилля, волю, інтелект людей, оперує суспільними ресурсами.

Разом з тим, політичний лідер – це не така собі ізольована, абсолютно автономна постать, що височіє над суспільством. Він є одночасно і об'єктом політичної діяльності. У вирішенні тих чи інших проблем він завжди відчуває вплив і тиск різних зацікавлених сторін. Займаючи певну посаду, він, в умовах формальних механізмів здійснення влади, потрапляє до системи владних відносин з усім комплексом існуючих противаг та балансів.

Варто зазначити, що проблема політичного лідерства виникає лише за наявності широких політичних і громадянських свобод. Їх обов'язковими передумовами є політичний плюралізм, багатопартійність, фракційна діяльність усередині парламентів та партій, що забезпечують безперервне політичне інтелектуальне змагання представників певних ідей та соціальних інтересів.

В умовах тоталітаризму й авторитаризму не існує політичних лідерів у повному розумінні цього слова. У таких суспільствах є диктатори, номенклатура, бюрократія, які прориваються до влади не за законами лідерства, а використовуючи монополію на інформацію, засоби виробництва, можливість розпоряджатися ресурсами.

Політичне лідерство можливе за умови наявності у лідера підтримки його прихильників. В умовах демократії саме політичне життя примушує політичного лідера усвідомити, що він виступає суб'єктом політичної діяльності не один, а у взаємодії та єдності з прихильниками, виборцями, окремими суспільними верствами чи й усім народом. Так, наприклад, останній кошовий Запорозької Січі П. Калнишевський підписувався таким чином: «Петро Калнишевський, кошовий отаман Війська Запорозького із отаманню та усім товариством запорозьким».

Антиподом політичного лідера, його alter ego є політичний ватажок. Визначення цього поняття як феномену та явища запропонував французький соціолог Густав Лебон. Він був переконаний, що **політичний ватажок** – це

суб'єкт політичної діяльності яскраво вираженого популістського спрямування. Причому цей вчений надав пояснення й такому терміну, як «популізм» (від лат. *populus* – народ). На його думку, це синонім демагогії, тобто прагнення завоювати політичний авторитет нездійсненими обіцянками, заграваннями з населенням, спекуляціями іменем народу.

Основними рисами політичного ватажка є:

➤ потурання сьогоденним примітивним потребам натовпу. Політичний вождь йде не попереду громадської думки, а завжди за нею, він завжди – «рупор низів»;

➤ використання критичних самосійних станів натовпу: страху, ненависті, ворожнечі, ущемлення гідності;

➤ підлабузництво, запобігання перед масами. Постійна експлуатація фраз на зразок: «народ мудрий», «народ завжди має рацію» тощо;

➤ вживання лексики натовпу, опанування спеціальним красномовством, головними прийомами якого є енергійні, але повністю бездоказові твердження; яскрава образність, ґрунтована на поверховому аналізованні;

➤ завищені обіцянки, що, як правило, забуваються ним, щойно він досягає бажаного для себе результату;

➤ апелювання до найбільш непідготовлених малоосвічених елементів населення;

➤ маніпулювання та паразитування на ідеях руйнування, оскільки масам вони імпонують більше, ніж ідеї творення;

➤ розум та освіта швидше шкодять вождякові, ніж приносять користь. Розум робить людину більш поблажливою. Розум, освіта надають змоги помітити протилежні наслідки, різні аспекти питання чи проблеми, усвідомити справедливість вимог політичних опонентів. Одне слово, розум послаблює напруженість та силу переконань, необхідних для того, щоб стати реальним проповідником, апостолом натовпу. Та й історичний досвід людства свідчить, що вожаки усіх часів, особливо вожаки революцій, відзначалися надзвичайною обмеженістю. Як слушно стверджував П. Струве, аналізуючи феномен В. Леніна, «вожаком він став не тому, що він – особистість, а саме тому, що він – «не особистість»».

1.2 Зовнішні фактори та індивідуальні риси впливу на формування політичного лідера

Формування того чи іншого типу і стилю політичного лідерства визначається комбінацією факторів як суб'єктивного характеру (особистісні якості політика як людини), так і цілою низкою зовнішніх відносно його особистості обставин. Серед останніх факторів найбільш визначальними для політичного лідерства визнають такі:

1. **Політико-історичні фактори.** Найважливіші з них: особливості політичного режиму, що самі по собі є підставою для появи авторитарних чи демократичних лідерів, опозиції, основних способів рекрутування еліти. Крім цього політичне лідерство може бути визначено домінуючим вектором розвитку суспільства. Причому форсований, революційний розвиток суспільства, як правило, призводить до створення авторитарних тенденцій в управлінні, а еволюційний шлях – демократичних тенденцій;

2. **Політична культура.** Йдеться про вплив на політика домінуючого у суспільстві типу політичної культури, складовими якої є народні стереотипи ідеального політика та орієнтація на припустимі правила політичної боротьби. Наприклад, у патріархальній культурі домінує орієнтація на лідера-героя, у підданській – на лідера-батька, лідера-господаря, лідера-вождя, а в громадянській – на лідера-слугу, лідера-служителя, лідера-адміністратора;

3. **Загальне налаштування виступів політиків, позначене рівнем їх політичної культури.** Так, наприклад, в Україні, де завжди актуальним було питання «Хто винен?», населення більше схильне довіряти тому, хто більше критикує і звинувачує своїх політичних опонентів. Дослідники американської електоральної культури зазначають інший цікавий факт: політики, що виступають з поганими прогнозами, у більшості випадків зазнають поразки;

4. **Ситуаційний фактор.** Людство завжди актуалізується в контексті конкретної економічної, політичної, соціальної, міжнародної ситуації. Роль ситуації зумовлюється її впливом на висування першочергових завдань лідерства, управління, керівництва; створення умов, за яких лідеру доведеться діяти; визначення кола потенційних прихильників та опонентів; здійснення впливу на формування певного типу політика. Наприклад, ситуація війни чи кризи продукує тип жорсткого політика;

5. **Потенціал організації, на яку опирається політик,** у тому числі її здатність до проведення ефективної електоральної політики під час виборів, її імідж та політична доктрина. На політика екстраполюється, тобто переноситься, образ його організації, що посилює позитивне чи негативне сприйняття політика масами;

6. **Характеристики послідовників: їхні переваги, очікування, орієнтації, стереотипи мислення.**

Крім зовнішніх факторів, характер лідерства визначають індивідуальні, особистісні риси політика, тобто моральні, організаційні якості та здібності, що визначають професійність у сфері політичної діяльності та державного управління.

Питання про те, які **особистісні якості необхідні для успішного політика-лідера,** залишається відкритим. Але серед них потенційно бажаною є комбінація таких рис:

- здатність акумулювати та відображати у своїй діяльності інтереси широких мас;
- здатність підкоряти оточуючих людей своїй волі;
- певна амбіційність;
- висока працездатність та володіння собою;
- мужність брати на себе ініціативу й відповідальність за власні дії та дії своїх прихильників;
- здатність висувати нові політичні ідеї, комбінувати та удосконалювати вже існуючі;
- уміння вибудовувати цілісні програми політичних дій з розрізнених ідей, лозунгів тощо;
- рішучість у відстоюванні своєї позиції;
- здатність здобувати вигоду з будь-яких змін політичної ситуації;
- розвиненість інтуїції, що дозволяє прийняти потрібні рішення у потрібний час.

Природно, що у кожного видатного політичного лідера окреслені якості проявляються чітко індивідуально. Окремі риси набувають домінуючого характеру, інші відходять на задній план. Крім того, лідерів відрізняє наявність багатьох винятково індивідуальних, притаманних тільки їм, рис. Саме їх своєрідний неповторний набір і формує особливий стиль лідерства кожного з політичних діячів.

1.3 Функції та механізми політичного лідерства

Завдяки авторитету та особистому впливу політичний лідер відіграє визначальну роль у здійсненні влади над організацією, до якої належить і яку очолює. Оскільки функціонально він покликаний формулювати політичний курс, стратегію й тактику, доцільно виокремити три взаємопов'язані рівні діяльності політичного лідера:

I – здійснення функції оцінювання: від лідерів чекають авторитетної, мудрої та своєчасної оцінки групових ситуацій.

II – вироблення лінії поведінки, тобто визначення від імені групи напряму її дій з метою розв'язання існуючих проблем чи проблеми.

III – виконання мобілізуючих функцій: лідер повинен домагатися підтримки всієї групи або її більшості в оцінюванні ситуації та реалізації наміченого плану дій.

Лідер – це обов'язково особистість, продукт «природного відбору». Саме тому необхідно розрізняти поняття «лідер» та «керівник».

Політичний керівник також визначає мету політики та засоби її досягнення, домагається реалізації певної стратегії й тактики. Проте робить це, тому що призначений або вибраний на керівну посаду. Звичайно, він може бути при цьому справжнім лідером – це кращий варіант. Але можлива

й відсутність якостей лідера у політичного керівника як особи. Ще одна відмінність: керівника призначають, а лідер висувається стихійно.

Індивідуальне політичне лідерство в загальнонаціональних масштабах суттєво відрізняється від політичного лідерства у відносно малих групах (партіях, асоціаціях тощо). Основні його відмінності полягають у тому, що це:

- по-перше, «дистанційне» лідерство, тобто контакти лідера з його послідовниками, як правило, опосередковані масовими комунікаціями, організаціями, а також людьми, що обслуговують державну політичну машину;

- по-друге, багаторольове лідерство, оскільки політичний лідер орієнтується на очікування свого безпосереднього оточення, політичної партії, до якої належить, бюрократичної виконавчої машини, а також широких верств населення. При цьому дуже важливо підтримувати повну рівновагу цих, часто суперечливих, ролей;

- по-третє, лідерство з чітко вираженим корпоративним характером, тобто у певному розумінні лідер є символічною постаттю, а його численні ролі виконують інші люди, насамперед найближчий штаб, «виконавча еліта»;

- по-четверте, лідерство з чіткими часовими рамками. Це пояснюється тим, що сучасний державний лідер діє в умовах певних розпоряджень, встановлених законом норм (якщо йдеться про демократію), державних бюрократичних інститутів, що визначають реальні масштаби його влади та шляхи її здійснення. Ці демократичні інститути мають високий ступінь відносної автономії, тому державна машина працює незалежно від зміни тих або інших політичних лідерів.

Характер та механізми функціонування політичного лідерства істотно відрізняються залежно від форми здійснення влади. В умовах тоталітаризму – це особиста диктатура, тиранія, що спирається на насильство, «авторитет сили».

В умовах демократії, в тому числі елітарної – це лідерство на основі «сили авторитету», «сили закону». Причому, однією з ознак демократії є можливість ненасильницьким шляхом усунути від влади недостойного лідера.

Дія демократичного лідера не виходить за межі закону, насамперед конституції. А це передбачає, що він є носієм виконавчої влади (головою уряду, президентом). Стосовно цього утвердження інституту президента, яким і забезпечений авторитет цієї форми правління, не означає зазіхання на демократію. Як правило, авторитарна влада асоціюється з особою того чи іншого політичного діяча, достатньо авторитетного. У такому випадку авторитарна влада не нав'язується суспільству з чиеїсь примхи. Вона народжується самою політичною дійсністю, схвалюється масами через представницькі інститути влади.

Тоталітарному режимові властивий лідер з формально необмеженими повноваженнями, не відображеними в жодному законі. Дуже часто має місце сумісництво партійної та державної посади. Проте ця безмежність повноважень не означає повної свободи дій щодо партійного апарату або іншої правлячої еліти. Під їхнім контролем перебуває процес формування і просування номенклатури до тих позицій, з яких реальним є вихід на лідерство. Крім цього, на верхніх поверхах номенклатури доля керівних кадрів вирішується в апаратній «кухні». Апарат має змогу контролювати канали зв'язку лідера з зовнішнім світом, здійснюючи тим самим селекцію інформації, що надходить до нього, і відповідно інтерпретуючи його рішення та управлінські команди.

Інакше кажучи, апарат висуває на керівну посаду «свою людину», а потім виконує функції її очей та рук.

Опорою диктатури є, власне кажучи, не справжня еліта, а вузька кліка, згряя не так одностороння, як співучасників злочинної щодо народу влади – чи хунти, чи «вищої революційної ради», в руках яких, по суті, перебуває диктатор.

І нарешті, демократія передбачає відповідальність політичного лідера за прорахунки та невдачі, за порушення демократичних принципів правління. Це спричинює кінець політичної кар'єри, втрату політичного лідерства, звільнення від державної посади. За певних умов демократичні режими передбачають юридичну, судову відповідальність. У Великобританії, США та деяких інших країнах існує спеціальна процедура притягнення вищих посадових осіб держави до парламентського суду – імпічмент. Йдеться також про моральну відповідальність.

Насильницька зміна лідера-диктатора означає не тільки кінець політичної кар'єри. У кращому випадку йому вдасться втекти зі своєї країни. Інакше йому може загрожувати фізичне знищення. Свідченням цього можуть бути нещодавні події в країнах Близького Сходу. Звичайно, тоталітарні режими не передбачають ніякого імпічменту. Але оскільки найбільш зловісні з них є загрозою для всього людства, демократія має прецедент притягнення апологетів фашизму до судової відповідальності на міжнародному рівні (Нюрнберзький процес). Не виключається і в майбутньому можливість використання такого способу притягнення до відповідальності національних лідерів-диктаторів.

Самовпливом лідерство не гарантується, адже право на першість потрібно весь час підтверджувати. Можливість та механізми цього підтвердження залежать від існуючого політичного режиму. Чим демократичніше суспільство та вища його політична культура, тим постійнішим є процес відтворення цілих плеяд лідерів різних рівнів та масштабів, дії інституту політичного лідерства та відповідний йому механізм. Під останнім розуміється система правил висування «першої особи» в структурі влади і здійснення нею усіх владних функцій.

При встановленні тоталітарного режиму механізм політичного лідерства руйнується. Він замінюється інститутом номенклатури, який породжує **культ особи**, тобто приписування політичному лідерові визначального впливу на хід історичного процесу. Загалом це властиво усім тоталітарним режимам «реального соціалізму». При цьому зберігається й боротьба за владу. Хоча, згідно з марксистською концепцією, така форма утвердження лідерства після соціалістичної революції вважалась неприпустимою.

Оскільки, начебто, по-перше, питання влади актуальне тільки у перехідний період від капіталізму до соціалізму. Пізніше класи, держава, політика відмирають, замінюються неполітичним комуністичним самоврядуванням. І, по-друге, в «перехідний період» влада робітничого класу реалізується не через правлячу еліту та політичних лідерів, а шляхом прямої демократії. Тим часом, оскільки є влада й лідерство, неминучо є боротьба за лідерство. В умовах зміцненим незалежності і суверенітету України, розбудови її державності теж відбувається досить гостра боротьба за політичне лідерство. Принципово важливо, наскільки її методи є цивілізованими, адекватними вимогам демократії.

Тип моделі політичного лідерства істотно впливає на політичне життя. У демократичній політичній системі для лідера необхідне політико-культурне середовище, яке водночас виступає і як збуджувальний, і як контролюючий фактор його діяльності. Національний лідер залишається в рамках демократичного процесу лише в тому випадку, якщо його оточують інші лідери, здатні створити йому конкуренцію, коригувати його діяльність або навіть замінити його на урядовій посаді відповідно до діючих правових норм та звичаїв.

Незважаючи на різницю у проявах, лідерство постає явищем універсальним. Ця універсальність проявляється у єдності функцій, які у всі історичні епохи покладалися суспільством на політичних лідерів:

- Діагностична – авторитетне, точне, своєчасне оцінювання політичної ситуації в суспільстві.
- Стратегічна – вироблення оптимального політичного курсу, що відповідає ситуації, яка склалася в державі та суспільстві.
- Мобілізуюча – постійне обґрунтування вірності даної ними оцінки політичної ситуації і їх спонукання до дій для досягнення поставлених завдань.
- Інтегративна – створення атмосфери, в якій різноманітні суспільні групи могли б відчувати себе єдиним цілим.
- Патронажна та арбітражна – захист населення від беззаконня і свавілля бюрократії, допомога людям при надзвичайних і кризових ситуаціях.
- Персоніфікація політичних явищ – покладання на політиків відповідальності за значні події суспільного життя, які мають як позитивні, так і негативні наслідки. При цьому завдяки цій функції відбувається нейтралізація відчуття безособовості політичних процесів.

1.4 Стили, типи, концепції, основні теорії політичного лідерства

Інтерес до лідерства і спроби обміркувати складне та важливе соціальне явище політичного лідерства сягає глибокої давнини. Уперше трактовку поняття лідерства, а також політичного лідерства науковці знаходять у працях античних істориків Геродота, Плутарха, Гракха та інших.

У центрі їх історичних розповідей завжди перебували визначні особистості – монархи, полководці, впливові державні мужі як творці історії. Цих людей розглядали як деяких володарів від Бога, які істотно відрізняються від собі подібних громадян і, природно, претендують на всі блага в суспільстві. Пізніше значний внесок у дослідження політичного лідерства зробили Ніколо Макіавеллі та ін., які визначали, що політичний лідер – це государ, який згуртовує і представляє все суспільство.

Політичне лідерство – одне з унікальних явищ політичного та суспільного життя, пов'язане із виконанням владних повноважень і здійсненням владних функцій високопосадовцями та політиками. Саме тому проблема політичного лідерства розглядається західними політологами у двох напрямках:

- теоретичному – робляться спроби теоретично поширити та реалізувати проблему лідерства за допомогою різноманітних філософсько-історичних концепцій;

- утилітарному. Це практичний підхід з позицій практичної користі емпіричних досліджень вивчення досвіду, практики, розробки рекомендацій і пропозицій.

Залежно від їх теоретичних засад, концепції політичного лідерства поділяються на декілька груп:

- по-перше, концепції, згідно з якими лідер – універсальне соціальне явище людської діяльності. Саме тому закономірності його функціонування єдині в усіх сферах життя суспільства (в управлінні, політиці, економіці, освіті, спорті тощо);

- по-друге, концепції, що ототожнюють лідерство з керівництвом та управлінням. При цьому формальне володіння владою розглядається як необхідна й достатня умова лідерства. Саме тому діяльність лідера постає як адміністративна діяльність. Причому специфіка явища лідерства зводиться здебільшого до правових (партійно-етичних, релігійних тощо) регуляторів політичної поведінки службової особи. Політичний лідер як соціальний інститут ототожнюється з органами державної влади;

- по-третє, концепції, що розглядають політичного лідера як специфічне явище суспільного життя, що не може бути пояснене лише психологічними, економічними або правовими принципами.

Серед основних теорій політичного лідерства необхідно згадати, насамперед, теорію рис, сформовану на основі виявлення якостей, притаманних ідеальним лідерам-героям. Суть її полягає в поясненні

політичного лідерства вагомими якостями особи. Один із видатних представників теорії рис Енрі Богардус зазначав, що переважаючі інтелектуальні обдарування створюють особі видатне становище, яке рано чи пізно приводить до лідерства.

Серед рис, притаманних політичному лідеру, як правило, виділяють гострий розум, тверду волю, енергію, неабиякий організаційний хист, вміння подобатись людям і, особливо, готовність брати на себе відповідальність, компетентність, а також фотогенічність, зовнішня привабливість, ораторський хист тощо.

Очевидно, що в умовах політичної конкуренції для зайняття високих позицій лідерам справді потрібні певні психологічні та соціальні якості. Однак їх набір значно варіюється залежно від історичних епох та особливостей конкретних держав світу. Навіть у сучасних умовах у Швеції, Афганістані, Кореї, Ефіопії, Росії, Україні, Білорусі, Казахстані та інших країнах особисті якості, які надають шансів на політичний успіх, істотно відрізняються.

У недемократичних державах політичними лідерами часто стають сірі особистості, які мають неяскову індивідуальність.

На практиці теорія рис не знайшла підтвердження. Виявилось, що індивідуальні якості лідера взагалі майже цілком збігаються з повним набором психологічних та соціальних ознак особи. Крім того, в деяких сферах діяльності (наприклад сфера підприємництва) високі інтелектуальні й моральні якості виступають швидше перешкодами для лідера у зайнятті лідируючих позицій, аніж умовою його успіху. Часто протягом багатьох років, а то й усього життя видатний хист людей так і не затребується, не знаходить застосування. Але це не означає повного заперечення теорії рис.

Обґрунтовуючи роль особи в історії людства, німецький філософ Фрідріх Ніцше (1844–1900) намагався з'ясувати необхідність створення вищого біологічного типу людини-лідера, надлюдини, підкреслюючи, що «мета людства – в його вищих представниках... Людство повинне невпинно працювати, щоб народжувати великих людей – і ані в чому іншому, як тільки в цьому, полягає його завдання». В уявленнях Ф. Ніцше, «надлюдина не обмежена нормами існуючої моралі, стоїть потойбіч добра і зла, може бути жорстокою до звичайних людей і поблажливою, стриманою, ніжною, гордою, приязною в стосунках з рівними собі, тобто з надлюдьми. Її відрізняють високі життєві сили та воля до влади. Це сильна, розвинена, вольова, вродлива особа, що піднімається над людиною...». У праці «Генеалогія моралі» Ф. Ніцше зазначав прагнення людини зайняти місце лідера як її надприродний інстинкт та наголошував на тому, що лідер має право ігнорувати мораль.

У кінці XIX – на початку XX ст. політологи та соціологи Заходу, а згодом і Сходу, прагнули з'ясувати проблему лідера, виходячи саме з особистих якостей людини (почуття гумору, такту, вміння привертати до себе увагу тощо). Звичайно, особисті якості відіграють істотну роль

у формуванні лідера. Однак, перебільшуючи такий фактор та визначаючи лідера тільки як явище біопсихологічне, не соціально-економічно обумовлене, неможливо з достатністю обґрунтувати проблему політичного лідерства. Соціолог Габріель Тард (1843–1904) – один з основоположників теорії соціалізації, намагався довести, що основний закон соціального життя – це наслідування послідовниками свого лідера. Більшість населення не здатна до самостійної соціальної творчості. Єдиним джерелом прогресу суспільства є відкриття, зроблені ініціативними, оригінальними особистостями.

Ідею залежності лідерства від певних соціальних умов обґрунтовує концепція ситуацій (Віллі Ділла, Генрі Хіптона, Анрі Голднера та ін.). Її основою є теза про відносність множинності явища лідерства. Очевидно, що вимоги до лідерства здебільшого розвиваються залежно від становища держави: залежність та її сутність обумовлюються тим, чи перебуває держава в стані кризи, чи розвивається стабільно.

З точки зору ситуації, лідерські якості відносні: поведінка лідера, його позиції придатні в одній ситуації, але не придатні в інших. Обмеженість цієї теорії полягає у тому, що в ній недостатньо розкрита активність лідера, його спроможність переломити ситуацію, раніше від інших захистити прогресивні тенденції та використати їх у своїй професійній діяльності.

Уточненням, розвитком і якісним збагаченням концепції ситуації стала запропонована соціологом Френсісом Стенфордом теорія конститuentів. Її суть полягає у тому, що лідер як соціальне явище пояснюється, активізується, об'єктивується через його послідовників та конститuentів.

Прихильники цієї теорії переконують, що послідовник, сприймаючи лідера, сприймає ситуацію і, врешті-решт, приймає або заперечує лідерство. Достоїнство такого підходу до лідера – існування особливого роду відносин між суб'єктом владних повноважень та його конститuentами, у вигляді ланцюжка взаємопов'язаних ланок: конститuentи – послідовники – активісти – лідер. Лідер та його прихильники становлять єдину систему. До кола конститuentів включаються не тільки політичні активісти і прихильники лідера, але і його виборці, а також усі, хто взаємодіє з ним, впливає на нього тощо.

У демократичних державах претенденти на лідируючі посади можуть розраховувати на успіх лише у разі відповідності їх іміджу сподіванням більшості народу.

Однак історія свідчить, що деякі надто важливі дії політичного лідера йдуть всупереч з інтересами і сподіваннями соціальних верств і прихильників, які привели його до влади. Так, у жовтні 1917 р. більшовики, використовуючи популярні загальнодемократичні гасла, добилися політичного лідерства. Потім, швидко забувши про свої обіцянки, перетворили населення України на об'єкт величезного соціального експерименту.

У сучасних умовах в авторитарних та тоталітарних політичних системах політичні лідери сконцентрували у своїх руках владу та здійснюють суб'єктивістську, волюнтаристську політику.

З'ясуванню природи політичного лідерства допомагають також психологічні концепції та інтерактивний соціальний аналіз політичного лідерства як соціального та політичного явища. Основоположник психоаналізу Зигмунд Фрейд вважає, що основа лідерства – пригнічене лібідо. У процесі сублімації пригнічене лібідо проявляється у прагненні людини до творення і, в тому числі, до лідерства.

У багатьох людей володіння керівними позиціями виконує суб'єктивно-компенсаторні функції, надаючи змоги придушувати або переборювати різноманітні комплекси, почуття неповноцінності тощо. Певні психологічні потреби відображає також підпорядкування лідеру як сильній особистості.

У визначенні суті й природи політичного лідерства як соціального явища величезне значення має впровадження З. Фрейдом психоаналізу. Політичний психоаналіз – науковий напрям, що вивчає соціальну та політичну поведінку людини як сукупність дій, обумовлених підсвідомо накопиченими, приховано політизованими почуттями. Спираючись на ідеї Лейбніца, Спінози, Бергсона та інших науковців, які досліджували механізми підсвідомої мотивації, політичний психоаналіз бере початок із праць З. Фрейда, Ебілла Буллита, Генрі Ласвелла та ін.

Основа психоаналізу – теорія фрустрації, що означає стан збудження людини внаслідок усвідомлення нею перешкод для реалізації своїх інтересів. Ця теорія пояснює, як несвідомі мотиви (лібідо) за допомогою сублімації (перенесення, заміщення) трансформуються в інші, у т. ч. політичні, бажання й мотиви діяльності кожного лідера. Звичайно ж, політична поведінка трактується як процес саморозгортання, самовизначення, діяльності особи та обумовлюється вродженими особливостями, психологічними переживаннями, стресами, що не залежать від зміни культурних та соціально-політичних обставин її суспільного буття.

Ця думка дещо перегукується з міркуваннями Б. Рассела, який визначав, що найголовнішими потребами людини із ряду безмежних є жага влади і слави. Жага влади має дві форми: експлікативну (explicit – чітко виражену), притаманну лідерам, та імплікативну (implicit – нечітко виражену), притаманну послідовникам.

Науковці Заходу і, частково, Сходу одним з найважливіших засобів обґрунтування лідерства вважають психологічні інтерпретації. Це дозволяє їм стверджувати, що людська психіка є основою суспільного життя, визначальною у ставленні до явищ соціального життя. Тому індивід, який є за своєю природою індивідуалістом і власником, одержимий волею до влади.

Поділяючи думки З. Фрейда, деякі соціологи та політологи вважають лідерство певним видом божевілля як наслідок неврозу. Дійсно,

за свідченням істориків та біографів, чимало політичних лідерів були невротиками. Наприклад: Наполеон, Лінкольн, Робесп'єр, Рузвельт, Пуанкаре, Гітлер, Сталін, Франко. Невротизм – стан, що характеризується емоційною нестійкістю, тривогою, підвищеною схильністю до надмірного неспокою реальних та уявних небезпек тощо.

Послідовники З. Фрейда пояснюють це тим, що, оскільки орієнтованими на лідерство людьми рухає почуття провини, вони шукають виходу для себе за допомогою різноманітних механізмів. Як правило, переживши в дитинстві крах багатьох бажань та надій, вони компенсують існування комплексу своєї неповноцінності веденням затятої і завзятої, жорсткої боротьби за владу та особистісне, професійне, політичне самоутвердження.

1.5 Політичне лідерство та політичний авторитет

Часто політичне лідерство ототожнюють з політичним авторитетом. Дійсно, політичний лідер має авторитет, володіє тими якостями, що надають йому змоги не лише виділятися серед оточуючих його людей, а й згуртувати навколо себе своїх однодумців.

Авторитет (від лат. – судження, вплив, вага, приклад) – приклад, вага у суспільстві. Значення поняття влада з'явилося внаслідок перенесення сутності понять поваги, престижу, впливу на посадовий статус особи чи установи.

Авторитет – одна з основних форм здійснення влади, за допомогою якої забезпечується контроль за діями людей та їх погодження щодо загальних та індивідуальних інтересів. Авторитет відрізняється від політичного впливу прямим характером дії на людську діяльність у вигляді директиви, наказу, розпорядження. Від зовнішнього примусу авторитет відрізняє впевненість лідера у легітимності наданих йому розпоряджень, а не усвідомлення того, що за виконанням або невиконанням наказу можуть настати заохочувальні або репресивні дії. Авторитет завжди виступає узаконеним та передбачає певний ступінь соціального порядку.

Ефективність авторитету багато в чому визначається його взаємодією з іншими формами здійснення влади, що не виключає суперечностей між ними.

Західні вчені наголошують, що особа виступає як функція ситуації, адже поведінка лідера, його позиція придатні в одній ситуації, але непридатні в іншій. В одних умовах на роль лідера підходить одна особа, а в інших – інша тощо. У межах такої теорії цікаві висновки роблять Еріх Фромм і Девід Рісмен, вважаючи, що лідером може бути безпринципна людина, яка виступає «функцією ситуації» та підкоряється обставинам.

Д. Є. Видрін зробив спробу розрізнити поняття «вожак» та «політичний лідер». На його думку, вожак скоріше й відповідає портрету політичного лідера, змальованого Е. Фроммом та Д. Рісменом.

До найхарактерніших рис вожака належать: потакання щохвилини найпростішим вимогам мас; використання, для підвищення та підтримки власної популярності, таких критичних емоційних станів великих груп людей, як: страх, ненависть, ворожість; підлецування та підлабузництво перед масами; використання лексики натовпу; завищені обіцянки, звертання до найменш підготовлених та малоосвічених елементів населення.

Філософ та політичний мислитель Семен Франк казав: «Вожак – це той, хто не в змозі перевершити найнижчі прошарки суспільної свідомості та вийти на рівень саме взаємодії з найперспективнішими суспільними силами. Якщо «номенклатурник» – слухняний рупор «верхів», вожак – не менш слухняний рупор «низів». Г. Лебон висловився ще рішучіше: «Вожак дуже рідко йде попереду суспільної думки; звичайно він йде за нею і вбирає в себе усі її помилки».

Е. Фромм називає такого лідера «людиною ринкової ситуації», що оцінює себе як товар, який необхідно продавати відповідно до кон'юнктури. Д. Рісмен визначав такого лідера як «людину зовнішньої ситуації та орієнтації». Однак лідер може оволодіти ситуацією, використовуючи її в своїх корисливих цілях. Ця обставина, на думку деяких науковців, – слабе місце в теорії.

Поширена точка зору про те, що лідером стає людина, яка найбільш успішно здійснює самоорієнтацію на інших. Тобто особа, яка хоче стати лідером, повинна враховувати панівні звичаї або домінуючий характер. Це надає їй змоги піднятися без зусиль та ризику на лідерську вершину.

Управлінською функцією влади зумовлюється об'єктивна необхідність лідерства. Становище взаємовідносин у суспільстві, коли координується і планується публічна діяльність лише однієї людини (або декількох осіб), ураховується в таких умовах. Як зазначає Роберт Такер, індивід сам оцінює ситуацію та визначає свої дії. Саме тому питання лідерства та його впливу не виникає.

Необхідність у лідерстві виникає тоді, коли ситуація, в яку через обставини, що склалися, втягнуто великі групи людей, вимагає оцінювання та розгортання необхідних дій. У невеликих групах лідерство може бути неформальним та переходити від однієї особи до іншої тощо. У великих організованих групах виникає потреба в офіційному лідерстві.

Для політичного лідера, який обіймає урядову посаду, займатися політикою – це не тільки професія. Соціолог Макс Вебер відзначає, що кар'єра політика передбачає такі внутрішні втіхи, як відчуття влади, відчуття того, що тримаєш у руках пульс історично важливого політичного процесу. Макс Вебер виділяє три якості, вирішальні для політика: пристрасть, почуття відповідальності, спроможність внутрішньо зібрано

і спокійно піддатися впливу реальностей. При цьому він підкреслював, що політика – це повільне буріння твердих пластів суспільства.

Соціолог Бертран Рассел зазначає, що в умовах вільного суперництва, коли «влада відкрита для всіх», скоріш за все її завоює той, хто більше за всіх прагне до неї. Такі люди відрізняються від звичайних винятковим владолюбством. Нинішній лідер, особливо у політиці, завжди володіє винятковою самовпевненістю. Можливо до якостей, визначених М. Вебером, додати якості компетентності, уміння володіти ситуацією, уникати конфліктів.

На противагу теоріям, що розглядають лідерів як локомотив історії та її творчу силу, марксизм обмежує можливості активності політичних лідерів історичною необхідністю і класовими інтересами. Політичний лідер виступає найбільш здатним, свідомим, умілим виразником волі класу, тобто відіграє у ставленні до класу загальну, допоміжну, службову роль. І якщо Маркс, Енгельс зазначали можливість відособлення політичних лідерів від класу, інтереси якого вони відображали, та попереджали робітників про необхідність убезпечити себе від своїх власних депутатів і чиновників, у творчості й практиці Леніна і, особливо, Сталіна ця ідея зведена нанівець та замінена спрощеною схемою співвідношення мас і політичних лідерів.

Лідерство має надто широкі об'єктивні засади. Явища, що вкладаються у поняття лідерства, можна спостерігати не лише у суспільстві, а й природі, зокрема у світі тварин, які ведуть колективний, зграйний спосіб життя (оленів, мавп, вовків тощо), серед яких завжди виділяється досить сильний та рішучий вождь, здатний повести за собою усю зграю. Щодо людських спільнот, то й тут історія переконливо свідчить, що роль політичних лідерів є досить значною та не вкладається у марксистсько-ленінські догматичні схеми, що зводили їхню діяльність до функції вираження й реалізації класових інтересів. Подібне тлумачення повністю нівелювало сутність політичного лідерства, спотворювало його значення для розвитку суспільства. Це проявилось не лише в теоретичних схемах, а й у практиці соціалістичних революцій та соціалістичного будівництва.

Досвід історії свідчить, що за умов тоталітаризму й авторитаризму в сучасному загальнодемократичному розумінні лідерів не існує. Є диктатори, номенклатура, бюрократія, які прориваються до влади не за законами політичного лідерства, а за своїми власними правилами «захоплюючого права», використовуючи монополію на знання, організацію й засоби виробництва.

Багатогранність феномену лідерства проявляється в існуванні різноманітних лідерських типів і стилів. Вони являють собою стійкі відтворювані відмітні моделі здійснення лідером своїх функцій, своєрідності його поведінки, характер взаємодії з наближеним оточенням та послідовниками, ціннісні орієнтації, особливості прийняття рішень, низку інших об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Науковці зазначають різноманітні типології лідерства залежно від певних ознак, зокрема:

1. Найпоширеніша типологія акцентує увагу на характері взаємовідносин політика з найближчим оточенням (командою політика). Відповідно розрізняють:

– авторитарний стиль, який передбачає одноосібний спрямовуючий вплив лідера. Головний метод керівництва – директиви, накази, доручення, засновані на загрозі застосування покарання. Від підлеглих вимагається безвідмовне виконання його волі та відданість йому;

– демократичний стиль. У цьому випадку для лідера характерне урахування інтересів та думок оточуючих його людей, залучення їх до прийняття рішень, стимулювання ініціативи. Головний метод керівництва – заохочення та похвала оточуючих;

– відсторонений, панібратський стиль проявляється у пасивній позиції лідера при здійсненні ним управлінських функцій та наданні достатньої самостійності виконавцям, а також у бажанні уникнути можливих конфліктів. Основний метод керівництва – прохання, переконання, поради. Можливі ситуації, коли найближче оточення починає маніпулювати політиком.

При розгляді стилів політичного лідерства не втратили актуальності й ідеї Н. Макіавеллі та В. Парето про політиків-лисиць і політиків-левів. Лідерський стиль перших визначається переважанням таких якостей, як обережність, здатність до лавірування, намагання досягти компромісу. У поведінці левів переважає прямолінійність, рішучість, схильність до використання силових ресурсів.

2. На основі ставлення лідера до змін та його здатності до інновацій виділяють:

– консервативний стиль. Консервативні лідери орієнтовані на керівництво у відповідності до раніше встановлених норм. Їхніми сильними сторонами є витримка, вірність справі, терпимість, увага і вміння передбачити обставини;

– ініціативний стиль проявляється у здатності лідера виходити за межі загальновизнаних правил управління та в генеруванні нових ідей. Для ініціативних політиків типові, з одного боку, рішучість, сміливість, упертість при досягненні мети, з іншого, – надмірна вимогливість, невміння змінювати поставлені завдання, імпульсивність, намагання дуже багато брати на себе. Цей стиль, у свою чергу, може проявлятися в декількох формах:

– реформаційне лідерство – лідер ставить завдання поступового еволюційного перетворення політичної реальності;

– революційне лідерство – лідер, орієнтований на фундаментальну зміну суспільної системи в цілому або окремих її сфер;

– реалістичне лідерство – політик висуває адекватні ситуації завдання, враховує наявність ресурсів для їх досягнення і прогнозує можливі наслідки;

– авантюристичне лідерство – політик при прийнятті рішень керується емоціями, а не тверезим розрахунком, прагне до досягнень завищених або ризикованих завдань.

3. Залежно від мети, на яку орієнтований політик, зазначають:

– інструментальне лідерство, сконцентроване на досягненні поставлених завдань. Воно вимагає від лідера та його команди високого рівня компетентності;

– емоційне лідерство, орієнтоване на встановлення добрих стосунків з послідовниками на основі вміння управляти своїми емоціями, як позитивними, так і негативними.

4. Багатогранність феномену політичного лідерства, яка включає у себе стиль керівництва, домінуючі риси характеру, мотивацію до лідерства й образи лідера, що існують у свідомості його послідовників, спонукала до життя різноманітні варіанти типологій лідерства. Одна з найпопулярніших типологій спирається на ідею М. Вебера про різні типи легітимності. Залежно від природи авторитету, на якому побудована влада лідера, зазначають:

– традиційне лідерство, яке передбачає вплив, заснований на вірі послідовників у святість традицій (монархи, старійшини та вожді племен) і в те, що влада законна, оскільки існувала завжди. Влада правителя здійснюється за традиційними нормами, які є основними в управлінні суспільством, державою. Правитель, котрий ігнорує традиції, може легко позбутися своєї влади;

– харизматичне лідерство, сформоване на основі віри населення у виняткові особисті якості лідера, в особливий «дар благодаті», видатні якості й здібності до правління окремих лідерів. Такий правитель в очах його прихильників чи підданих наділений надлюдською магичною силою, підноситься над повсякденністю, відрізняється від простих смертних;

– раціонально-легальне лідерство. До нього належать лідери, яких обрано демократичним шляхом і які у випадку зловживання владою несуть відповідальність перед своїми виборцями. Учений називає цей тип ще бюрократичним, але не в негативному, а в позитивному розумінні цього питання, заснованому на вірі в законність і розумність існуючого порядку, де лідер-чиновник виступає як носій певної раціонально-державницької позитивної функції. Саме такою легітимністю володіє більшість сучасних президентів та керівників виконавчої влади.

Якщо в основі першого типу лежить звичка, другого – розум, то третій спирається на віру й емоції, що саме по собі здатне створювати ситуацію сліпого поклоніння мас, продукувати умови, коли індивідуальні якості лідера відіграють другорядну роль у формуванні його харизми.

Необхідно зазначити, що типологія М. Вебера не втратила актуальності й сьогодні. Найбільшу цікавість викликає феномен харизматичного лідерства, а точніше умови, що визначають можливість його появи. Перш за все таке лідерство буває затребуваним у надзвичайних

ситуаціях. Суспільство відчуває потребу в появі лідера, який міг би піднятися над груповими інтересами, згуртувати націю, запропонувавши їй програму виходу з кризи. Відомі випадки, коли харизматичний авторитет зміцнював собою легальну легітимність (Ф. Рузвельт).

Відсутність екстремальних умов не виключає можливості появи харизматичних лідерів, що асоціюються у масовій свідомості з сильним типом особистості, який здатний добиватися поставлених завдань.

Харизматичний авторитет, крім того, вимагає постійного підкріплення. Це можуть бути успіхи антикризової програми, збільшення добробуту, успіхи у зовнішній політиці. Інакше зв'язок лідера та послідовників слабшає, а сам політик втрачає свою популярність. Прикладом є політична біографія Шарля де Голля – національного героя та першого президента П'ятої республіки у Франції. Останні роки його президентства характеризувалися негативним ставленням з боку населення до політики, яку він проводив. Після поразки на референдумі де Голль оголосив про свою відставку.

Будь-який сучасний політик хотів би мати харизматичну популярність. Але не усі з них мають яскраво виражені особисті якості. У цьому випадку найближче оточення може спробувати сформувати штучну харизму лідера. Для цього будуть використовуватися міфи, покликані закріпити його богообраність та велике призначення. Це може проявитися і в детальній увазі до усіх етапів життєвої біографії політика, в нагородженні його різними почесними званнями й нагородами тощо.

5. Лідерство – явище багатофункціональне, яке вимагає від політика виконання найрізноманітніших ролей. В одних він буде успішним, в інших – невдалим. Тому низка типологій лідерства побудована з урахуванням домінуючої функції лідера. Так, наприклад, Г. Лассуелл розрізняє три типи лідерства:

- лідер-ідеолог, який маніпулює ідеями, концепціями суспільної перебудови (К. Маркс, Мао Цзедун, А. Лінкольн);

- лідер-агітатор, який маніпулює емоціями, настроями послідовників, уміючи захопити маси (Ф. Кастро, М. Л. Кінг);

- лідер-організатор, адміністратор, менеджер, який маніпулює ситуаціями. Більшість сучасних політиків виступають у цій ролі.

Щоправда, сам учений не виключав того факту, що політик може ефективно поєднувати в собі три функції. Таким прикладом був для нього В. Ленін.

Соціальні психологи виділяють велику кількість функцій, які входять до кола обов'язків лідера. Більшість з них поширюється і на феномен політичного лідерства. Це дозволяє зазначити базові типи лідерства, які доповнюють класифікацію Г. Лассуелла:

- лідер-плановик, орієнтований на методи та засоби для досягнення намічених завдань;

- лідер-експерт, що персоніфікує собою професійну компетенцію.

б. Авторитет багатьох політиків засновується на особистій репутації його економістів чи юристів, а також технократичній репутації тієї команди консультантів та помічників, на яку він спирається. Професійна компетентність лідера полягає у його здатності згуртувати навколо себе команду експертів, здатну розробити ефективні економічні та політичні програми:

- лідер-«ключник» є «обличчям» групи, яку він представляє у зовнішньому середовищі та від імені якої діє;

- лідер – третейський суддя-миротворець. Політик орієнтується на вирішення соціальних конфліктів, на роль судді, гаранта суспільної безпеки. Цей тип політика відображає, з одного боку, прагнення різних сегментів еліти мати арбітра, який гасив би її корпоративні конфлікти, а з іншого – прагнення населення мати захисника від свавілля бюрократії та можливих ризиків, викликаних конфліктними суспільними відносинами або економічними труднощами;

- лідер-«символ». Багато суспільно-політичних рухів ідентифікуються з іменами своїх засновників або найбільш яскравих лідерів. Сам лідер часто виступає еталоном політичної поведінки членів групи. Лідер-«символ» може виступати в різних іпостасях: втілює собою релігійність (Р. Хомейні), суспільно-політичну (Й. Сталін, А. Сахаров) або національну орієнтацію (О. Бісмарк як втілення «німець кості»);

- лідер-«батько». Політик подібного типу концентрує в собі увесь набір ролей, очікуваних від нього його послідовниками. Політик ідентифікується з ідеалами групи чи усього населення і вбирає в себе позитивні емоції і відчуває відданість з боку своїх послідовників.

Можливі ситуації, коли формується **культ особи**, тобто максимально завищена оцінка функцій та ролі політичних лідерів в історії, включно до обожнення. Найчастіше він зустрічається у суспільствах з патріархальним і підданицьким типами політичної культури, при тоталітаризмі. Найважливішим наслідком культу може стати концентрація значної політичної, духовної, економічної та інших типів влади в руках однієї людини;

- лідер – «офірний цап». Як справедливо зазначають психологи, наскільки лідер може бути об'єктом позитивних відчуттів у випадку досягнення групою поставленої мети, настільки ж він може слугувати мішенню для звинувачувань у випадку невдачі. На політика переноситься відповідальність за невдалий економічний та політичний курс, політичну нестабільність, падіння престижу держави та країни на міжнародній арені тощо. Політичне переконання, самооцінка, мотивація здобуття влади найбільше впливають на виконання політиком своїх ролей.

Ідеальний приклад політичного лідерства – політик з адекватною самооцінкою та мотивацією на досягнення суспільного блага. Зрозуміло, що завищена чи занижена самооцінка лідера держави може мати неоднозначні наслідки для внутрішнього та міжнародного становища

країни: спроба довести собі й оточуючим власну значущість може призвести до прийняття хоча й ефективних, однак ризикованих за своїми наслідками політичних рішень. Настільки ж різноманітними можуть бути й мотиви-спонукачі, якими керується політик у своєму прагненні до влади. Це можуть бути і мотиви виконання обов'язку перед своїми послідовниками, і мотиви особистого самоствердження.

Залежно від **домінуючої позиції мотиву** дослідники зазначають зазначені нижче типи лідерства. При цьому важливо пам'ятати, що виділення типів політиків на основі домінуючих стимулів для досягнення влади має умовний характер; це означає, що одні мотиви не обов'язково виключають інші:

- соціоцентричний: політик розглядає владу як служіння класу чи суспільству в цілому. Влада для нього – засіб вирішення якої-небудь суспільної проблеми і спосіб досягнення суспільних ідеалів;

- егоцентричний: політик може також розглядати владу інструментально. Як і в першому випадку, влада – теж засіб, але для цього типу лідерів це засіб, який дозволяє досягти особистого матеріального достатку, якихось привілеїв більш високого статусу і престижу. Нарешті, для такого лідера найважливішим є володіння владою як такою. Вихідним компонентом потреби у владі може бути «азарт гри» – перемогти суперника та піднятися над обставинами (тип лідера-авантюриста), бажання реваншу або потреба у компенсації відчуття неповноцінності. Можна стверджувати, що у багатьох відомих тиранів переважав компенсаторний мотив влади, посилений при цьому невротичною агресивністю (наприклад, Калігула, Гітлер, Сталін тощо).

Внутрішній потенціал політичного лідерства відображається в його типології. Однак, як не існує однозначного тлумачення проблеми політичного лідерства, так і немає єдиної його класифікації.

Як свідчить історія ХХ ст., практично усі тоталітарні режими спиралися саме на харизматичний тип політичного лідера (Ленін, Сталін, Гітлер, Тіто, Кім Ір Сен). До того ж цей тип спричиняє культ особи – максимально завищену оцінку функцій та ролі політичного лідера в історії, що виникає внаслідок концентрації непомірної політичної, економічної, соціальної влади в руках однієї людини, а також жорсткої залежності підлеглих не від результатів своєї праці, а від прихильності начальства.

У поєднанні з постійною тотальною ідеологічною обробкою населення така ситуація, відображаючись у масовій свідомості, породжує в людей віру в надзвичайні здібності правителя, страх і рабську покірність. Однак, харизматичний лідер у кризові періоди розвитку суспільства здатний стати генератором його революційного оновлення.

Крім названої класичної типології, у сучасній політичній науці існує чимало інших класифікацій, згідно з якими політичні лідери поділяються: на правлячих та опозиційних: революціонерів, реформаторів, консерваторів (Хагемен, Такер); формальних та неформальних: «суперменів» (тих, хто ламає

усталені порядки), «героїв» (тих, хто присвячує своє життя великим і благородним цілям) і «принців» (тих, хто прагне панувати над іншими); кризових і рутинних: «лідерів мимоволі», «лідерів зверху», «лідерів на підставі відбору й довіри», «політичних кар'єристів», «лідерів на віру», «лже-лідерів»; великих і малих; пролетарських, буржуазних, дрібнобуржуазних (марксизм); «бюрократ-політиків», «флюгер-політиків», «інфант-політиків», «авантюр-політиків»; загальнонаціональних, регіональних.

Однією з найпоширеніших у сучасній науці є типологія, запропонована професором Університету штату Огайо (США) М. Херманном. Учений зазначає чотири типи політичних лідерів: прапороносці, служителі, торговці, пожежники.

Прапороносців вирізняє власне бачення дійсності, ідеал, задля здійснення якого вони здатні змінити політичну систему, повести за собою маси.

Служителі прагнуть бути виразниками інтересів своїх послідовників і виборців, орієнтуються на їхню думку і діють від їхнього імені.

Торговцям властиве вміння подати свої ідеї і плани, змусити маси їх «купити» і долучитися до процесу їхнього практичного втілення.

Лідери-пожежники займаються переважно ліквідацією «пожеж», тобто здатні швидко реагувати на найгостріші проблеми, що повсякчас виникають у суспільстві. Однак у реальному житті, у політичній практиці усі названі типи не зустрічаються в чистому вигляді, а поєднуються в різних варіантах, надаючи особистості політичного лідера неповторності.

Аналізуючи існуючі в різних теоріях типи політичного лідерства, відмінності в їх характеристичні, слід поставити питання про критерії оцінювання лідера-провідника: як вирізнити його із строкатого натовпу політичних діячів різних рівнів і рангів? Більшість сучасних дослідників зосереджується на трьох критеріях: наявність власної, зрозумілої для всіх політичної програми, яка відповідає інтересам більшості суспільства; особистісні якості (воля, цілеспрямованість, наполегливість), глибокі знання, що надають змоги реалізувати свою програму; популярність, здатність завоювати настрій мас, вміння створити ефективну систему політичного керівництва.

Політика як мистецтво – необхідний компонент тривалості емоційно-вольового життя політика, істотно визначальної її ефективності, характер засобів, вибір тактики. Політичне мистецтво включає раціональні, інтелектуальні й інтуїтивні, підсвідомі та чуттєві начала, породжує політичну харизму: вміння захопити та викликати довіру аж до несвідомої, безоглядної віри та довіри.

Лідер широко використовує у практичній діяльності засоби політичного мистецтва ведення політичної боротьби, політичного компромісу, політичної роботи з людьми, прийняття рішень, використання усіх різноманітних форм політичної діяльності, спрямованої на досягнення мети.

Проте мистецтво без міри – також ризик переродження політики на політиканство, на панування амбіцій, владолюбство, інтриги. Звичайно ж, політичне життя – сукупність духовних, чуттєвих, емоційних, практичних предметних форм політичного буття людини та суспільства, що характеризує їх ставлення до політики та участь у ній.

У цій площині необхідно говорити про один з аспектів політичного лідерства, а саме: про проблему сильної особи, вождя. Відповідно до фашистських теоретичних розробок, вождь наділений необмеженою владою тому, що відображає волю, дух народу, його прагнення. Накази вождя виконуються беззаперечно, їх зміст та доцільність не обговорюються з народом. Вождь спілкується з народом, йому немає потреби дотримуватись законів, конституції. Це створює можливість централізовано керувати державою та суспільством.

Культ сильного керівника перейшов у політичну філософію сучасності. На доказ необхідності сильного керівника наводяться три основні фактори: в разі кризи сучасного суспільства вимагаються величезні зусилля для подолання опору бюрократії; на політичну арену виходять широкі маси, і коли лідер перебуває з ними в прямому контакті, це свідчить про його авторитет та звільняє його від втручання політичних інститутів і, таким чином, надає змоги концентрувати владу «за волею народу».

У слаборозвинених країнах неможливо навести порядок без сильного керівника. Якщо ж йдеться про соціально-політичний аспект, політичний лідер повинен, насамперед, мати власну позицію, політичну програму та бажання її реалізувати. Для цього політичний лідер повинен мати волю, цілеспрямованість, наполегливість, бути популярним, уміти завойовувати маси.

Лідерство має ширші, аніж клас, об'єктивні основи. Потреба в самоорганізації, упорядкуванні поведінки окремих елементів, організованості системи з метою забезпечення її життєвої функціонуючої спроможності викликає необхідність та потребу в лідері. Процес зародження політичного лідерства відбувається звичайно стихійно, спонтанно. Але в реальному житті процес формування політичного лідерства більш складний і тривалий. Є декілька видів політичного лідерства: формальне лідерство здійснення пріоритетного впливу певної особи на членів організації. Воно закріплене в її нормах і правилах та засноване на становищі в суспільній ієрархії. Неформальне лідерство – спроможність та готовність людини до виконання ролі лідера за будь-яких умов.

Таким чином, **політичне лідерство** – своєрідна соціально-історична потреба людей в організації своєї діяльності та процес міжособистісної взаємодії, в ході якої авторитетні особи, наділені реальною владою або можливостями політичного впливу на людей, здійснюють легітимний вплив на суспільство чи певну його частину, які добровільно віддають їм частину своїх політико-владних повноважень і прав.

Кожному етапу суспільного розвитку, кожній соціальній групі, політичній системі й політичному режиму властиві свої методи формування, виховання й рекрутування політичних лідерів. Кожна історична епоха потребує й народжує свого лідера. Випадкового провідника, на думку політолога, не буває, оскільки він завжди «дітище свого часу», своєрідний «відгук на його запит». Випадковими можуть бути окремі політики, які не заслуговують на звання політичного лідера, хоча нерідко досягають державних та партійних посад. Серед численних претендентів на цю роль історія найчастіше вибирає того, хто найбільше відповідає потребам часу.

В Україні політичного лідерства як проблеми державного управління не існувало протягом усього сімдесятилітнього радянсько-тоталітарного періоду її історії. І лише з досягненням незалежності й можливостей для самостійного державотворення політичне лідерство постало в центрі уваги вітчизняної науки і практики.

В умовах демократизації та децентралізації політичних сил значно розширилося тлумачення сутності самого поняття лідерства. До політичних лідерів останнім часом відносять не лише тих, хто обіймає офіційні керівні посади у державі, а й популярних і впливових учасників політичного життя або регіональних політичних керівників, які діють сміливо, по-новаторському й незалежно. Тому політичним лідером можна вважати будь-якого учасника політичного процесу, який прагне і здатний консолідувати зусилля оточуючих та активно впливати (у межах території, міста, регіону, країни) на цей процес задля досягнення означених та поставлених ним цілей.

Контрольні питання та творчі завдання

1. Проаналізуйте визначення політичного лідерства та запропонуйте власне. Зазначте їх спільні та відмінні риси.
2. Які інтернаціональні риси політичного лідера ви можете виокремити та обґрунтувати?
3. Чи спрацьовують зазначені вами риси в українському політикумі? Чому? Підготуйте вмотивовану відповідь та проілюструйте її переконливими прикладами.
4. Проілюструйте на конкретних прикладах прояви політичного вожака. На вашу думку, чи може він відігравати таку ж роль, як і політичний лідер?
5. Проаналізуйте існуючі теорії формування політичного лідерства. Яка з них імпонує вам найбільше? Чому?
6. Чому культ особи є небезпечним? Чи можливі його прояви нині? Підготуйте обґрунтовану відповідь.

7. Підготуйте слайд-презентацію на вибрану вами тему з проблематики політичного лідерства.

8. Запропонуйте власне бачення ефективного політичного лідера. Які найважливіші риси ви вважаєте за необхідне зафіксувати в цьому портреті?

9. Яким, на ваш погляд, має бути сучасний процес формування іміджу політичного лідера? Від чого, виходячи з практики політичної діяльності, необхідно відмовитись?

10. Аналізуючи функції політичного лідера, які з них є найважливішими? Які ще функції він має виконувати в сучасних умовах?

Перелік тем круглих столів, дискусій

1. Політичний лідер як відображення суспільно-політичних перипетій.

2. Політичне лідерство: стан, проблеми, виклики, тенденції.

3. Політичний клімат формування політичного лідера.

4. Антиподи політичного лідерства в сучасній політичній діяльності.

5. Імідж політичного лідера: сучасні підходи та ризики.

6. Політичне керівництво та політичне лідерство: точки дотику та розбіжності.

7. Особистість політичного лідера.

8. Сучасні виклики політичного лідерства.

9. Вплив оточення на формування політичного лідера: проблеми та тенденції.

10. Політичне лідерство в контексті становлення громадянського суспільства.

Тематика бакалавратських робіт

1. Механізми формування політичного лідерства.

2. Організаційний аспект формування іміджу політичного лідера.

3. Історичний аспект індивідуальних проявів політичного лідерства.

4. Особистісна складова формування сучасного політичного лідера.

5. Виклики та проблеми становлення політичного лідера.

6. Зарубіжний досвід формування політичного лідера.

7. Вплив політичного лідерства на динаміку суспільно-політичного життя.

8. Політичне лідерство як чинник соціальної стабільності в суспільстві.

9. Політичне лідерство в контексті сучасних суспільних трансформацій.

10. Особистісна складова іміджу політичного лідера.

Список літератури

1. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина : *монографія* / В. М. Бебик. – К. : МАУП, 2003. – 424 с.
2. Кирилюк Ф. М. Основи політології / Ф. М. Кирилюк. – К. : Освіта, 2005. – 456 с.
3. Основи політології : *курс лекцій* / [за ред. проф. Н. І. Сазонова]. – Харків, 2003. – 512 с.
4. Основи політології. Курс лекцій : *навч. посіб.* – Харків : ХДТУСГ, 2004. – 489 с.
5. Основы политологии (курс лекций) : *учеб. пособие для вузов* / [Н. Сазонов, Б. Решетняк, А. Авксентьев и др.] ; *под ред. Н. Сазонова.* – Харків : Основа, 2013. – 464 с.
6. Політологія : *підручник* / [І. С. Дзюбко, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін.]. – К. : Вища шк., 2008. – 415 с.
7. Кухта Б. Л. Політичні еліти і лідерство / Б. Л. Кухта. – Львів, 1995.
8. Бекешкина И. Есть ли в Украине общенациональные лидеры / И. Бекешкина // Политическая мысль. – 2014. – № 3. – С. 126–132.
9. Гошовська В. А. Українська еліта та її роль у державотворенні : *навч. посіб.* / В. А. Гошовська. – К. : НАДУ, 2010. – 136 с.
10. Енциклопедичний словник з державного управління / [уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.]; *за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна.* – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
11. Корнієнко В. О. Ефективність політичного лідера: критерії та механізми реалізації в сучасній Україні : *монографія* / В. О. Корнієнко, І. Д. Похило. – Вінниця : ВНТУ, 2009. – 140 с.
12. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення : *монографія* / О. І. Крюков – К. : НАДУ, 2006. – 252 с.
13. Кухта Б. Політична еліта і лідерство / Б. Кухта. – Львів, 2006. – 224 с.
14. Парламентаризм та парламентська діяльність : *словник-довідник* / [за заг. ред. В. А. Гошовської]. – К. : НАДУ, 2010. – 295 с.
15. Портрет успеха. Еліта України в лицах / [ред. О. В. Шепитько]. – Днепр : Астро, 2018. – 216 с.
16. Регіональна виконавча влада України : історія і сучасність / [за заг. ред. В. В. Рибака]. – К. : Видавн.-поліграф. дім «Формат», 2007. – 409 с.

17. Рудич Ф. Правляча еліта : її місце і роль в утвердженні української держави / Ф. Рудич // Політ. менеджмент. – 2018. – № 2 (29). – С. 3.
18. Бордачев Т. Суверенитет и интеграция *[Електронний ресурс]* / Т. Бордачев. – Режим доступу :
<http://www.globalaffairs.ru>
19. Ларраби С. Опасности и возможности в Восточной Европе *[Електронний ресурс]* / С. Ларраби. – Режим доступу :
<http://www.globalaffairs.ru>
20. Рудич Ф. М. Політичні лідери і стратегії реформ у країнах Центральної і Східної Європи / Ф. М. Рудич // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2. – С. 25.
21. Havel V. A Crying Need for Intellectuals. The New Presence / V. Havel. – 1999. – № 4.
22. Eurobarometer 64. Public opinion in EU. Autumn 2015 *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
http://europa.eu.int/cornm/public_opinion

2 ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ТА ПАРТІЙНЕ ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО

Основні поняття: парламентське лідерство, партійне лідерство, парламентська більшість, парламентська меншість, «партія влади», партійна еліта.

2.1 Сутність парламентського лідерства

Трансформації українського суспільства зумовили зміни суспільно-політичного життя України, що докорінно змінило принципи формування та функціонування парламентських лідерів. Жорстко регламентовані статусно-рольові відносини адміністрування і підпорядкування трансформуються в більш демократичні, з реальною, а не формально декларованою участю населення у виборах законодавчих і представницьких органів влади. Глибокі зміни відбулися у сфері суспільної свідомості. Масова переоцінка ідеологій і цінностей змінила пріоритети особистісних властивостей і якостей, якими повинен володіти парламентський лідер. Істотних змін зазнало уявлення про роль і місце владних еліт у процесах соціально-економічного та політичного управління країною.

З точки зору історичної ретроспективи на формування образу парламентського лідерства мали вплив праці історичного та історіографічного плану, присвячені аналізуванню ролі видатних особистостей в історичному процесі (життєписи великих людей від Геродота, Тацита, Плутарха до наших днів).

Необхідно зазначити роботи політико-філософської спрямованості, починаючи від діалогів Платона та Аристотеля, праць Макіавеллі, Гоббса, Канта, Гегеля, інших філософів і дослідників політичних процесів – аспекти проблеми лідерства розглядалися тут в контексті пізнання природи і сутності політичної та державної влади, взаємовідносин політики і суспільства, держави й особистості та ін.

Важливими є також основоположні роботи з соціології та психології Н. К. Михайловського, М. М. Ковалевського, Г. Тарда, Г. Лебона, Г. В. Плеханова, М. О. Бердяєва, П. А. Сорокіна, М. Острогорського, М. Вебера, Р. Михельса, З. Фрейда, Г. Лассвеллома, Т. Адорно та ін., що розкривають соціально-психологічні характеристики лідерства.

При вивченні зазначених праць доцільно звернути увагу на те, що політична влада виступає найважливішою та найдавнішою проблемою політичного знання, об'єктом гострої боротьби ідей.

Політична влада – реальна здатність окремих людей проводити свою волю стосовно інших за допомогою правових та політичних норм [1].

Політична влада у формі законодавчої діяльності виступає системоутворюючим елементом, який надає парламентському лідерству особливої специфіки й цілісності. Парламентське лідерство за своєю суттю є політичним як за змістом, так і за функціями.

Політичний лідер – авторитетний член організації, групи, суспільства, особистий вплив якого дозволяє йому відігравати суттєву роль у політичних процесах та ситуаціях, створювати та реалізовувати програму розв’язання соціальних проблем і завдань суспільного розвитку [2].

Політичний лідер може і не бути парламентським лідером, водночас як парламентський лідер завжди ставиться до політичного типу лідерів, при цьому парламентськими лідерами, в першу чергу, є керівники депутатських об’єднань.

Парламентський лідер – політик, який у певних соціальних спільнотах володіє найбільшою легітимністю, здатністю створювати масову базу підтримки своїм діям і формувати у відношенні до неї позитивне ставлення у свідомості мас [3].

Це суб’єкт політики, що володіє особливими якостями, які дозволяють йому з допомогою законотворчої та політичної діяльності справляти істотний вплив на процеси управління країною, впливати на ціннісні орієнтації та поведінкові стереотипи населення, активніше і результативніше від інших брати участь у формуванні глобальних тенденцій розвитку суспільства.

Поняття «**парламентське лідерство**» означає процес здійснення парламентським лідером функцій його діяльності. Основними серед них є такі функції:

законотворча – формування суспільних цілей та їх реалізація шляхом законотворчої діяльності, політичного впливу на всі компоненти суспільної системи;

світоглядна – лідер для забезпечення масової бази підтримки своїх дій прагне сформувати у людей такі політичні уявлення та погляди, які б не тільки корелювали позитивну оцінку населенням його дій, а й направляли певним чином політичну поведінку мас (підтримка на виборах, участь у масових акціях і т. д.);

регулятивна – взаємодіє зі світоглядною функцією парламентського лідерства. Корегування масової поведінки може здійснюватися не тільки на основі прямого адміністративного впливу, але й на базі соціально-психологічного впливу. Не тільки на основі правових норм, правил, а також на основі застосування певних адміністративних санкцій, на базі неписаних, але загальноприйнятих у певному суспільстві або соціальних групах політичних норм;

компенсаторна – особистість лідера, політика виступає певним «зняттям» в масовій свідомості протиріччя між прагненням людей змінити, поліпшити свої життєві умови і можливостями, наданими для цього політичною системою держави, парламентом;

комунікативна – насамперед сприяє масовому спілкуванню людей, спільним їх діям не тільки в рамках парламенту, певних політичних організацій (партій, суспільно-політичних організацій, парламентських фракцій і т. д.), але і в різних неформальних видах спілкування;

інтегруюча – парламентське лідерство є фактором, що зміцнює і підтримує певну політичну спільність людей (на базі спільності їхніх політичних поглядів, інтересів, цінностей і т. д.). Поряд з цим парламентське лідерство може відігравати і дезінтегруючу роль у відношенні до інших політичних спільнот.

Функції парламентського лідерства багато в чому збігаються з функціями лідера, але далеко не тотожні їм. Соціальні функції парламентського лідерства характеризують специфіку цього явища як підсистеми всього суспільства, водночас як функції лідера відображають головним чином його особливості як компонента тієї функціонально-цільової системи, якою є саме парламентське лідерство.

У числі функцій, здійснюваних парламентським лідером, слід назвати такі:

аналітична – вивчення, узагальнення й осмислення інформації про стан масової свідомості, оцінювання діяльності всіх гілок влади окремих організацій, територій;

прогностична – прогнозування розвитку політичних процесів у країні й парламенті, особливостей діяльності та можливих результатів (у тому числі й негативний вплив на загальний стан справ у певній сфері діяльності) окремих акцій, роботи, поведінки депутатів;

інформативна – забезпечення зворотного зв'язку суб'єктів та об'єктів політичної діяльності інформацією про їх взаємодію, про громадську думку, суспільні настрої, ставлення до конкретних дій, вчинків, акцій;

консультативна – надання допомоги суб'єктам політичної діяльності, депутатським групам та окремим депутатам щодо вдосконалення їх діяльності, консультування в системі відносин «депутат – виборець».

До числа специфічних соціально-психологічних функцій парламентського лідера можна віднести соціально-перетворюючу і соціально-мобілізуючу функції. Ці функції відбивають специфіку самої парламентської практики лідера, яку можна розглядати у двох аспектах: як діяльність, пов'язану з перетворенням соціально-політичного середовища, і як діяльність, що спрямована на завоювання свого місця серед інших пануючих суб'єктів, а також на посилення впливу серед членів суспільства. Для виконання цієї функції потрібне здійснення певних мобілізаційних кроків, інтелектуальних (вивчення ситуації з точки зору інтересів політичних спільнот, формування концепції вирішення проблеми) та ресурсних (мобілізація в руках політика необхідних матеріальних, людських, інформаційних, організаційних, фінансових ресурсів).

Ключове значення у цьому процесі відіграє співвідношення технології та стратегії лідерства, кожне з яких являє собою певну послідовність дій для досягнення намічених результатів. Мистецтво політичної діяльності парламентського лідера визначається здатністю знайти такий варіант співвідношення тактики і стратегії, при якому ефективне вирішення соціально-політичних проблем поєднується з підвищенням статусу і зростанням його впливу в політичному житті суспільства.

У більшості своїй парламентські лідери – сильні особистості, володіють особливим менталітетом, необхідними для парламентської діяльності якостями, здібностями й уміннями. Для здійснення парламентської діяльності лідеру необхідно мати сформовані **політичні якості** організатора, аналітика, законодавця, прогнозіста, ідеолога, оратора. Серед психологічних характеристик основними є **вольові якості**: комунікабельність, стресостійкість, самовладання, швидка реакція, адаптивність та ін.

Рівень відповідності між виконуваними парламентським лідером функціями та його особистими якостями відображає ступінь ефективності лідерської діяльності.

Ефективність дій парламентського лідера, з одного боку, залежить від того, наскільки його домагання на політичну першість забезпечуються відповідними установками депутатів та мас на «підпорядкування» впливу лідера, а з іншого боку пов'язані з нормативно-вольовим впливом лідера на процес формування цих установок.

Домінуючим у поведінці парламентського лідера виступає орієнтація на позитивну оцінку з боку громадської думки, наслідком чого є підвищене прагнення до самопрезентації, націленість на миттєвий ефект, викривальну критику, створення власного позитивного іміджу.

Сучасний парламентський лідер має особливий менталітет, характер, тип поведінки, які у ряді випадків обумовлені не сформульованими явно й не цілком усвідомлюваними у суспільстві колективними психологічними настановами.

Отже, сутнісні характеристики парламентського лідерства полягають у тому, що:

- політична влада у формі законодавчої діяльності виступає тією системоутворюючою якістю, яка надає парламентському лідерству особливої специфіки й цілісності;

- політичний лідер може і не бути парламентським лідером, водночас як парламентський лідер завжди відноситься до політичного типу лідерів з огляду на свій особливий статус, при цьому парламентськими лідерами, в першу чергу, є керівники депутатських об'єднань;

- ефективність дій парламентського лідера, з одного боку, залежить від рівня забезпеченості його претензії на політичну першість відповідними настановами депутатів та мас на «підпорядкування» впливу лідера. Крім цього вона пов'язана з якісними характеристиками нормативно-вольового впливу лідера на формування цих настанов;

– рівень відповідності між функціями, виконуваними парламентським лідером, і його особистими якостями відображає ступінь ефективності лідерської діяльності.

2.2 Суб'єкт-об'єктна природа політичного лідерства народних депутатів

Становлення парламентського лідерства обумовлене впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів. За своєю спрямованістю парламентське лідерство, з одного боку, об'єктивне, залежне від суспільства, з іншого, воно зумовлене суб'єктивними характеристиками його представника. Змістовні характеристики парламентського лідерства визначаються предметом, специфікою, функціями діяльності його суб'єкта. Особистісні та професійні характеристики суб'єкта впливають на результативність парламентського лідерства. Об'єктивну детермінацію парламентського лідерства характеризує ступінь прояву владних повноважень парламентського лідера, які обумовлені його статусом, рівнем легітимності, сферою і масштабом діяльності. Суб'єктивна детермінація парламентського лідерства характеризується комплексом індивідуально-психологічних особливостей, якостей, здібностей його представника, в тому числі стратегією його розвитку, професійним досвідом, життєвою позицією.

Суть поняття «парламентське лідерство» – це не тільки те загальне, що властиве певному класу явищ, але й те одиничне, індивідуальне, яке притаманне тільки якомусь явищу, те, що обумовлене суб'єктивними та об'єктивними факторами й умовами його функціонування.

Такими є специфічні особливості прояву лідерства у вищому представницькому органі країни. До змісту парламентського лідерства можна віднести процес як внутрішньої взаємодії, що має місце серед структурних елементів певного утворення (депутат – депутат), так і зовнішню взаємодію суб'єкта з іншими оточуючими його утвореннями (депутат – виборці, депутат – виконавча судова влада, партії, громадські об'єднання, організації та ін.). З огляду на зазначені фактори зміст поняття «парламентське лідерство» більш мінливий, ніж його сутність, що представляє щось стійке і зберігає себе в будь-яких вимірах.

Особливості суб'єкта парламентського лідерства пов'язані з особливостями діяльності лідера зі створення і розширення соціальної бази підтримки. Специфіка парламентської діяльності лідера з розширення свого впливу в масах проявляється не тільки у формі масових настанов, але й у використовуваних специфічних формах впливу на масову свідомість.

Серед них можна зазначити прямі форми впливу на маси (мітинги, демонстрації, вибори, дискусії, референдуми, партійні збори і т. д.) і опосередковані форми впливу (виступи в засобах масової інформації, парламенті, створення нових і стимуляція існуючих організацій і т. д.).

Парламентська діяльність – це не тільки кошти, а й фактор, механізм для забезпечення відповідної організованості, а також для регулювання і стимулювання масової поведінки на підтримку дії політичного лідера. Її ефективність визначається не стільки інтенсивністю або тривалістю впливу на масову політичну свідомість, скільки урахуванням у пропонованій програмі дій та поведінки лідера об'єктивних потреб людей, а також стану їх свідомості і психології.

Існуючі у науковій літературі підходи до визначення сутності понять «лідер», «лідерство», «політичне лідерство» умовно можна поділити на три напрями досліджень парламентського лідерства.

Перший: інтерпретація «парламентського лідерства» за політичним формальним статусом, коли парламентським лідером визначається особа, яка займає високу посаду в тій чи іншій системі ієрархій (наприклад, під визначення «парламентський лідер» підпадають керівники партій і рухів).

Другий: опис парламентського лідерства за ступенем політичного впливу. У цьому випадку парламентським лідером виступає індивід, що користується найбільшим впливом у конкретному політичному процесі, що має найбільшу базу підтримки своїх політичних дій.

Третій напрям орієнтується на участь суб'єктів парламентського життя в прийнятті політичних рішень. Приміром, керівник депутатської групи, голова комітету Верховної Ради, комісії Верховної Ради.

Парламентське лідерство характеризується тим, що, займаючи певне місце в організації та життєдіяльності всього суспільства, воно має певну соціальну та політичну значущість, володіє специфічною силою впливу на розвиток суспільства. Парламентське лідерство в першу чергу обумовлене специфікою політичного, економічного і духовного життя суспільства, переплетенням раціонального та емоційного моментів, діалектикою свідомого і несвідомого.

Активність або спад, домінанта тієї чи іншої сфери життєдіяльності, рівень демократії, система організації управління суспільством виступають головними факторами, що детермінують, особливості функціонування парламентської лідерства.

Парламентське лідерство проявляється у певних політичних та територіальних, соціальних і психологічних межах. Саме тому в аналізуванні його конкретного стану принципового значення набувають знання сформованих відносин у парламенті, уряді, президентських структурах, а також зв'язки й відносини з ОДВ, в їх взаємній залежності та обумовленості.

Конкретне парламентське лідерство проявляється у певній політичній системі та політичній ситуації. Політична специфіка лідерства як явища являє собою якісну, системну його властивість. Становлення та розвиток парламентського лідерства пов'язані з певним станом духовного життя суспільства, його політичною культурою. Характер панівних у масовій свідомості політичних цінностей, норм, настанов, традицій визначальним чином впливає на цей процес.

2.3 Парти́йне політичне лідерство. Вимоги до парти́йного політичного лідера

Виступаючи засобом регуляції та інтеграції суспільного життя, політична влада впливає на свідомість і поведінку мас з метою схвалення та виконання ними певних політичних рішень. Головними суб'єктами такого впливу є політичні лідери та парти́йні політичні лідери, місце і роль яких у політичному житті вимагають постійної уваги та уточнення. Функції та обсяг влади її представників, ресурси, якими вони володіють, стиль лідерства в ідеалі повинні відповідати тим політичним завданням, які висувуються на кожному конкретному етапі.

Однією з основоположних характеристик демократичного політичного режиму є змагальність і конкурентність боротьби за політичну владу.

Проблематика політичного лідерства і парти́йного лідера як предмету наукового аналізу знайшла широке відображення у монографіях, інформаційних збірниках, публічних виступах вітчизняних науковців, політичних діячів країни. В їхніх дослідженнях аналізуються теоретичні та практичні аспекти цієї проблеми, і, в першу чергу, стан та перспективи становлення та розвитку парти́йного лідерства в Україні. Предметом аналізування в цих публікаціях є також питання про компетентність та професіоналізм української парти́йної верхівки, її відповідальність за прийняття найважливіших для суспільства владних і парти́йних рішень.

Оскільки в Україні в умовах ХХІ ст. вони не відображають реалії нового часу, доцільно проаналізувати сучасну типологію парти́йного лідера. Вона визначається на підставі оцінювання співвідношення інтересів народу, з одного боку, та інтересів парти́йного апарату, прихильників партії – з іншого боку. Вихідним є положення про те, що партія та парти́йне лідерство пов'язані з поняттям влади і боротьбою за її завоювання.

Необхідно розрізнити поняття лідерства та лідера. Лідерство – це суспільно-політичний феномен, лідер – носій цього феномену. Парти́йне лідерство – управління з метою досягнення певних цілей політичними методами. Частіш за все цілі, що їх прагне досягти лідер, підпорядковують групі, на чолі якої він виступає (парти́йний лідер прагне досягти цілей, які ставить перед собою партія, або кола, що стоять за партією, – виступає формою взаємодії між політичною партією та соціально-політичними, економічними системами, що є в оточенні партії). Парти́йне лідерство підпорядковане політичному устрою та законодавству країни.

Парти́йне лідерство – форма управління партією як суб'єктом політичної системи країни для досягнення політичних цілей через реалізацію функцій лідера.

Парти́йний лідер – авторитетна, визнана у своєму парти́йному середовищі особа, обрана керувати партією, здатна консолідувати партію та громадян навколо спільної мети, найефективніше репрезентувати інтереси конкретної соціальної групи [12].

Враховуючи те, що влада є одним із видів суспільної взаємодії між суб'єктами – партією та народом, партійний лідер повинен враховувати інтереси як партії, так і електорату.

У зв'язку з цим зазначають **такі типи партійного лідера:**

1. **Раціональний** – партійний лідер, який забезпечує оптимальний рівень урахування і задоволення як інтересів членів суспільства, так і своїх прихильників.

2. **Прагматичний** – партійний лідер, який у першу чергу враховує інтереси народних мас і прагне їх реалізувати.

3. **Бюрократичний** – партійний лідер, який виражає інтереси своїх прихильників, і, в першу чергу, партійного апарату.

Критеріями оцінювання кожного типу партійних лідерів є: послідовність реалізації партійної програми; виконання обіцянок і наказів виборців та усіх громадян; підвищення рівня добробуту народу; стабільність та позитивна динаміка суспільного розвитку. З точки зору цих критеріїв, українські партійні лідери ХХІ ст. належать до бюрократичного типу.

Партійного лідера раціонального типу, як символу єдності та взірця політичних дій, в українському соціумі поки що не сформовано. Майбутнє таких лідерів пов'язане зі здатністю політичної еліти та її представників проголосити і здійснити на практиці потреби та інтереси більшості членів суспільства, за допомогою ресурсів державної влади.

Таким чином, аналізування формування, становлення і розвитку проблем партійного лідерства та лідерів дозволяє по-новому розглядати це питання. Особливого значення набуває проблема формування в Україні партійного лідера раціонального типу. Перспективи формування партійного лідерства значною мірою залежать від реформування законодавства з питань виборчого процесу та участі в ньому політичних партій.

Партійний лідер не може виступати як представник усього суспільства, а лише виражає інтереси окремих верств та соціальних груп населення. Вплив не має універсального характеру, він поширюється тільки на членів партії та її прихильників. Серед функцій політичного лідера розрізняють функції менеджменту, цілепокладання та представництва. Зокрема, такі з них:

1. **Координаційна** – забезпечення узгодженості між діяльністю партійних структур (центральної, регіональних, місцевих та ін.).

2. **Контролююча** – контроль партійним лідером діяльності партії та окремих її структур з виконання розпоряджень, планів, рішень.

3. **Представницька** – представництво інтересів різних соціальних груп населення. Партійні лідери акумулюють, формулюють, виражають, представляють та обстоюють інтереси своїх суспільних груп на державному рівні, перед іншими політичними партіями, об'єднаннями.

4. **Комунікативна** – партійні лідери є елементом постійного зв'язку громадян з владою.

5. **Змагальницька** – партійні лідери ведуть від імені політичної партії боротьбу за владу, за її використання або контроль.

6. Мобілізаційна – ініціювання необхідних змін за допомогою створення розвинутих стимулів для населення.

7. Інтегративна – об'єднання та узгодження різних груп та інтересів на основі базових цінностей та ідеалів, визнаних суспільством.

Формування політичних партій в Україні відбувалося в період тотальної кризи суспільства й набагато випереджало психологічну готовність населення до усвідомлення і сприйняття змін. Це стосувалося не лише «пересічних українців», але й тих, що, маючи певні ресурси й амбіції, ставали лідерами новостворених партій. Як правило, політичні партії створюються найбільш активними представниками соціальних спільнот, що розуміють їх короткострокові й довгострокові інтереси. Ці активні меншості перетворюються на політичні еліти відповідних спільнот, стаючи партійними лідерами.

Тим самим між політичними партіями і їхньою соціальною базою виникають відносини представництва, засновані на добровільному, періодично підтверджуваному в ході виборів, делегуванні соціальними спільнотами політичним партіям права відстоювати їхні інтереси в органах державної влади.

Повноцінна еліта, до якої належать партійні політичні лідери, має відповідати таким вимогам: 1) бути здатною постійно розуміти, що відбувається в країні, й оцінювати поточну ситуацію з точки зору базових цінностей та історичних перспектив; 2) бути спроможною реально здійснювати зв'язок і взаємодію влади й народу, тобто бути національною, прив'язаною до долі країни; 3) брати участь у визначенні довгострокових цілей країни.

Найнадійніший спосіб оцінити рівень представництва інтересів певних соціальних груп тією або іншою партією – результати демократичних виборів. Тому партійні лідери спрямовують зусилля на максимізацію своїх електоральних результатів. У пострадянських умовах надзвичайно важлива також легітимізація цих результатів, оскільки фактична відсутність загально визнаних та усіма дотримуваних правил політичної гри ставить під сумнів підсумки ледь не кожної виборчої кампанії.

Ротація політичної еліти є однією з головних функцій (до того ж «ексклюзивною») інституту багатопартійності. Коли влада формується на основі відкритого виборчого процесу, головними учасниками якого виступають політичні партії, «вікно можливостей» для корупції об'єктивно звужується. Однак у пострадянських умовах досить часто спостерігається інша ситуація: під час відкритого виборчого процесу партійні лідери змагаються за можливість на власний розсуд розпоряджатися суспільними ресурсами, безкарно вчиняти корупційні дії. Саме тому кожна зміна влади в Україні в останні роки призводить до резонансних кримінальних справ та гучних судових процесів.

Становлення громадянського суспільства у пострадянських країнах, і в Україні, зокрема, об'єктивно сприятиме утвердженню політичних партій

як потужного й самодостатнього інституту, здатного ефективно виконувати свої суспільно-політичні функції.

У свою чергу реальна багатопартійність є одним із визначальних чинників формування громадянського суспільства. Оптимізація цього процесу значною мірою залежить від того, яким чином взаємодітимуть політичні партії із суспільними інститутами, які виконують сьогодні окремі партійні функції (фінансово-промислові групи, структури виконавчої влади, місцеве самоврядування, громадські організації тощо).

Адже саме від формату, результатів і наслідків такої взаємодії залежатиме, зможуть українські партії системно та ефективно виконувати свої «класичні» функції чи відіграватимуть у суспільстві перехідні та допоміжні ролі.

Пострадянські еліти, не маючи вкорінених правил демократичної політичної участі, не відповідають вимогам, що покладає на них відповідний статус, не виконують своїх головних функцій. Вони звикли діяти не публічно або формально публічно. Творення їх представниками політичних партій мало певною мірою вимушений характер та було спрямоване на досягнення досить корисливих цілей – здобути або зміцнити панівний статус у новій державі, гарантувати собі і своєму оточенню доступ до розподілу суспільних ресурсів.

Таким чином, формат політичної участі партійних лідерів України й інших пострадянських держав значною мірою визначався неполітичними чинниками.

Представництво пострадянськими політичними партіями інтересів тих чи інших соціальних груп є досить поверхневим. Їхня активність визначається головним чином пріоритетами партійних лідерів та відповідних елітних угруповань. Ідеологічне розмежування між пострадянськими партіями є досить умовним, оскільки переважна більшість їхніх лідерів формувалась у дусі конформізму, а їх політична соціалізація проходила у щільних соціальних межах.

Зазвичай, партійні лідери лише використовують певні ідеологеми як передвиборчі гасла, спрямовані на цільові групи електорату. При цьому вони часто намагаються зробити політичну участь своїх прихильників (у тому числі потенційних) маніпулятивною, або навіть відверто мобілізованою.

Процес демократизації політичних партій на пострадянському просторі, зокрема в Україні, є доволі складним і суперечливим. Можна прогнозувати, що принаймні у середньостроковій перспективі партії будуть розвиватись як мережі з певною ієрархією, жорстко конкуруючи за право перерозподілу «владовласності», яке є головною метою політичної участі їхніх лідерів.

У партійних структурах України поступово виникають альтернативні групи, які намагаються протистояти олігархічним клановим утворенням, проголошують позицію опозиційності до них та критичне ставлення

до владних структур, їх партійних ставлеників. Такі групи та їх лідери пробують здійснювати інші напрями політичного розвитку, які зорієнтовані на європейський партійний досвід та цінності: партійну ідеологію, організацію професіоналів-партійців, авторитетних лідерів. Відомо, що в країнах з розвинутими демократіями переважна більшість партій об'єднуються навколо стратегічних шляхів розвитку своїх країн, зберігаючи за собою право проголошувати та здійснювати різні тактичні дії та заходи підтримки загальнодержавних програм.

У західних демократіях наявність умов мирного розв'язання конфліктів забезпечується досягненням консенсусу в ряді фундаментальних питань суспільного буття. Консенсус вимагає від партій-суперників та їх лідерів певних морально-етичних якостей та поведінки: терпимості до інших точок зору, готовності до діалогу та компромісу, політичної культури у цілому. Відсутність такого консенсусу між політичними силами, партіями, їх лідерами створюватиме постійно діючу загрозу переростання мирних форм конфліктів у силові.

2.4 Якісні характеристики політичного лідерства парламентської більшості та меншості

Парламентська більшість – це частина парламенту, яка при парламентській формі правління бере на себе відповідальність за формування уряду та законодавче забезпечення його політики. Взаємодія з урядом – це основа основ функціонування парламентської більшості.

Парламентська опозиція – це та частина парламенту, що критикує уряд та обґрунтовує альтернативні способи законодавчого регулювання проблем, які він висуває. Противага уряду – це головне в діяльності парламентської опозиції, яка, крім іншого, формує також свій так званий тіньовий уряд.

Отже, діяльність і парламентської більшості, і парламентської опозиції зорієнтована на певні взаємовідносини з урядом, який при парламентській формі правління виступає центром прийняття державних рішень. Поділ парламенту на парламентську більшість (50 % + 1 депутат) та парламентську опозицію можливий лише за умов додержання певних політико-правових стандартів класичної парламентської демократії:

1. Парламентської або змішаної форми правління.
2. Конституційного ладу, заснованого на верховенстві права.
3. Класичної політичної структуризації, тобто поділу демократичних партій (блоків) на консервативні, ліберальні та соціал-демократичні.
4. Встановлення взаємної довіри між народом і владою, заснованої на спільних морально-політичних цінностях.

Питання про правове регулювання статусу парламентської більшості та парламентської меншості у різних парламентських країнах має свої

особливості й вирішується з урахуванням багатьох факторів. Скоріш за все, не існує єдиного способу такого регулювання, хоча у світовій практиці два типи цього процесу є все-таки класичними:

- англо-саксонський тип (Велика Британія, Індія), при якому статус парламентської більшості та парламентської меншості у нижній палаті парламенту регламентується конвенційними нормами, освяченими політичними традиціями. В окремих випадках дотримання цих норм забезпечується судами, що діють на підставі права справедливості (прецедентного права).

Деякі елементи статусу згаданих вище частин нижньої палати парламенту зафіксовані у парламентському регламенті, окремих законах. Але конвенційні норми, засновані на високій політичній культурі парламенту, і далі залишаються основою для регулювання статусу та взаємовідносин між парламентською більшістю, урядом та парламентською опозицією; вони легко змінюються і тому складається враження, що статус двох частин нижньої палати парламенту постійно змінюється;

- континентально-європейський тип визначення статусу парламентської більшості та парламентської опозиції (Італія, Греція) спирається на його законодавче регулювання за допомогою регламенту парламенту (нижньої його палати), інших правових актів. Парламентська практика з цього питання має невелике значення, а тому статус цієї більшості та опозиції змінюється дуже повільно.

Описані вище типи регулювання правового статусу парламентської більшості та парламентської опозиції діють лише у країнах класичного парламентаризму. Ті країни, які сьогодні перебувають на стадії переходу до класичного парламентаризму (Молдова, Україна тощо), мають багато проблем з формалізацією цієї більшості та опозиції.

Процес інституалізації політичної опозиції завершився у Західній Європі переважно ще у другій половині XIX ст. Там сформувалося ліберально-демократичне уявлення про політичну опозицію не лише як про групу людей, не задоволених діями влади, і тих, що прагнуть цю владу здобути, але, перш за все, як про інтегральний елемент процесу реалізації народної волі, так само необхідний, як влада і парламентська більшість. Тобто опозиція стала сприйматися як елемент творення влади. А правове унормування її діяльності є одночасно юридичною умовою забезпечення ротації політичної влади, засобом корегування та обмеження влади більшості, однією з умов неможливості її абсолютизації. Основоположний принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу, судову доповнюється також розподілом повноважень у парламенті між більшістю та меншістю. Як зазначив Д. Штернбергер, «толерантне ставлення, визнання, легітимізація і, зрештою, інституалізація парламентської політичної опозиції є найвищим винаходом політичної культури» [1].

Важливим є поділ політичної опозиції на системну і позасистемну, або на опозицію режиму конфронтації і режиму кооперації. Головна різниця між ними полягає в тому, що для системної опозиції, разом з усіма

згаданими вище ознаками, характерне сприйняття влади і провладної більшості як конкурента. Тоді як для позасистемної опозиції – як ворога. Тож свідченням розвитку парламентаризму і політичної культури в країні є переведення опозиції з позиції «ворога» (що досі характерно для України через радянські уявлення про чіткий розподіл на «наших» і «ворогів») у стан конструктивного опонування владі, тобто в системну опозицію. І виконання цієї функції зміни статусу і характеру опозиції має бути покладене на законодавство. Оскільки, внаслідок молодості нашої держави та недостатнього досвіду демократичного парламентаризму, ми ще не маємо усталених політичних традицій, звичаїв, культури.

Зараз діяльність парламентської опозиції здійснюється відповідно до політичної практики першого етапу.

Існування політичного лідерства парламентської більшості та меншості об'єктивно визначає їх спільні риси:

- більшість та меншість є нечисельними за своїм складом;
- вони не мають стійкої підтримки виборців у всіх регіонах України, тобто не мають загальнонаціонального характеру;
- ці об'єднання є нестабільними, часто розпадаються внаслідок конфронтацій між своїми лідерами;
- парламентська більшість та меншість мають дуже слабо визначену ідеологію.

Аналізування політичного лідерства парламентської більшості та меншості надає змоги виокремити такі відмінні риси:

- опозиція є важливою складовою парламентської демократії;
- підтримка урядовими структурами представників парламентської більшості;
- забезпечення нерівних можливостей більшості й опозиції;
- головною метою опозиції є критика програми та дій влади і творення політичної альтернативи;
- недержавне фінансування опозиції;
- формальне визначення опозиції: парламентські фракції і депутати, які не підтримують уряд.

2.5 Партийна еліта та «партија влади»

Особливе місце в державно-адміністративному та політичному просторі України займає партійна еліта. Джерелом формування партійних еліт стала поява багатопартійної системи. Поштовхом для її виходу на новий рівень впливу в суспільстві стала політреформа. Відмінною рисою партійних еліт є наявність політичних лідерів, імена яких характеризуються сталою популярністю. Саме через них, через відомих партійних керівників партійна еліта реалізує своє політичне лідерство, принаймні, для тієї частини громадян, що є їх прихильниками чи симпатиками.

Разом з тим, рішення і дії політичних партій та їх лідерів у багатьох випадках спрямовані на підтримку правлячої адміністративної еліти, яка значною мірою сформована з колишніх партійних функціонерів. Для багатьох участь у діяльності політичних партій, чи навіть створення партії («під себе»), стає не більш ніж трампліном для швидкого кар'єрного входження до управлінської еліти. У цьому контексті необхідно наголосити на появі двох явищ, процесів, феноменів:

- виникнення та укорінення такого поняття як «партія влади»,
- зрощення у контексті боротьби за владу партійної, бізнесової, політико-управлінської еліт наймогутніших партійних структур.

В Україні вперше визначення «партія влади» набуло поширення в процесі обговорення Конституції України в 1996 р. Тоді представники лівих партій так називали Аграрну партію України та НДП. З часом до цієї когорти було зараховано СДПУ(о), ПРУ і не зараховано БЮТ, НСНУ (НУНС) [11, с. 316]. Події 2004 р. та подальша конституційна реформа дещо змінили розклад політичних сил і принципи формування влади в Україні.

Визначаючи існування феномену «партії влади» у пострадянському суспільстві, науковці наголошують, що мета у таких партій одна – боротьба за перерозподіл влади [11, с. 329], а отже, за право входження до правлячої політико-управлінської еліти й розпоряджання значними фінансовими та адміністративними ресурсами.

Основні характеристики «партії влади»:

- створення ілюзії значної електоральної підтримки під час виборів, що досягається шляхом механічного адміністративного втручання на її користь;
- виокремлення «базового» регіону з максимально підвищеним відсотком голосів для збільшення загальноукраїнського відсотка підтримки обраної партії;
- отримання безпосереднього доступу до виконавчої та законодавчої влади, потрапляння до парламенту й формування дієвої депутатської фракції, участь у формуванні парламентської більшості, і, відповідно, й уряду;
- реальний контроль за значними фінансовими потоками й адміністративними ресурсами;
- зростання привабливості для нової номенклатури, супроводжуване вступом до її лав представників місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- остаточне закріплення отриманого статусу «партії влади» [11, с. 321–322].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що виникнення та існування у пострадянській Україні такого феномену, як «партія влади», є прикладом взаємопроникнення політичної, партійної та управлінської еліти, їх симбіозу й формування єдиної політико-управлінської еліти.

Прикладом бажання зберегти такий стан речей може слугувати таке: у 2016 р. народні депутати від БЮТ пропонували законодавчо збільшити прохідний бар'єр у виборах до парламенту до 7 %. Як позитивний, на їх думку, наслідок такого нововведення вони прогнозували створення в Україні «двопартійної системи, де одна партія стане захисником великого бізнесу, ідей глобалізації та космополітизму, а інша партія – форпостом соціальної солідарності, етнічного самовизначення та захисту української економіки від зовнішніх нападів».

Негативним аспектом зазначених процесів взаємного зрощення управлінської та партійних еліт є той вплив, який вони здійснюють на процеси державотворення в Україні. У процесі консервації та збереження власних владних повноважень і статусу управлінської еліти представники партійних еліт використовують як законодавчі важелі, так і державотворчі процеси, створюючи нові інститути влади та здійснюючи перерозподіл повноважень між ними. При цьому питання, що важливіше для них – влада чи гроші, перетворюється на питання з розряду, що первинне – курка чи яйце?

У цьому контексті відзначають **два варіанти процесу «заміни еліт»:**

– «консолідація», що відбувається завдяки формуванню і стабілізації блоку: господарська (бізнес) – державна (політико-управлінська) – партійна еліта, через встановлення зв'язків та міцних відносин між родинними угрупованнями у всіх трьох секторах. «Очевидно, що домінувати та керувати у цьому випадку буде «господарський корпус». Реалізувати це можна лише нечисленною та згуртованою командою на рівні супереліти – наявності фракцій правлячих угруповань у всіх гілках влади та у вертикальних структурах управління державою» [12, с. 60];

– «вічний конфлікт». Його сутність полягає у тому, що правлячі угруповання прагнуть до внутрішньої консолідації та розпадаються, шукають підтримки у середовищі господарників, підприємців і відмовляються від укладених угод. Така боротьба в самій еліті призводить до витіснення з неї представників «неконкурентоспроможних» прошарків, які потрапили до верхніх ешелонів влади. Перспектива виходу із «вічного конфлікту» пов'язана із появою в політико-управлінській еліті людей нового покоління, здатних генерувати ідеї та виробляти стратегію суспільного розвитку, узгоджувати інтереси усього спектра суспільно-політичних сил [12, с. 60].

Динаміка змін у «пакетах акцій» політичного лідерства між різними елітами є визначальною для українського суспільства. Як писав Дж. Локк: «Велике питання, що в усі століття мучило людство та викликало на нього велику частину тих нещасть, у результаті яких розорялися міста, спустошувалися країни та порушувався мир на землі, полягає не в тому, чи повинна бути влада у світі й відкіля вона з'явилась, а в тому, хто повинен її мати. Вирішення цього питання має не менше значення, аніж безпека государів, мир та добробут їх земель та монархій».

На відміну від встановлення зв'язків з іншими елітами та їх лідерами, встановлення справжніх взаємозв'язків з народом уможливорює якісно іншу площину політичної активності. У форматі «народ – влада» відносини не можуть бути ситуативними, не можуть реалізовуватись як завгодно щодо широкого комплексу окремих політичних, соціальних чи економічних заходів.

Такі відносини неможливо розвивати на засадах якого-небудь соціального договору, протокольної угоди між владою та народом. З погляду соціального, державного управління взаємовідносини у форматі «еліта – маси» мають загальний універсальний характер безупинного динамічного процесу.

Саме тому самоідентифікація політичних лідерів як управлінської еліти також являє собою об'єктивний, нелінійний за своєю природою, процес.

Контрольні питання та творчі завдання

1. Складіть доповідь-презентацію на тему: «Диференційована характеристика політичного та парламентського лідерства».

2. Проаналізуйте позитивні та негативні сторони впливу лідерства на політичний процес.

3. Які вимоги висуває суспільство до політичного лідера, визначте шляхи реалізації цих очікувань?

4. Кого ви вважаєте реальними політичними лідерами в історії українського суспільства? Напишіть есе за заданою тематикою.

5. Розкрийте роль лідера в сучасній Україні на прикладі політичного діяча.

6. Проаналізуйте функції парламентського лідера.

7. Підготуйте доповідь на тему: «М. Вебер про основні типи політичного лідерства».

8. Створіть слайд-презентацію вашого виступу за темою «Формальне і неформальне політичне лідерство».

9. Розкрийте форми взаємодії ЗМІ та сучасного політичного / партійного лідера.

10. Надайте характеристику та розкрийте технології прийняття політичних рішень.

11. Розкрийте зміст поняття «політичне лідерство парламентарів».

12. Проаналізуйте сутність та генезу лідерства парламентської більшості та меншості.

13. Проаналізуйте типологію еліт.

14. Покажіть об'єктивні і суб'єктивні сторони лідерства.

15. Зіставте поняття «політична еліта» і «правлячий клас».

16. Охарактеризуйте спільні та відмінні риси політичного лідерства парламентської більшості та меншості.

17. Прокоментуйте, що, на вашу думку, означає вислів: «Політика – це мистецтво можливого»?

18. Прокоментуйте відомий вислів Шарля де Голля: «Політика – занадто важлива справа, щоб довіряти її політикам».

19. Як співвідносяться релігія й політика, економіка й політика, право й політика? У яких випадках політика проникає в усі сфери життя суспільства й підкоряє їх собі? Наведіть приклади.

20. Як ви вважаєте, який вплив має політика на професійну діяльність, якою ви збираєтесь займатися після закінчення вузу?

Перелік тем круглих столів, дискусій

1. Політичний портрет сучасного партійного лідера в умовах політичного маркетингу.

2. Проблеми формування та функціонування української еліти.

3. Парламентське лідерство: проблеми реалізації народовладдя.

4. Регіональне політичне лідерство в умовах трансформації політичної системи.

5. Політичне лідерство в сучасній Україні: гендерний аспект.

6. Ефективність політичного та парламентського лідерства: фактори та критерії оцінювання.

7. Партійне політичне лідерство як елемент громадянського суспільства.

8. Роль партійних еліт у модернізації взаємовідносин «влада – суспільство».

9. Сучасний політичний процес в Україні: структурування політичного лідерства та його вплив на формування внутрішньої та зовнішньої політики.

10. Ціннісні показники політичного лідерства – ідеальне та реальне: шляхи корекції в інтересах цивілізованого розвитку української державності.

11. Ресурси влади в сучасному суспільстві.

12. Природа політичного лідерства народних депутатів.

13. Суб'єктно-об'єктна природа політичного лідерства народних депутатів.

14. Поняття й ознаки бюрократії. Концепція бюрократії Вебера.

15. Політичні портрети сучасних політичних лідерів.

16. Політична символіка в системі політичних уявлень.

17. Спільні та відмінні риси політичного лідерства парламентської більшості та меншості.

18. Порівняльний аналіз політичної участі в країнах Заходу і Сходу.

19. Проблеми формування української політичної культури в умовах посттоталітарної трансформації суспільства.

20. Регіональні особливості політичної культури в Україні.

Тематика бакалавратських робіт

1. Сучасні тенденції розвитку феномену партійного та парламентського лідерства.
2. Еволюція партійного політичного лідерства в умовах реформування українського суспільства.
3. Особливості трансформації морально-етичних засад у діяльності політичних лідерів.
4. Парламентське лідерство як феномен політичного життя суспільства.
5. Інститут парламентського лідерства в Україні: проблеми формування та функціонування.
6. Політичне лідерство як феномен громадянського суспільства.
7. Проблеми і протиріччя інституціоналізації партійності в модернізації політичної системи в Україні.
8. Роль лідера в українському партійному будівництві.
9. Партійне та політичне лідерство: загальна теорія та українська реальність.
10. Проблеми становлення партійного та парламентського лідерства в Україні.
11. Партійні системи: розвиток, основні сучасні різновиди, особливості функціонування.
12. Правовий статус політичного лідерства народних депутатів.
13. Правові засади забезпечення діяльності парламентської більшості та меншості.
14. Характеристика спільних та відмінних рис політичного лідерства парламентської більшості та меншості.
15. Характеристика політичного спектра політичних партій в сучасній Україні.
16. Правовий статус політичних партій в Україні: регіональний аспект.
17. Особливості форми державного правління і державного устрою в Україні.
18. Основні шляхи формування правової держави в умовах посттоталітарного розвитку суспільства.
19. Тенденції розвитку державності в сучасному світі.
20. Типи політичних систем у посттоталітарних країнах: порівняльний аналіз.

Список літератури

1. Про вибори народних депутатів України : *Закон України від 25 берез. 2014 р. № 1665-IV*. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1665-15>
2. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : *Закон України від 6 квіт. 2014 р. № 1667-IV*. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1667-15>

3. Про парламентську опозицію : **Проект Закону України від 20 лют. 2013 р. № 2214-2.** – Режим доступу :

<http://www.rada.kiev.ua/zakon/PR1/TXT1/p2214-2.htm>

4. Про парламентську більшість та парламентську опозицію : **Проект Закону України від 8 листоп. 2001 р. № 8240.** – Режим доступу :

<http://www.rada.kiev.ua/zakon/PR1/TXT/p8240.htm>

5. Про політичну опозицію : **Проект Закону України від 16 лип. 2002 р.** – Режим доступу :

<http://www.rada.kiev.ua/zakon>

6. Про місцеве самоврядування в Україні : **Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР.** – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0>

7. Про об'єднання громадян : **Закон України від 16 черв. 1992 р. № 2460-XII.** – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2460-12>

8. Про політичні партії в Україні : **Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2365-III.** – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua>

9. Бебик В. М. Політичний маркетинг і менеджмент / В. М. Бебик. – К. : МАУП, 1996. – 144 с.

10. Бендер П. У. Лидерство изнутри / П. У. Бендер, Э. Хеллман; пер. с англ. Е. А. Бакушева. – Минск : ООО «Попурри», 2005. – 304 с.

11. Бондар С. С. Політична опозиція в системі владних відносин України : **монографія** / С. С. Бондар. – 2009. – С. 75.

12. Бурузинський В. П. Транзитні формування електорального формування простору сучасної України : **монографія** / В. П. Бурузинський. – 2011. – С. 119.

13. Вебер М. Харизматическое господство / М. Вебер // Социол. исслед. – 2008. – № 5. – С. 139–147.

14. Галкін В. Д. Державна влада і політична опозиція : **монографія** / В. Д. Галкін. – 2006. – С. 193–199.

15. Коваль І. В. Парламентська опозиція в Україні: **монографія** / І. В. Коваль. – 2011. – С. 437.

16. Нечепоренко Г. Політична опозиція: деякі аспекти світового досвіду та сучасна українська практика / Г. Нечепоренко // Політика і час. – 2017. – С. 51–82.

17. Мазур І. В. Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика : **монографія** / І. В. Мазур. – 2011. – С. 94–102.

18. Політологія / [Ф. М. Кирилюк, М. І. Обушний, М. І. Хилько та ін.]. – К. : Здоров'я, 2004. – 776 с.

3 ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

Основні поняття: керівник-лідер-професіонал, акмеологізація безперервної освіти, управління людськими ресурсами, професіоналізація людських ресурсів, професійне формування чиновника-лідера-патріота, творчість, творчі здібності, творча діяльність, креативність, еврилогія, творчий потенціал.

3.1 Сутнісні характеристики та механізми розвитку творчого потенціалу особистості політичного лідера

Становлення та розвиток демократичної держави України, її модернізація та реформування висувають проблему розвитку потенціалу особистості у ранг пріоритетних. У зв'язку з цим формується новітня світоглядна концепція, згідно з якою особистість постає пріоритетною з її унікальними інтересами, цінностями, здатністю до самовдосконалення, саморозвитку, самоактуалізації, самоосвіти, творчої діяльності.

У психології зазначено п'ять видів потенціалів, характерних для будь-якої особистості:

- гносеологічний потенціал визначається обсягом і якістю інформації: про зовнішній світ, природу та суспільство;
- аксіологічний потенціал визначається системою ціннісних орієнтацій;
- творчий потенціал визначається вміннями і навичками, здібностями до дії;
- комунікативний потенціал визначається мірою і формою спілкування особистості;
- художній потенціал визначається художніми потребами особистості й тим, яким чином вони задовольняються у професійній діяльності [1].

Особливого значення для вивчення потенціалу політичного лідера набуває розвиток його творчої складової. Зокрема, під творчим потенціалом розуміється складне особистісно-діяльнісне утворення, яке сприяє появі нестандартних, оригінальних рішень.

У характеристиці творчого потенціалу виражені єдність природного і соціального; наявність природних задатків до творчості та необхідність їх розвитку в умовах життєдіяльності. Творчий потенціал розглядається як:

- сукупність можливостей цілеспрямованої перетворюючої діяльності, в якій відображається характер взаємозв'язку всіх здібностей особистості [2];
- інтегрований прояв різних якостей особистості [3];

– «можливість логічно пов'язувати у своїй свідомості думки таким чином, що вони стають не тільки копією предметів, які сприймаються, а такими, що творчо перетворені уявою» [4, с. 69].

Творчий потенціал є основним поняттям акмеології (від грец. акме – вершина, розквіт) – нової інтегративно-комплексної науки про шляхи досягнення вершин досконалості особистості. Її актуальність визначається соціально значущими цілями і орієнтирами, які вказують на необхідність гуманного та продуктивного розвитку і використання творчого потенціалу людини.

Предметом акмеології є закономірності, умови, фактори, стимули самореалізації творчого потенціалу людини протягом життєвого шляху, розвиток творчої готовності до майбутньої діяльності, досягнення вершин життя та професіоналізму діяльності [5].

Найважливішими загальними акмеологічними факторами є:

– мотивація до активної пізнавальної діяльності (МАПД), що характеризується: потягом до творчості, спрямованістю на самореалізацію, пізнавальною потребою, спрямованістю на досягнення мети, прагненням до успіху;

– творчі здібності (ТЗ): уява, пам'ять, нестандартне мислення, фантазія, інтуїція;

– досвід творчої діяльності (ДТД), який складається зі знань, умінь та навичок щодо розв'язання нестандартних завдань та прийняття нестандартних рішень;

– характерологічні особливості особистості (ХОО): активність, ініціативність, впевненість, наполегливість, працездатність, комунікативність, організованість, самостійність.

Творчий потенціал особистості визначається об'єктивними можливостями (діяльнісна складова) та внутрішньоособистісними чинниками (особистісна складова), серед яких провідну роль відіграють загальна обдарованість і задатки як природні передумови творчості.

Діяльнісна складова творчого потенціалу особистості характеризується сформованими в неї професійними вміннями та психологічними компонентами готовності до професійної діяльності. До професійних умінь зараховують теоретичні і методичні, практичні, управлінські, ділові й конструктивні, дослідницькі, комунікативні, оцінні, інтелектуальні; до психологічних – мотиви (соціальні, управлінські, особистісного росту, зовнішньої привабливості); знання (організаторсько-управлінські, економічні, правові, професійні); управлінські вміння та навички (діагностично-прогностичні, організаційні, контрольні-коригуючі); ставлення до (предмета, виконання, учасників) управлінської діяльності.

Важливим для формування творчого потенціалу політичних лідерів є визначення позитивних і негативних індикаторів його діяльнісної (або поведінкової) складової, а саме: адаптивності (здатність змінювати методи роботи і стиль поведінки відповідно до вимог ситуації, що змінюється); впевненості у собі;

– проактивності; прагнення до вдосконалення (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Поведінкові характеристики (компетенції) та індикатори їх оцінювання

Поведінкова компетенція	Індикатори	
	Позитивні	Негативні
Адаптивність	<p>Швидко змінює свою поведінку відповідно до вимог ситуації.</p> <p>Швидко переключається з виконання одного завдання на інше без втрати якості.</p> <p>Відмовляється від звичних підходів на користь нових, якщо оцінює їх як більш ефективні.</p> <p>Допомагає іншим адаптуватися до змін, слугує прикладом</p>	<p>Не змінює своєї поведінки при зміні ситуації.</p> <p>При переключенні з одного завдання на інше якість роботи знижується.</p> <p>Чинить спротив запровадженню нових підходів.</p> <p>Не надає підтримки іншим щодо адаптації до змін</p>
Упевненість у собі	<p>Наявність власних поглядів на проблему.</p> <p>За потреби приймає рішення без сумнівів та бере на себе відповідальність.</p> <p>Мобілізує себе та інших для реалізації завдань.</p> <p>Допомагає іншим при виконанні завдань, слугує прикладом</p>	<p>Відсутність власних поглядів на проблему.</p> <p>Сумнівається під час прийняття необхідних рішень.</p> <p>Не бере на себе відповідальності. Не вміє мобілізуватися та мобілізувати інших для реалізації завдань.</p> <p>Не надає підтримки іншим щодо виконання завдань</p>
Проактивність	<p>Ініціює завдання.</p> <p>Пропонує шляхи вирішення завдань.</p> <p>Розподіляє завдання.</p> <p>Бере на себе відповідальність</p>	<p>Не ініціює завдання.</p> <p>Не пропонує шляхів вирішення завдань.</p> <p>Не бере участі у розподілі завдань.</p> <p>Не бере на себе відповідальності</p>
Прагнення до вдосконалення	<p>Має високі внутрішні стандарти якості</p> <p>Ставить перед собою амбітні цілі для підвищення своєї ефективності</p> <p>Визначає дії для реалізації цілей</p> <p>Реалізує дії для реалізації цілей</p> <p>Зіставляє досягнуті результати з поставленими цілями</p>	<p>Внутрішні стандарти якості усереднені</p> <p>Не ставить перед собою амбітних цілей для підвищення своєї ефективності</p> <p>Не визначає дії для реалізації цілей</p> <p>Не діє для реалізації цілей</p> <p>Не зіставляє досягнуті результати з цілями</p>

На відміну від діяльнійшої (поведінкової) складової творчого потенціалу особистості, яка є предметом особливого вивчення на сучасному етапі, особистісна складова досліджувалась ще давньогрецькими філософами. Зокрема, Сократ вважав, що головним завданням філософії є раціоналістичне обґрунтування світогляду, духовної активності особистості. Він стверджував, що «чеснота тотожна знанню; людина, яка знає, що таке добро, не буде поступати погано».

Платон увів поняття «саморух», яке тісно пов'язане з поняттям «саморегуляція» творчого потенціалу. Він створив учення про саморух душі. Три «начала» єдиної душі, розглянуті ним у динаміці, надали змоги визначити переваги того чи іншого «начала», розробити ієрархію типів душі.

Найбільш значущими характеристиками категорії творчості є: форма якісного розвитку суспільства, середовища, культури; вища і специфічна форма розвитку людини; вищий вид діяльності людини; єдність духовного і матеріального, де ідеальне передує матеріальному; родова ознака і родова сутність людини, спосіб її буття, форма її самодіяльності, саморозвитку і самоствердження.

Творчість забезпечується наявністю специфічних якостей і здібностей особистості, що проявляються у мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, висуванні неординарних та нестандартних ідей, уникненні традиційних схем, швидкому розв'язанні проблемних ситуацій. Вони називаються креативними (від лат. creatio – творення).

Особистість, яка має креативні якості і здібності мотивів, знання і вміння, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною й оригінальністю, називається творчою. «Творча особистість являє собою прогресивний елемент, який дає все нове» [7, с. 3]. Вона має високий рівень знань, потяг до нового, оригінального, вміє відкинути звичайне, шаблонне. Для неї потреба в творчості є життєвою необхідністю, а творчий стиль діяльності – найбільш характерним.

Для творчої особистості характерні стійка, високого рівня спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, яка проявляється в організаційній єдності з високим рівнем творчих здібностей, що дозволяє їй досягти прогресивних, соціально і особистісно вагомих творчих результатів в одному або кількох видах діяльності. Однією з характерних рис творчої особистості є сміливість у постановці проблеми, несподіваність у загостренні протиріч, відмова від загальноприйнятих шляхів і засобів розв'язання проблеми, розвинуте уявлення, без якого неможливо генерувати оригінальні ідеї, завзятість у доведенні запланованого кінця [8, с. 54].

Аналізування різноманітних першоджерел з теорії креативності надає змоги виокремити основні творчі здібності та характерологічні особливості творчої особистості (табл. 3.2). Уміння реалізувати ці та інші потенційні творчі здібності і характерологічні особливості видатний американський психолог ХХ ст. А. Маслоу зарахував до самоактуалізації

особистості, під якою він розумів «повне використання талантів, здібностей, можливостей» [9, с. 150].

Таблиця 3.2 – Основні творчі здібності та характерологічні особливості творчої особистості

Основні творчі здібності, що впливають на розвиток творчого потенціалу	Характерологічні особливості
<ul style="list-style-type: none"> • увага; • пам'ять; • нестандартне мислення; • фантазія; • інтуїція; • надзвичайна напруженість уваги; • висока вразливість; • цілісність сприйняття; • вигадка; • дар передбачення; • великі за обсягом знання 	<ul style="list-style-type: none"> • проактивність; • адаптивність; • ініціативність; • впевненість у собі; • наполегливість; • працездатність; • комунікативність; • самостійність; • відхилення від шаблону; • оригінальність; • самоорганізованість; • прагнення до самовдосконалення

Самоактуалізація – це постійний процес розвитку своїх потенцій (можливостей), це не «річ», яку можна мати чи не мати. Це процес, який не має кінця, подібний буддійському «Шляху просвітлення». Це засіб проживання, праці і ставлення до світу, а не одиничне досягнення. Здібності наполегливо потребують використання і ставлять свої вимоги тільки тоді, коли їх достатньо і повноцінно використовують [10, с. 152].

Таким чином, до сфери творчого потенціалу особистості зараховані:

- задатки, що виявляються в підвищенні чутливості, певній вибірковості, у динамічності психічних процесів;
- інтереси, їх спрямованість, частота й систематичність виявів домінування пізнавальних інтересів; допитливість, потяг до створення нового, схильність до пошуку та розв'язання проблем;
- швидкість у засвоєнні нової інформації, утворення асоціативних масивів;
- схильність до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для наступного вибору;
- вияви загального інтелекту, швидке оцінювання та вибір шляху розв'язання, адекватність дій;
- емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивні оцінювання, вибір, надання переваг;
- наполегливість, цілеспрямованість, переконаність, працелюбність, систематичність у роботі, прийняття сміливих рішень;

- творчі тенденції у роботі – вміння комбінувати, шукати аналоги, реконструювати; схильність до зміни варіантів, економне використання часу, матеріальних засобів тощо;
- інтуїція – здатність до оцінювання, прогнозів;
- оволодіння технікою праці, майстерністю;
- здатність виробляти особистісні стратегії і тактики під час розв'язання загальних і спеціальних нових проблем, завдань, а також пошуку шляхів виходу із складних, нестандартних ситуацій.

Усі визначені творчі можливості особистості можуть перейти із стану потенційних у стан реально реалізованих лише у процесі діяльності та за відповідних (комфортних) психологічних умов й умов сформованості в особистості такої інтегральної (системоутворюючої) якості, як цілісність, що об'єднує сукупність її здібностей і характерологічних особливостей і проявляється за допомогою відповідної творчої сили.

Особа, яка є політичним лідером (керівник політичної партії, керівник депутатської фракції, керівник політичної опозиції тощо), має володіти достатнім творчим потенціалом – відповідними якостями, характерологічними здібностями, мотивацією, досвідом творчої діяльності, адже політичний лідер – це:

- особа, яка керує політичними процесами, справляє вплив на соціальну поведінку індивідів, груп, прошарків і суспільства в цілому;
- центр влади, «мозок» і «візитна картка» тих сил, які його висувують на елітарні лідируючі позиції і забезпечують йому постійну, тривалу підтримку;
- політичний менеджер, який управляє політичною інституцією;
- керівник своїх послідовників і прихильників.

Формування політичних лідерів є складним процесом, в якому значне місце відводиться розвитку їх лідерських якостей, які є проявом творчого потенціалу. Лідерські якості подані в теорії у трьох групах – природні, етичні і професійні.

До природних відносять силу характеру, рішучість, інтуїцію, магнетизм особи; до етичних – гуманізм, відповідальність, чесність; до професійних якостей – аналітичні здібності, вміння швидко і точно орієнтуватися в обстановці, компетентність, гнучкість, готовність до компромісів. Їх формування і розвиток можна перевірити за допомогою таблиці (табл. 3.3).

Аналізуючи зміст таблиці 3.3, необхідно зазначити, що формування політичного лідера залежить від розвитку його лідерських якостей як основної складової творчого потенціалу під час здобуття освіти, сімейно-родинного (національного) та соціального виховання, а також від прагнення особистості до самовдосконалення і самореалізації у професійному становленні і зростанні як керівника політичної партії, і головне – від ціннісної концепції, на якій формується, а потім – ґрунтується його система поглядів.

Таблиця 3.3 – Якості лідерів та їх основні характеристики

№ з/п	Якості	Основні характеристики
<i>Природні якості</i>		
1	Сила характеру	1.1. впевненість у собі (послідовність і наполегливість); 1.2. ініціативність; 1.3. ентузіазм; 1.4. стійкість до стресу
2	Рішучість	2.1. готовність прийняти рішення; 2.2. готовність до непопулярних дій; 2.3. відкритість поглядів, відвага; 2.4. наявність власної точки зору
3	Інтуїція	3.1. стратегічне мислення /візія; 3.2. інновативність; 3.3. передбачення
4	Магнетизм/Харизма	4.1. красномовність; 4.2. популярність; 4.3. здатність приваблювати інших
<i>Етичні якості</i>		
5	Гуманізм	5.1. доброзичливість, добропорядність; 5.2. емпатійність; 5.3. щирість; 5.4. духовність; 5.5. оптимізм
6	Відповідальність	6.1. дотримання законів; 6.2. дотримання цінностей; 6.3. дотримання норм
7	Чесність	7.1. переконливість; 7.2. віра /довіра; 7.3. почуття гумору
<i>Професійні якості</i>		
8	Аналітичні здібності	8.1. переконання; 8.2. пильність; 8.3. допитливість
9	Уміння швидко і точно орієнтуватися в обстановці	9.1. оперативність; 9.2. швидкість; 9.3. точність
10	Компетентність	10.1. мотивація творчої діяльності; 10.2. готовність до творчої діяльності; 10.3. досвід творчої діяльності; 10.4. освіченість; 10.5. культура
11	Гнучкість	11.1. адаптивність, м'якість у формулюваннях; 11.2. повага до іншої думки; 11.3. готовність до компромісу
12	Готовність до компромісів	12.1. правдивість; 12.2. комунікативність; 12.3. толерантність

Політичний лідер, як правило, є народним депутатом і його діяльність відповідає Закону України «Про статус народного депутата України». Особливу вагу в контексті розвитку його творчого потенціалу має ст. 8 цього закону про депутатську етику [11], у якій йдеться про те, що «у своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загально визнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу».

3.2 Імідж політичного лідера

Політичне лідерство – особливий механізм взаємозв'язку політика з послідовниками. На відміну від лідерства в малих групах, лідерство загальнонаціонального масштабу відрізняється відсутністю безпосередніх особистих контактів з масами. Це своєрідне дистанційне керівництво.

Про політика як реальну людину та її лідерський потенціал, як правило, судять за тим образом, який складається під впливом ЗМІ, політичної реклами, заяв самого політика, а також за результатами його діяльності. При цьому «віртуальний» образ політика не завжди збігається з реальним прототипом. Наприклад, відсутність певної якості, настільки важливої для створення позитивного образу політика, може бути компенсована роботою іміджмейкерів. Результатом їхньої роботи стане видимість наявності цієї якості у політика. Сформовані у суспільній свідомості образи лідера-управлінця, лідера-політика та очолюваної ними спільноти людей позначаються поняттям **іміджу**.

Говорячи про політиків, доцільно говорити про класифікацію *типів їх іміджу*: дзеркальний, суб'єктивний, тобто образ політика у власних очах.

Це те, що думає політик про самого себе;

- модельований бажаний імідж-образ, який команда політика намагається закріпити у суспільній свідомості;
- негативний імідж, створюваний опонентами;
- поточний імідж, позитивний чи негативний образ, який складається у суспільній свідомості як стихійно, так і через застосування спеціальних технологій.

Кажучи про модельовані іміджі, які враховують стереотипи, що склалися у масовій свідомості, і відповідають соціальним очікуванням певних соціальних груп, **імідж політичного лідера** – сконструйований яскравий образ політика з певним набором характеристик, затребуваних його послідовниками, прихильниками, симпатиками, який запам'ятовується.

Дійсно, якщо подивитися на ситуацію, яка склалася в Україні у 1990-х рр. XX ст., можна зауважити, що суспільство приділяло значно більше уваги політикам, які зруйнували стереотипне уявлення про лідера-керівника, сформоване ще в радянські часи. Нові лідери продемонстрували принципово нову модель поведінки, ніж політики, які не зуміли створити свого образу. Наприклад, перший президент незалежної України Л. Кравчук, який стояв біля витоків злому тоталітарної системи, першим серед вітчизняних керівників зняв краватку та не приховував своїх людських слабкостей.

На психологічному рівні суспільний діяч може асоціюватися з одним із образів: «мудрець», «герой-захисник», «вірний послідовник», тобто спадкоємець ідей іншого популярного лідера, «батько нації», «слуга народу» тощо. Масова свідомість може ототожнювати політика з декількома образами одночасно, що значно розширює соціальну базу його сприйняття. Наприклад, усі перелічені вище образи були використані для створення харизматичного образу Й. Сталіна.

Нинішня ситуація нестабільності в Україні актуалізує затребуваність образу політиків, що асоціюються у масовій свідомості з типом сильної особистості (лідер-«захисник»), здатної не лише захистити населення від хаосу, а й гарантувати суспільну безпеку. Інший популярний образ – політик-господарник, здатний облаштувати життя регіону чи країни в цілому.

Імідж політика складається з цілої низки **компонентів**, які повинні «працювати» на створення його цілісного позитивного образу, зокрема:

- програми, заяви, у яких відображено основні ідеї лідера. Як правило, це кілька найзлободенніших проблем суспільного життя, що вимагають вирішення. У передвиборчий період мета пропонованого лідером політичного курсу висловлюється в короткій та доступній для розуміння формулі-тезі. Багато претендентів на вищі державні посади асоціюються з простими за формулюванням, проте яскравими гаслами своїх виборчих кампаній: «Новий курс» (Ф. Рузвельт), «Нові горизонти» (Дж. Картер), «Головне – це люди» (Б. Клінтон), «На захист працюючих сімей» (А. Гор);

- поведінка. Вона дозволяє продемонструвати риси характеру, пов'язані у суспільній свідомості з поняттям лідера. Серед них такі, як: рішучість у відстоюванні своїх ідей, компетентність. Важливо, щоб поведінка політика демонструвала простоту, відкритість у спілкуванні та інші якості, які викликають симпатію та довіру у людей;

- зовнішність (одяг, обличчя, фігура), мова тіла (жести, постава), красномовність. Психологи зауважують, що ставлення до політика визначається не тільки тим, що він говорить і пропонує, але також і тим, як він виглядає. Навіть стиль одягу має підкреслювати візуальний образ політика, наближати його до певних груп населення. Наприклад, символами деяких політиків стали певні деталі одягу: шинель (Й. Сталін),

морський кітель (У. Черчілль). Відомо, що М. Тетчер, дочка дрібного купця, ставши прем'єр-міністром Великобританії, підкреслювала свій зв'язок з середнім класом, купуючи одяг у системі магазинів для цього соціального прошарку;

■ біографія: походження, освіта, професія, партійність. Авторитет кандидата може підкріпити його посадовий статус та імідж тієї організації, з якою він пов'язаний у професійному плані. Підтвердити право на лідерство можуть також яскраві факти життєвого шляху, що свідчать про сміливість та рішучість політика, наприклад: служба в армії, участь у військових діях, боротьба з корупцією, привілеями, проявами несправедливості.

Імідж включає в себе додаткові складові, покликані наблизити політика до пересічного громадянина, роблячи його образ більш близьким і знайомим. Це складові, що розкривають характер його взаємовідносин з членами сім'ї чи певні захоплення. Так, відомий французький спеціаліст з виборчих технологій Ж. Сегел свої спостереження та міркування сформулював у вигляді восьми своєрідних заповідей побудови вдалого політичного іміджу:

1. Голосують за людину, а не за партію.
2. Голосують за ідею, а не за ідеологію.
3. Голосують за майбутнє, а не за минуле.
4. Голосують за образ соціальний, а не політичний.
5. Голосують за людину-легенду, а не за посередність.
6. Голосують за долю, а не за буденність.
7. Голосують за переможця, а не за невдачу.
8. Голосують за цінності справжні, а не надумані.

3.3 Розвиток професіоналізму лідерів-управлінців

Загальновідомо, що на Сході побажання жити у період реформ означає посилення іншій людині негараздів, випробувань, поневірянь. Два останніх десятиліття, здається, справджують смисл цього побажання і для українців. Про це свідчать численні соціологічні опитування і красномовні статистичні дані щодо місця України у світових рейтингах, зокрема: 143-є місце за індикаторами державного управління Світового банку серед 212 країн; 82-є місце в індексі глобальної конкурентоспроможності; 120-є місце за показником якості державних інституцій серед 133 країн; 146-є місце за індексом сприйняття корупції «Transparency International» серед 180 країн; 62-є місце за рівнем online-послуг (рейтинг країн-членів ООН) із 190 країн; 164-є місце за рівнем економічних свобод.

За даними американської недержавної організації Freedom House, рейтинг розвитку демократії в Україні за 2010 р. стрімко впав. У рейтингу свободи 2010 р. Україна – вперше від часу Помаранчевої революції –

визначена як «частково вільна», хоча у попередньому річному рейтингу Freedom House за 2009 р. Україна ще входила до категорії «вільних» країн.

Можна й далі наводити невтішну статистику про невпинне скочування у прірву соціально-економічного відставання, бідності, соціальної деградації України, яка, у це важко повірити сьогодні, на початку 1990-х рр. минулого століття мала найкращі економічні показники серед усіх колишніх республік колишньої зниклої держави – Радянського Союзу.

Здавалося б, українські можновладці мали б усю свою діяльність здійснювати крізь призму інтересів пересічних українців, тобто державних інтересів. Однак, за даними іноземних експертів, за останні 10–12 років прямі та непрямі суспільні втрати, зумовлені передусім неефективністю системи управління в Україні, становлять близько 400 млрд дол. США.

Дедалі очевиднішим стає той факт, що основною причиною усіх негараздів в Україні є управлінська криза, що спричинила деструктивний процес порушення зв'язків «людини адміністративної» із соціальним світом, характерними ознаками якого стали: втрата державою керованості суспільними справами і процесами; неефективне використання грошей платників податків; ігнорування держслужбовцями якості надаваних ними населенню адміністративних послуг і, як результат, зниження довіри громадян не лише до органів державної влади, а й до держави в цілому; посилення бюрократизму та корупції у діяльності органів державної влади; прояви дисфункціональності в управлінні; підміна професіоналізму управлінських кадрів політичною догідливістю, угодицтвом тощо.

Саме тому пріоритетом та викликом сьогодення є професіоналізація людських ресурсів, керівних кадрів, особливо задіяних до служіння на державній службі.

Аналізування наукових джерел свідчить про існування в європейських державних службах чіткого розмежування між поняттями «професійність» та «професіональність». Певною мірою ці терміни можна порівняти із понятійною парою «компетенція – компетентність». На жаль, у вітчизняній теорії та практиці державного управління та державної служби не часто ставиться питання професіоналізму українських чиновників. На це є певні суб'єктивні й об'єктивні причини. Але очевидним є й те, що нині без офіційного визнання пріоритетності професіоналізації державної служби ефективність та результативність органів державної влади та держслужбовців завжди будуть викликати масу запитань та змушувати сумніватися у чесності чиновників.

Насамперед необхідно зазначити, що передумовою успішності здійснення реформування будь-якого сегменту суспільного буття, сфери державного управління та системи державної служби особливо має стати глибоке усвідомлення усіма суб'єктами, задіяними у процес реформування як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях, біблійної істини про те, що за всі земні діяння потрібно буде відповідати при переході з цього світу в інший; про те, що «туди», у Вічність, ще жодна

людина з собою нічого матеріального ніколи не забрала і не забере, оскільки кожна людина приходиться без нічого у цей світ і так само без нічого залишає його назавжди.

Усвідомлене розуміння цієї простої істини-аксіоми поставить усіх на свої місця; зрівняє скоробогатків та збіднілих українців думкою про рівність усіх нас перед Творцем; унеможливить існуюче жахливе розшарування українського суспільства; примусить державу стати надійним – тобто чесним і відповідальним – партнером своїх громадян; наповнить новим змістом взаємовідносини між державою та громадянами; перетворить зневіру пересічних українців на гордість за власну державу й країну; перетворить конституційно закріплену норму про цінність особистості на пріоритет та імператив функціонування й діяльності державного апарату.

Саме тому нині треба говорити про реформування Української держави з метою її докорінної модернізації та наближення усієї державної машини до пересічних українців, а не навпаки. Причому шляхетною місією Української держави має стати переведення пересічних українців із статусу пасивних споживачів надаваних їм адміністративних послуг (про якість яких нині навіть не варто говорити) у статус її рівноправних партнерів. Це історична, велична місія, вирішення якої автоматично означатиме готовність Української держави запровадити дієвий та ефективний взаємозв'язок з власними громадянами.

Нинішній етап реформ має започаткувати широкомасштабне та безперервне (приклад Французької Республіки) реформування Української держави, необхідне перш за все для:

- трансформації вітчизняної державної служби з посадової на кар'єрну. Це можливо за умови подолання політичної заангажованості як «пересічних» державних службовців та, особливо, керівників усіх рівнів, так і у функціонуванні всіх органів державної влади. Результатом цього процесу має стати реальна деполітизація вітчизняної сфери державного управління, системи державної служби і, як результат, політична нейтральність корпусу державних службовців як запорука:

- унеможливлення необґрунтованих, невинуватих багатотисяч-них ротаций після закінчення чергової виборчої кампанії та зміни політичних кольорів;

- збереження інституційної пам'яті та забезпечення наступності поколінь чиновників-професіоналів;

- ефективної професіоналізації кожного чиновника;

- відмови від принципу «посада на державній службі як здобич», що дозволяє посадовцю вирішувати усі державні справи крізь призму задоволення власних інтересів, до принципу «посада на державній службі як професійно-професійна заслуга», за якого єдиними критеріями зайняття посади будь-якого ієрархічного рівня на державній службі мають стати професійність і професіоналізм, патріотичність та моральна чистоплотність, особистісна готовність та бажання послужитися громаді й Державі;

- перетворення морального аспекту служіння на державній службі на імператив не лише професійної діяльності кожного чиновника, а й функціонування органів державної влади з метою їхнього «перепрофілювання» з обслуговування держави й апарату управління на задоволення потреб та інтересів громадян;

- формування атмосфери соціального партнерства й співробітництва з метою гармонізації взаємовідносин у форматі «державна – суспільство – особистість». Це забезпечить умови для саморозвитку й самореалізації особистісного творчого потенціалу кожного громадянина;

- обов'язковості проєктування результатів адаптації зарубіжного досвіду у практичну площину діяльності державних адміністрацій усіх рівнів, кінцевим результатом якої має стати удосконалення якісних показників соціального буття пересічних українців;

- відновлення довіри українців як до органів державної влади усіх рівнів, так і до Української держави.

Безперечно, реформа Української держави має стати нагодою для проведення кардинальних реформ в усіх сферах суспільного життя. При цьому важливо, щоб жодна із них не була «забалакана» і щоб кожна з них знайшла втілення в удосконаленні якісних показників соціального буття пересічних українців.

Моментом істини має стати визнання усіма суб'єктами тієї аксіоми, що здійснення реформи держави має відбуватися в ім'я кожного пересічного українця, оскільки згідно зі ст. 3 Конституції України «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Саме тому моментом істини має стати усвідомлення того, що держава зобов'язана лобювати інтереси лише пересічних українців, а не партій, угруповань тощо.

Моментом істини має стати усвідомлення пріоритетної ролі людських ресурсів на державній службі і, відповідно, їх особистісно-професійної здатності та готовності все життя служити на державній службі. Держава зобов'язана врешті-решт усвідомити, що від якості професійної підготовки та професіоналізму чиновників залежать не лише ефективність та результативність діяльності кожного органу державної влади, а й імідж держави.

Система безперервної професійної освіти керівних кадрів будь-якого ієрархічного рівня управління має бути офіційно визнана безперервним динамічним процесом [1, с. 155]; [2]:

- послідовного професійне удосконалення й особистісного розвитку керівних кадрів;

- ретроспективно-перспективного професійно-особистісного «розгортання» і, як наслідок, самовдосконалення та самореалізації чиновника крізь призму результатів його навчання;

– взаємодії та взаємовпливів притаманних кожному керівникові як державному службовцю таких складових, як:

а) професійність – професіональність. Їх проявами є ділова результативність і професійна продуктивність;

б) творчий потенціал – професійна успішність. Вони віддзеркалюються у персональній ефективності на державній службі;

– формування професійного акме особистості керівника;

– становлення професіонала, зацікавленого у безперервному саморозвитку, самовдосконаленні, самореалізації, самоактуалізації особистісного потенціалу у повсякденній керівній діяльності.

Ці складові мають стати пріоритетними цілями особистісної стратегії безперервної професійної освіти та своєрідним мірилом рівня професійно-особистісного «розгортання» керівника-лідера на державній службі.

У зв'язку з цим стає очевидним, що рівень професіоналізму сучасного чиновника вимагає радикальної переорієнтації управлінської діяльності на гуманістичну домінанту, оскільки актуальною має бути офіційно визнана проблема пробудження творчих сил кожної особистості державного службовця з метою максимального використання людського фактора як головного ресурсу в управлінні.

3.4 Молодіжне лідерство – складова формування нової політичної еліти України

У виробленні ефективної молодіжної політики важливу роль відіграє з'ясування суті та змісту процесів життєвого самовизначення молодої людини. Можна зазначити соціальне, політичне, професійне та економічне самовизначення молодих людей.

Молодь є суспільно диференційованою соціально-демографічною спільнотою, якій притаманні специфічні фізіологічні, соціально-психологічні, теоретико-пізнавальні, культурно-освітні та інші властивості, що характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення самовираження її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей [1].

Молодь є специфічною спільнотою, оскільки її сутнісні характеристики і риси перебувають у стані формування. Щодо феномену «молодь» є багато суджень. Перш за все, предметом дискусій є проблема вікових меж.

Межі молодіжного віку окреслюються особливостями підготовки і вступу юнаків і дівчат у продуктивне життя, що фіксується у відповідних нормативно-правових актах. У них обумовлюються право і можливість молодих людей провадити самостійну професійну діяльність, створювати сім'ю, відповідати за свої вчинки.

ООН, ЮНЕСКО вважають молоддю юнаків і дівчат віком від 17 до 25 років. Соціологи деяких країн, наприклад США, період молодості визначають з 12 до 24 років. При цьому, у тих же США поділяють молодь на «юнацтво» (12–18 років) і «молодих дорослих» (18–24 роки) [2]. У колишньому СРСР, в Україні зокрема, вікові межі молоді були визначені 14–29 роками. Традиційно вважалось, що межа молодіжного віку – від 16 до 30 років.

У багатьох монографіях доводиться, що у 1970 р. – 1980-і рр., завдяки акселерації, ускладненню процесу соціалізації вікові межі молоді суттєво розширилися й нині є такими: нижня – між 14 і 16 роками; верхня між 25 і 30 роками, а в окремих країнах і до 35 років. Такі міркування ґрунтуються на тому, що нині підготовка молоді до праці, досягнення економічної самостійності та незалежності без допомоги батьків потребує більше часу, ніж у попередні десятиліття.

Це відображає об'єктивні процеси у житті і розвитку людства: з одного боку, актуалізується завдання ранньої соціалізації молоді, залучення її до трудової практики на більш ранніх етапах, а з іншого – зростають межі середнього і старшого віку, тривалості життя в цілому, продовжуються терміни навчання та соціально-політичної адаптації, стабілізації сімейно-побутового статусу тощо. У Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді» від 5 лютого 2013 р. № 2998-ХІІ подається таке визначення: «Молоддю вважаються громадяни віком від 14 до 35 років» [3].

Поняття «молодь» значною мірою базується на врахуванні особливостей психологічного розвитку людини. Як вважають вчені, приблизно з 14 років особа починає усвідомлювати свої соціальні зв'язки і своє місце в суспільстві. До 18 років практично завершується формування основних психофізичних особливостей людини, а до 24 років закінчуються процеси росту в людському організмі і формується соціальний статус особи, що, зокрема, в умовах України пов'язано із здобуттям на цей час освіти, демобілізацією з армії і набуттям фахових знань.

Як специфічна соціально-демографічна група, молодь характеризується не лише віковими межами, але й місцем, котре вона посідає в соціальній структурі суспільства, особливостями соціального становлення і розвитку. Це, з одного боку, відрізняє молодь від інших вікових соціальних груп суспільства, а з іншого – надає їй змоги об'єктивно посідати цілком своєрідне місце і відігравати певну роль в усіх сферах життєдіяльності.

Отже, стосовно молодого покоління можна говорити як про первинні, так і вторинні його особливості. До первинних (або основних) належать фізіологічні, психологічні, вікові та соціальні характеристики. Що стосується вторинних (другорядних), то вони впливають з первинних і виявляються залежно від виду громадсько корисної діяльності, місця проживання, соціального статусу.

На окрему увагу заслуговує з'ясування такого важливого поняття, як молодіжні проблеми. Побуває думка, що соціальні проблеми молоді – це не будь-які суперечності її життєдіяльності, а лише ті, що поглиблюються і свідчать про недостатність існуючих способів їх вирішення, а отже, призводять до появи дезорганізуючих процесів у системі «суспільство – молодь». Молодіжні проблеми поділяються на два типи: щодо першого, то йдеться про зрослі вимоги суспільства до молоді, щодо другого – про особистісні сподівання і прагнення молодих людей та труднощі їх реалізації [4].

У ринкових умовах перед молоддю постало багато нових проблем. Однак вона, порівняно з іншими соціальними групами, завдяки віковому статусу має найбільшу соціальну, професійну та життєву перспективу. Завдяки своїм психологічним особливостям молодь здатна швидше, ніж інші соціальні групи, оволодівати новими знаннями, професіями, необхідними в період переходу до ринкових відносин та інших процесів державотворення.

Молодь – не тільки суб'єкт, спадкоємець матеріальних і духовних багатств суспільства, а й творець нових, прогресивніших політико-демократичних суспільних відносин. Щоб іти далі, ніж попередники (старше покоління), вона має бути готовою до відтворення і розвитку не тільки матеріальних, а й політичних, духовних цінностей, культури своєї нації, народу. Саме це і робить її основною рушійною силою прогресивного суспільно-політичного розвитку на етапі становлення української політичної нації.

Основними завданнями молодіжної державної політики в Україні є: створення гарантованих соціально-економічних, політичних та інших необхідних стартових умов для соціалізації молоді; реалізація проблем, запитів, інтересів молоді – не за рахунок інших соціальних груп; координація зусиль державних органів, партій, організацій, об'єднань, рухів, соціальних інститутів щодо забезпечення умов для розвитку і самореалізації молоді; соціальний захист груп молоді, неспроможних самостійно розв'язувати власні проблеми або хоча б полегшити своє життя [12].

У виробленні ефективної молодіжної політики важливу роль відіграє з'ясування суті та змісту процесів життєвого самовизначення молодої людини. Ці процеси поділяються на соціальне, політичне, професійне та економічне самовизначення.

У сучасних умовах українська молодь є однією з найуразливіших в економічному та найбезправніших у соціально-правовому відношенні соціальних спільнот. Вона живе в умовах підвищеної соціальної напруги і психологічного дискомфорту.

Більшість молодих людей стоїть перед складним життєвим вибором, до якого вона не підготовлена ні психологічно, ні організаційно. Тому мета молодіжної політики в цій галузі – зміцнення соціального статусу молоді в структурах суспільства, які оновлюються або кардинально змінюються,

посилення правової, економічної і соціальної захищеності молодого покоління.

Щодо політичного самовизначення, то відчуженню молодих людей від участі в управлінні властиві дві взаємопов'язані тенденції: наростання пасивності й недовіри до офіційних органів управління, де дуже мало їх ровесників; підвищення інтересу до неформалізованих суто молодіжних угруповань та об'єднань.

Тому мета молодіжної політики у цьому контексті – підтримка політичної визначеності молоді, сприяння молодіжним політизованим утворенням просоціального спрямування, посилення їх конструктивної активності, консолідація зусиль для зміцнення Української держави, демократизації та гуманізації суспільства. При загальній стратегічній спрямованості соціальної політики на інтеграцію молоді в суспільство сьогодні тактично важливо сприяти і дезінтеграційним тенденціям в її середовищі заради формування власне молодіжних соціально-політичних структур та їх подальшого включення до суспільних структур на новій, демократичній основі.

Реалізація ринкових реформ потребує певних трансформацій не лише суто економічної свідомості суспільства та окремих його індивідів, а й стереотипів економічної і політичної поведінки людей. Найуспішніше ці процеси відбуваються в молодіжному середовищі, бо свідомість молоді не настільки ортодоксальна, як свідомість людей зрілого віку. Тому принципово важливими стають проблеми освіти, професійної підготовки, мотивації молоді до праці, підприємницької діяльності, політики тощо. Адже від цього залежить імідж України як демократичної держави [13].

Усім країнам, що переживають період трансформації, властива жорстка конкуренція на ринку праці. Нелегко в таких умовах доводиться молоді: без високої кваліфікації та досвіду трудової діяльності конкурувати з тими, хто їх має (а це переважно громадяни віком від 28 до 55 років), досить складно, а інколи й неможливо.

Економічні негаразди останніх років суттєво вплинули на соціальне становище молоді та рівень її життя. Так, 73 % опитаних молодих людей незадоволені матеріальним станом своєї сім'ї, 44 % – житловими умовами, 42 % – тим, як харчується їхня сім'я [14].

Існує суттєва нерівність навіть у можливостях здобути загальну освіту, професійну підготовку, вибрати місце роботи. Причин багато: соціальні наслідки демографічних, організаційних, структурних диспропорцій у країні, які утворювалися історично і поглиблюються в умовах економічної кризи, зростання соціальної нерівності, що особливо позначається на молоді, брак сильної державної соціальної політики тощо.

Мета молодіжної політики у цій сфері – вирівнювання стартових позицій, подолання дискримінації окремих груп молодих людей, для чого можуть практикуватися розвиток кредитування молоді та молодих сімей на сприятливих умовах, надання пільг для працевлаштування випускників

навчальних закладів у перші два роки після їх закінчення, організація (в тому числі й на селі) служб профорієнтації, перепідготовки та працевлаштування молоді, служб юридичної допомоги і консультування тощо.

Молодь України, як і інших країн, попри обмежені можливості вибору, все ж знаходить роботу, щоб утримувати себе і сім'ю. Цікаво, що здебільшого молоді люди вибирають недержавний сектор, збільшилася так звана «вторинна зайнятість». В Україні 50 % молодих людей працюють в кількох місцях. Це не зовсім добре, бо вічна поспішність негативно впливає на психіку (стреси) та якість виконання обов'язків [15].

Молодь все частіше прагне вибирати професії, що приносять швидкий і порівняно високий прибуток (комерція). Рейтинг професій у свідомості молоді змістився, порівняно з радянським періодом, на такі спеціальності, як бухгалтер, менеджер, юрист, працівник страхової і банківської справи, податкової інспекції тощо.

Активна роль молоді в процесі соціалізації зумовлена тим, що вона не лише копіює усталені взірці адаптивної поведінки і взаємодії, але й вносить у них новий зміст – залежно від умов життя, що швидко змінюються.

У соціалізації молодого покоління, підготовці його до праці в умовах формування ринкових відносин важливу роль має відігравати залучення до підприємницької діяльності. Наприклад, аналізування практики ринкових трансформацій у таких країнах, як Чехія, Польща, Угорщина, свідчить, що успіх у подоланні кризових явищ в економіці значною мірою забезпечується саме за рахунок розвитку та розширення підприємництва.

Якщо взяти Україну, то тут підприємництво й досі не орієнтується на виробництво. Воно здебільшого має комерційний характер, пов'язується з наданням торгово-посередницьких послуг. Молодь зобов'язана змінити сучасну політику підприємницької діяльності. Вона має для цього необхідні дані (вік, освіта, знання мов, схильність до ризику).

Аналізуючі соціальний стан молоді та проблеми професійного вибору, науковці (як, до речі, і роботодавці) вважають, що період молодості обтяжений такими специфічно віковими моментами, як довиробничий період, що потребує набуття знань і оволодіння професією, труднощі початкового етапу трудової діяльності (передусім проблема працевлаштування) [16].

У зв'язку з цим молоді громадяни потребують кваліфікованої психологічної підтримки, а також підтримки держави, політичних партій, громадських фондів тощо.

Формування життєвих планів молоді особистості залежить від багатьох обставин, де духовність є досить важливим чинником.

З цих причин для формування політики сучасного державотворення потрібно виробити й реалізувати Комплексну програму гуманітарного розвитку суспільства. В основу такої програми (на найближчий період) має бути покладено стратегію розвитку особистості як гідного громадянина Української держави, позбавленого комплексу меншовартості [17].

Важливо враховувати, що специфіка політичної соціалізації молоді не вичерпується національно-культурними особливостями, вона має складову, в якій є невідповідність між біологічним, соціальним та психічно-віковим розвитком.

У кожного покоління своя історична місія, своє покликання і тільки йому притаманні світосприйняття і світорозуміння. Кожне молоде покоління вирішує свої завдання в історико-політичному процесі, проходить через певні випробування. Сучасний розвиток цивілізації ставить перед молоддю проблеми не лише національного, а й глобального, загальнолюдського характеру. Щоб молоде покоління було спроможне завтра успішно, ефективно вирішувати непрості для нації питання, держава вже сьогодні має виробити реалістичну, збалансовану, виважену політику щодо молодого покоління.

На сьогодні актуальним є завдання формування системи підготовки та професійного розвитку молодих лідерів у формуванні нової політичної еліти в Україні.

У сучасних умовах молодіжна політика потребує нових напрямів щодо розширення молодіжної інфраструктури з метою залучення широкого кола суб'єктів: політичних партій, профспілкових, спортивних, молодіжних громадських організацій та об'єднань.

У зв'язку з цим наголошено на необхідності підвищення ефективності державної молодіжної політики, стабілізації та поліпшення економічної та політичної ситуації в країні, консолідації та залучення молоді до розв'язання політичних та правових проблем.

Сучасна Українська держава нині розвивається шляхом здобуття справжніх цінностей людства, що нагромаджувалися тисячоліттями всім цивілізованим світом. Важливим завданням на цьому шляху є розбудова демократичної, правової, соціальної незалежної держави, інтеграція її у світове співтовариство, формування суспільства, в якому існує верховенство не держави, а передусім людини. Реформи та зміни в усіх ланках суспільного життя актуалізують розробку суспільно-політичних проблем і, зокрема, проблеми вдосконалення взаємовідносин держави і молоді.

Адже взаємини держави і молодіжного покоління не тільки віддзеркалюють труднощі та суперечності перехідного періоду, але й самі впливають на перебіг соціально-економічних та політичних перетворень.

Тому необхідна цілісна і життєздатна політика держави стосовно такої великої й специфічної соціально-демографічної групи, як молодь. Таким чином, державна молодіжна політика є об'єктивною передумовою соціалізації молодого покоління, забезпечення діалектичної наступності поколінь у суспільстві, гармонійного його розквіту.

Державна молодіжна політика у кожному секторі й на всіх рівнях виконує такі функції: задоволення владно значущих інтересів держави та молоді, створення умов і гарантій для соціального становлення й розвитку

молоді; виховання молодого покоління; забезпечення механізмів реалізації державної молодіжної політики. У кожному секторі її суб'єктами створюються необхідні механізми (законодавчі, організаційні, фінансові тощо), дія яких спрямована на сприяння соціальному становленню та розвитку молоді, узгодження її інтересів та інтересів суспільства.

Підвищений інтерес до молоді генерації відображає одну з об'єктивних закономірностей сучасного етапу світового розвитку, пов'язану з усвідомленням суспільством і державою специфічної ролі й статусу молоді в політичній, економічній та соціокультурній дійсності.

Масштабні трансформації основ життя українського суспільства викликали динамічні й глибокі зміни соціальних характеристик нового покоління, обумовили появу значних і багатопланових молодіжних проблем, що поглиблюються і детермінують зниження молодіжного потенціалу.

Проаналізувавши механізми державного управління у сфері молодіжної політики, з'ясувавши реальні та специфічні для України напрями їхньої модернізації, можна запропонувати такі положення для удосконалення молодіжної політики:

- розробити механізм взаємодії владних структур і громадськості у процесі здійснення державної молодіжної політики на всіх рівнях управління, що надасть змоги об'єднати державно-громадські ресурси для забезпечення повноцінного процесу соціалізації й інтеграції молодого покоління у суспільні процеси;

- удосконалити процедуру участі молоді, представників громадськості у здійсненні державної молодіжної політики шляхом запровадження нових форм: громадської експертизи проєктів законодавчих та нормативно-правових актів щодо розвитку молоді, громадського консультування; створення державно-громадських рад соціального партнерства; розробки і здійснення партнерських програм, проєктів, надання послуг молоді; застосування громадського контролю за діяльністю органів влади; проведення громадських слухань;

- визначити шляхи оптимізації фінансово-економічного механізму державного управління у сфері молодіжної політики в умовах обмеженості ресурсів: формування цілеспрямованої бюджетної політики, яка передбачала б довгостроковий розвиток та інвестиції у молодь, залучення позабюджетних джерел;

- обґрунтувати напрями удосконалення організаційного механізму державного управління у сфері молодіжної політики, які б формували стратегії державної молодіжної політики, розвиток кадрового потенціалу, оновлення принципів діяльності державних структур для роботи з молоддю, запровадження нових форм взаємодії органів влади з молоддю представниками громадськості.

Контрольні питання та творчі завдання

1. Що таке творчий потенціал особистості?
2. Які основні складові творчого потенціалу особистості?
3. Чим відрізняється творча діяльність особистості від традиційної?
4. Які види потенціалу може мати будь-яка особистість?
5. Які якості особистості віднесені до лідерських?
6. Хто такий політичний лідер?
7. Розробіть технологію визначення рівня творчого потенціалу для діяльності політичного лідера.
8. Визначте і порівняйте рівні творчого потенціалу політичних лідерів різних політичних партій.
9. Охарактеризуйте творчу діяльність політичного лідера.
10. Визначте основні способи розвитку креативності в діяльності політичних лідерів.
11. Проаналізуйте й охарактеризуйте відмінності між менеджером і лідером, традиційним керівником і сучасним лідером.
12. Охарактеризуйте такі якості лідера, як: енергійність, надійність, захопленість, ініціативність, рішучість, об'єктивність, напористість, честолюбність, комунікабельність, розсудливість – і порівняйте їх із власними.
13. Проаналізуйте сучасну управлінську парадигму та обґрунтуйте причини її актуальності та пріоритетності.
14. Чи погоджуєтеся ви з твердженням про те, що професійна освіта людських ресурсів на державній службі має стати безперервним процесом? Чому? Проілюструйте вашу відповідь конкретними прикладами.
15. Як ви розумієте акмеологізацію лідерської професійної освіти державних службовців? Що є основним у цьому процесі, на ваш погляд?
16. Прокоментуйте тезу про те, що акмеологізація безперервної професійної освіти кожного управлінця має стати безперервним процесом розгортання «дорожньої карти» його професійно-особистісної актуалізації.
17. Підготуйте «дорожню карту» вашої професійно-особистісної актуалізації на державній службі. Які суттєві проблеми перешкоджають вашій максимальній лідерській самореалізації у професійній діяльності? Чому? Який вихід ви можете запропонувати?
18. Прокоментуйте причини-перешкоди для максимального формування акме професіонала на вітчизняній державній службі. Запропонуйте дієвий механізм їх подолання.
19. Чи можете ви визначити професійну освіту управлінців-лідерів викликом сьогодення? Чому? Надайте обґрунтованої відповіді.
20. Надайте пропозиції для удосконалення системи професійної освіти українських службовців. На що, на вашу думку, необхідно звернути увагу перш за все?

22. Запропонуйте власну стратегію професійної підготовки ефективних та результативних керівників для державної служби.
23. Ваше ставлення до необхідності активізації особистісної складової суб'єкта владних повноважень у процесі безперервної професійної освіти.
24. Розкрийте зміст поняття «молодіжне лідерство».
25. Проаналізуйте сутність та генезу нової політичної еліти.
26. Проаналізуйте види самовизначення молодих людей.
27. Визначте ефективність молодіжного лідерства у формуванні нової політичної еліти в Україні.
28. Зіставте поняття «політичне лідерство» і «молодіжне лідерство».
29. Охарактеризуйте сутність державної молодіжної політики.
30. Як, на вашу думку, співвідносяться поняття «політика», «політичне лідерство», «молодіжна політика», «молодіжне лідерство»? Наведіть приклади.
31. Як ви вважаєте, який вплив має державна молодіжна політика на виникнення молодих політичних лідерів?

Перелік тем круглих столів, дискусій

1. Креативність – головна якість політичних лідерів.
2. Стереотипи та бар'єри обмеження творчого потенціалу.
3. Роль лідерських якостей особистості у творчій діяльності політичних лідерів.
4. Основні види потенціалу особистості політичного лідера та шляхи їх реалізації в діяльності політичних лідерів.
5. Сучасні технології оцінювання творчого потенціалу особистості та відомі практики їх застосування у відборі політичних лідерів.
6. Технологічність у визначенні рівнів розвитку особистісних потенціалів політичних лідерів.
7. Сучасні механізми розвитку потенціалу політичного лідера.
8. Аксіологічні й акмеологічні засади розвитку потенціалу політичних лідерів.
9. Потенціал особистості – основа професійної та життєвої компетентності.
10. Використання позитивних якостей особистості для досягнення вищих результатів її професійної діяльності.
11. Професіоналізація лідера-управлінця: стан та виклики.
12. Механізми активізації особистісної складової суб'єкта владних повноважень.
13. Стратегії професійного становлення лідера-управлінця.
14. Професійна освіта управлінців-лідерів як виклик сьогодення.
15. Акмеологізація безперервної професійної освіти управлінця як безперервний процес розгортання «дорожньої карти» його професійно-особистісної актуалізації: пріоритети та виклики.

16. Реальне управлінське лідерство: сутність та складові.
17. Методи та механізми задоволення потреб вищих рівнів.
18. «Дорожня карти» розгортання професійно-особистісної актуалізації керівника-лідера.
19. Трансформація керівництва у лідерську діяльність як об'єктивна реальність.
20. Управлінська міжособистісна взаємодія у форматі «суб'єкт управління – об'єкт управління» в системі державної служби України як процес формування реального управлінського лідерства.
21. Молодіжне лідерство у формуванні нової політичної еліти в Україні.
22. Державна молодіжна політика в Україні: стан та перспективи розвитку.
23. Напрями впливу державної молодіжної політики.
24. Молодіжне лідерство в системі політичного лідерства.
25. Технології молодіжного лідерства.
26. Порівняльний аналіз молодіжного лідерства в країнах Заходу і Сходу.
27. Особливості політичної участі молодих лідерів в умовах розвитку парламентаризму.
28. Проблеми формування молодіжного лідерства в умовах посттоталітарної трансформації суспільства.
29. Регіональні особливості молодіжного лідерства в Україні.
30. Роль мотивації особистості у формуванні конкурентоспроможності керівника.

Тематика бакалавратських робіт

1. Механізми формування і розвитку творчого потенціалу особистості політичного лідера.
2. Вплив лідерських якостей особистості на результативність діяльності політичного лідера.
3. Теорія і практика оцінювання мотивації діяльності вітчизняних і зарубіжних політичних лідерів.
4. Моделювання системи державного управління на засадах політичного лідерства.
5. Шляхи формування основних поведінкових характеристик політичного лідера.
6. Теоретико-методологічні засади розвитку творчого потенціалу особистості політичного лідера.
7. Особливості формування лідерських якостей майбутніх керівників на засадах системного підходу.
8. Науково-методичний супровід розвитку потенціалу особистості політичного лідера.

9. Розвиток потенціалу особистості політичного лідера в контексті європейської інтеграції і модернізації української держави.
10. Науково-методичне забезпечення формування творчого потенціалу особистості політичного лідера в системі підвищення кваліфікації керівних кадрів.
11. Керівник-лідер як організатор колективної діяльності підлеглих співробітників.
12. Людиноцентричний підхід у контексті реалізації управлінського лідерства.
13. Управлінська професіоналізація керівних кадрів на державній службі.
14. Формування у керівника зорієнтованості на підлеглих держслужбовців у процесі управління ними.
15. Механізми переведення пересічних українців зі статусу пасивних споживачів у статус рівноправних партнерів держави.
16. Політична нейтральність суб'єкта управління як запорука формування реального управлінського лідерства.
17. Професіоналізм як захисний бар'єр та фільтр недопущення непрофесіоналізму на державній службі.
18. Професійно-особистісна актуалізація керівника лідера в контексті реформування державної служби.
19. Керівництво суб'єктом владних повноважень органом державної влади як соціальною мікросистемою.
20. Відповідальність керівника-лідера в контексті управління людськими ресурсами на державній службі.
21. Молодіжне лідерство: поняття, основні сучасні закономірності розвитку та особливості функціонування.
22. Основні принципи, форми, методи державної молодіжної політики.
23. Технології молодіжного політичного лідерства.
24. Характеристика молодіжних лідерів політичних партій в сучасній Україні.
25. Правовий статус молодіжних лідерів на шляху розвитку парламентаризму в Україні.
26. Професійне вдосконалення особистості молодіжного політичного лідера.
27. Основні етапи підвищення кваліфікації молодіжних політичних лідерів.
28. Політичний коучинг як технологія молодіжного лідерства.
29. Тенденції розвитку молодіжного лідерства в сучасному світі.
30. Типи молодіжних лідерів у посттоталітарних країнах: порівняльний аналіз.

Список літератури

1. Maslow A. The father reaches of human nature / Maslow A. – New York : Viking, 1971.
2. Maslow A. Toward a psychology of being, 2d ed / Maslow A. – New York : VanNostrand, 1968.
3. Про статус народного депутата України *[Електронний ресурс]* : *Закон України від 6 груд. 2012 р.* – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>
4. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя / Н. В. Кічук. – К. : Либідь, 1991. – 96 с.
5. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : *навч. посіб.* / В. В. Рибалка. – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.
6. Драч І. І. Формування творчої особистості у вищих навчальних закладах / І. І. Драч // Проблеми освіти : *наук.-метод. зб.* / [кол. авт.]. – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2014. – Вип. 37. – С. 89–90.
7. Калашнікова С. А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : *монографія* / С. А. Калашнікова. – К. : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2010. – 380 с.
8. Розвиток культурного потенціалу державних службовців в Україні : *наукові праці* / [заг. ред. В. А. Ребкала]. – Житомир : Полісся, 2002. – 244 с.
9. Основи вітчизняного парламентаризму : *підручник [для студ. вищ. навч. закл.] : у 2 т.* / [за заг. ред. В. А. Гошовської]. – К. : НАДУ, 2012. – Т. 1. – 340 с.
10. Основи вітчизняного парламентаризму : *підручник [для студ. вищ. навч. закл.] : у 2 т.* / [за заг. ред. В. А. Гошовської]. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 2. – 408 с.
11. Парламентаризм та парламентська діяльність : *словник-довідник* / [за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. В. А. Гошовської]. – К. : НАДУ, 2010. – 352 с.
12. Пашко Л. Людиноцентризм як принцип і пріоритет державного управління в Україні / Л. Пашко // Публічне управління: теорія та практика: *зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління*. Харків : ОКНАУКДЕРЖУПР, 2020. – № 3–4. – С. 81–89.
13. Скуратівський В. А. Соціальні системи та соціологічні методи дослідження: *навч. посіб.* / В. А. Скуратівський, М. Ф. Шевченко. – К. : УАДУ, 2008. – 188 с.
14. Соціологія : *курс лекцій* / [В. М. Піча, О. М. Семашко, Н. Й. Черниш та ін.]; *за ред. В. М. Пічі.* – К. : Заповіт, 2006. – С. 221.

15. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР *[Електронний ресурс]* – Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua>
16. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні *[Електронний ресурс]* : *Декларація від 15 груд. 1992 р. № 2859-XII.* – Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua/>
17. Про молодіжні та дитячі громадські організації *[Електронний ресурс]* : *Закон України від 1 груд. 1998 р. № 281-XIV.* – Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua/>
18. Про освіту *[Електронний ресурс]* : *Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-XII.* – Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua/>
19. Про зайнятість населення *[Електронний ресурс]* : *Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5067-VI.* – Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua/>
20. Про фізичну культуру і спорт *[Електронний ресурс]* : *Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3808-XII.* – Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua/>
21. Про туризм *[Електронний ресурс]* : *Закон України від 15 верес. 1995 р. № 324/95-ВР.* – Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua/>
22. Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 367 с.
23. Пірен М. І. Основи політичної психології : *навч. посіб.* / М. І. Пірен. – К. : Міленіум, 2013. – С. 217–220.
24. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки *[Електронний ресурс]* : *Указ Президента України від 1 лют. 2012 р. № 45/2012.* – Режим доступу :
<http://www.president.gov.ua>
25. Про Президентський кадровий резерв «НОВА еліта нації» *[Електронний ресурс]*: *Указ Президента України від 5 квіт. 2012 р. № 246/2012.* – Режим доступу :
<http://www.president.gov.ua>
26. Порядок оцінювання учасників конкурсу з добору кандидатів до Президентського кадрового резерву «Нова еліта нації» *[Електронний ресурс]* / за заг. ред. В. А. Гошовської, Ю. В. Ковбасюка, В. В. Толкованова. – Режим доступу :
<http://www.academy.gov.ua>

27. Методичні рекомендації з оцінювання учасників конкурсу інтерв'ю-центрами *[Електронний ресурс]* / за ред. В. А. Гошовської. – К. : НАДУ, 2012. – 9 с. – Режим доступу :

<http://www.academy.gov.ua>

28. Гошовська В. А. Формування кадрового резерву на вищі керівні посади державної служби: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / В. А. Гошовська, К. Ф. Задоя // Зб. наук. пр. НАДУ. – 2012. – № 1. – С. 45–54.

29. Гошовська В. А. Методичне забезпечення формування і функціонування Президентського кадрового резерву «Нова еліта нації» / В. А. Гошовська // Вісн. НАДУ. – 2012. – № 2. – С. 54–60.

30. Даниленко Л. І. Обґрунтування та практичні рекомендації до технології оцінювання учасників конкурсу президентського кадрового резерву / Л. І. Даниленко // Стратегія державної кадрової політики – основа модернізації країни : *матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. Учасстю; Київ, 31 трав. 2012 р.* – С. 250–260.

31. Булах І. Є. Створюємо якісний тест : *навч. посіб.* / І. Є. Булах, М. Р. Мруга. – К. : Майстер-клас, 2006. – 160 с.

32. Основи педагогічного оцінювання. Ч. 1. Теорія : *навчально-методичні та інформаційні матеріали [для педагогічних працівників]* / за заг. ред. Ірини Булах. – К. : Майстер-клас, 2005. – 96 с.

33. Калашнікова С. А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : *монографія* / С. А. Калашнікова. – К. : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2018. – 380 с.

34. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми : *монографія* / [кол. авт., заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князева]. – К. : Міленіум, 2013. – 320 с.

35. Молчанова Ю. О. Самоменеджмент управління та лідерство в освіті : *метод. реком. [для слухачів магістерської програми спеціальності «Державне управління у сфері освіти»]* / Ю. О. Молчанова. – К. : Хайтек Прес, 2016. – 64 с.

36. Баррадос М. Шляхи забезпечення професійної та політичної прозорості державної служби : *інформаційні матеріали до лекції для слухачів НАДУ* / М. Баррадос. – К., 2019. – 13 с.

37. Калашнікова С. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : *монографія* / С. Калашнікова. – К. : Київськ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2010. – 380 с.

38. Розвиток лідерства / [Л. Бізо, І. Ібрагімова, О. Кікоть, Є. Барань, Т. Федорів]; за заг. ред. *І. Ібрагімової*. – К. : Проект «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні», 2016. – 400 с.

39. Система державного управління Канади: досвід для України / [уклад. О. І. Максимова]; за заг. ред. *Ю. В. Ковбасюка*. – К. : НАДУ, 2010. – 60 с.

40. Сурай І. Г. Формування й розвиток еліти в державному управлінні: досвід Канади / І. Г. Сурай // Вісн. НАДУ. – 2016. – № 4. – С. 43–50.
41. Canada Justice laws Website *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
<http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts>
42. Canada School of Public Service Website *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
<http://www.csps-efpc.gc.ca>
43. Disclosure of position reclassifications *[Електронний ресурс]*. // Treasury Board of Canada Secretariat Website. – Режим доступу :
<http://www.psagency-agencefp.gc.ca/faq/recls-eng.asp>
44. Executive (EX) group qualification standard *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
<http://www.tbs-sct.gc.ca/dev/qual-eng.asp>
45. Key Leadership Competencies. Canada *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
<http://www.tbs-sct.gc.ca/tal/kcl/intro-eng.asp>
46. Learning in the Public Service *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
<http://www.csps-efpc.gc.ca>
47. Leadership Development. Canada School of Public Service Act *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
<http://www.csps-efpc.gc.ca/cat/mod-eng.asp?mod=4>
48. Policy on Learning, Training and Development. Canada *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
<http://www.tbs-sct.gc.ca/pol/doc-eng.aspx?id=12405>
49. Programs Leadership. Canada School of Public Service Act *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
<http://www.csps-efpc.gc.ca/forlearners/coursesandprograms/programs/index-eng.aspx>
50. Public Service Alliance of Canada *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
<http://www.psac-afpc.com/>
51. Public Service Employment Act *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
<http://lawslois.justice.gc.ca/eng/acts/P-33.01/page-1.html#h-1>
52. Ecole National d'Administration *[Електронний ресурс]*. – Режим доступу :
<http://www.ena.fr/index.php?/fr>

ГЛОСАРІЙ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Авторитет (лат. – судження, вплив, вага, приклад) – одна з основних форм здійснення влади, за допомогою якої забезпечується контроль за діями людей та їх погодження щодо загальних та індивідуальних інтересів.

Авторитет сучасного керівника – обов’язкове поєднання авторитету його посади (офіційний, формальний авторитет) з авторитетом його особистості (соціальний, неофіційний, неформальний авторитет).

Адаптивність – здатність змінювати методи роботи, стиль поведінки відповідно до вимог мінливої ситуації.

Адміністративна майстерність – здатність керівника виконувати організаційні правила, ефективно діяти в умовах обмеженого часу, передавати підлеглим свої розпорядження.

Адміністративне боягузтво – боязнь суб’єкта управління взяти на себе повну відповідальність за прийняття управлінських рішень, ігнорування ним ініціативи підлеглих та готовність до будь-якого компромісу заради «спокою» вищого начальства.

Адміністративний трепет – страх підлеглих співробітників перед вищим керівництвом.

Акмеологізація безперервної професійної освіти державних службовців – це: 1) безперервний процес формування професіоналізму; 2) використання резервів і способів оптимізації особистісного потенціалу людини адміністративної; 3) становлення вершини – акме професійно-особистісної майстерності управлінця будь-якого ієрархічного рівня.

Аналітична майстерність – здатність суб’єкта управління правильно використовувати наукові підходи, техніку і засоби для вирішення управлінських завдань.

Аудиторія – група людей, сфокусованих на «споживанні» певного змісту, об’єднаних довірою до певного джерела.

Бюрократичне чванство – зарозуміле ставлення керівника до ієрархічно нижчих підлеглих співробітників.

Вербальний вплив – вплив людини, виражений у словесній формі, усний.

Вербалізація – процес вираження своїх думок словами.

Відкритість особистості – властива цілісному існуванню людини здатність до спілкування, тобто до сприйняття своїм внутрішнім світом «зовнішніх» для неї цінностей інших «Я», з якими вона спілкується, та готовність до перебудови її власної суб’єктивності, спричиненої комунікативними процесами.

Відносини кооперації – горизонтальні відносини між співробітниками одного підрозділу.

Візуалізація – уявлення образів, моделей, дій, віддалених у часі, створення образних картин, пов'язаних з минулими подіями, або уявлення про майбутнє.

Владний, управляючий вплив – це реальний, спонукальний, примушуючий, змінюючий, перетворюючий вплив людини (чи людей) на свідомість, поведінку та діяльність іншої людини (чи людей).

Гендер – соціально-психологічні характеристики особистості залежно від статі, які формуються в процесі соціальної взаємодії.

Гендерна демократія – система волевиявлення двох статей – жінок і чоловіків – у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплені й реально забезпечені в усвідомленні політико-правових принципів, діях, розбудові суспільних і державних структур з урахуванням гендерних інтересів і потреб.

Гендерна компетентність – характеристика готовності особистості дотримуватись рівних прав і свобод будь-якої людини.

Гендерна культура – сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлених суспільним устроєм та належними інституціями.

Гендерна рівність – рівність чоловіка і жінки перед законом у прояві всіх своїх соціальних сил, можливість вільного вибору ними форм соціальної активності, свободи самовираження, самоутвердження відповідно до власних гендерних інтересів і потреб.

Гендерна роль – соціальна роль особистості, що обумовлена диференціацією людей у суспільстві залежно від статі.

Гендерний баланс у суспільстві – узгоджене дотримання інтересів усіх груп суспільства.

Гендерний стереотип – стандартизоване, стійке уявлення особистості про типові для осіб певної статі моделі поведінки і риси характеру.

Головна мета державного управління – максимальне задоволення потреб громадян та формування цивілізованого способу життя, створення належних умов для їхнього спокійного життя і творчої діяльності, формування раціональних відносин між громадянином, державою та суспільством.

Громадськість – комунікаційна система, в якій відбувається обмін інформацією та поглядами, до якої кожен член суспільства юридично та фактично повинен мати доступ.

Гуманізація внутрішньоорганізаційних відносин – це: **1)** олюднення відносин у форматі «СУ – ОУ»; **2)** активізація особистісного потенціалу кожного підлеглого співробітника; **3)** підтримання інституційної пам'яті та корпоративізму між співробітниками усіх ієрархічних рівнів; **4)** удосконалення внутрішнього соціального середовища в мікросистемі колективу співробітників; **5)** створення конструктивного мікроклімату, сприятливого для колективної діяльності колег-однодумців та самореалізації кожного державного службовця.

Державна кадрова політика – система організаційних, правових та інших заходів уповноважених державою суб'єктів щодо формування кадрового забезпечення органів держави, державних підприємств, установ і організацій, що забезпечують виконання функцій держави.

Державне управління – це: **1)** цілеспрямований, організуючий та регулюючий вплив держави (через систему державних органів, організацій та відповідних посадових осіб) на суспільні процеси, свідомість, поведінку й діяльність людей; **2)** цілісний, системний вплив на суспільство через: а) політичне керівництво та політичне управління, здійснюване конституційно встановленими інститутами політичної влади та виборними (політичними) посадовими особами; б) органи виконавчої влади усіх рівнів, кар'єрний рівень держслужбовців, тобто державна адміністрація усіх рівнів; **3)** практичний, організуючий та регулюючий вплив держави (через систему своїх структур) на суспільну та приватну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, збереження чи перетворення, який спирається на її владну силу; **4)** різновид соціального управління, природу та специфіку якого визначають властивості, притаманні лише цьому виду управління.

Дискримінація – будь-яке обмеження за ознакою статі щодо основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій галузі діяльності.

Діалогічне мовлення – така форма мовлення, яка складається з обміну висловлюваннями – репліками, на мовний склад яких впливає безпосереднє сприйняття адресатом адресанта, що й активізує роль адресата у мовленнєвій діяльності адресанта.

Діалогічність – здатність адресанта, тобто відправника повідомлення, сприймати та враховувати правомірність і внутрішню обґрунтованість не лише власної думки, а й міркувань, втілюваних у висловлюваннях адресата, тобто одержувача повідомлення.

Еліта в державному управлінні – це: **1)** невід'ємна та важлива частина суспільства, яка виникає в результаті його соціально-політичної диференціації, наділена офіційними повноваженнями, володіє правом і можливостями приймати управлінські рішення щодо життєдіяльності суспільства, організувати їх упровадження, контролювати діяльність усіх ключових інститутів суспільства і таким чином займає керівне місце в суспільстві; **2)** складова системи суб'єктів державного управління, її найвища страта за повноваженнями, можливістю впливів на суспільні процеси, свідомість, поведінку і діяльність людей; **3)** складна ієрархізована структура, яка забезпечує цілісне функціонування держави та її інститутів.

Ефективна комунікація – це: **1)** здатність до ефективного обміну інформацією як за горизонталлю, так і за вертикаллю з метою досягнення розуміння та підтримки на шляху реалізації цілей організації; **2)** вміння чітко та зрозуміло формулювати свою точку зору, враховуючи потреби аудиторії, в різних умовах та з використанням різних форм (письмово

та усно) та способів комунікації; 3) спроможність прислухатися до інших та забезпечувати постійний зворотний зв'язок.

Задатки – вроджені анатомо-фізіологічні особливості кожного індивіда, генетично детерміновані, що є передумовами розвитку здібностей.

Замкненість особистості – зосередженість людини виключно на внутрішніх цінностях та проблемах власного життєвого простору.

Засади гендерної політики держави – один з найважливіших політичних і юридичних документів, що концептуально визначає позиції держави у сфері гендерних перетворень.

Здібності – індивідуально-психологічні особливості, що властиві певній людині, пов'язані з успішністю виконання будь-якої діяльності, але не зводяться до знань, умінь і навичок.

Ідентичність, ідентифікація (від лат. *identicus* – тотожний; *fasio* – роблю) – усвідомлене уявлення особи про себе (хто я, як індивід, як я демонструю себе у соціумі) і власну належність до соціальних груп (хто я як член групи).

Імідж політичного лідера – сконструйований яскравий образ політика з певним набором характеристик, затребуваних його послідовниками, прихильниками, симпатиками, який запам'ятовується.

Імітація – різновид психічного зараження, що проявляється у відтворенні індивідом певних зовнішніх рис поведінки, манер, дій, учинків і в цілому більш спрямоване на несвідомі аспекти особистості.

Ініціативні реординаційні відносини – позитивний відгук підлеглих на діяльність керівника і, як результат, висування ними різноманітних пропозицій та ініціатив з метою удосконалення професійної діяльності.

Інноваційний менеджер – фахово підготовлений управлінець, який реалізує завдання інноваційного розвитку організації, установи, інституції.

Інтегрція – (від лат. *integrum* – ціле, *integratio* – відновлення) – поєднання, взаємопроникнення, процес об'єднання елементів (частин) в одне ціле, процес взаємозближення й утворення взаємозв'язків; згуртування, об'єднання політичних, економічних, державних, громадських структур в рамках регіону, країни, світу.

Інформаційна боротьба – форма політичного суперництва або конфліктної взаємодії у вигляді комплексу погоджених за цілями, місцем і часом заходів, що проводяться за допомогою спеціальних методів і технологій та спрямованих на досягнення інформаційної переваги.

Інформаційна допомога – надання своєчасної й кваліфікованої допомоги політичним лідерам, ОДВ щодо доступу до необхідних інформаційних ресурсів та засобів при вирішенні складних завдань або виникненні нових проблем у здійсненні державної політики.

Інформаційна логістика – управління інформаційними потоками в процесах забезпечення політичної діяльності держави матеріально-технічними засобами, товарами, фінансовими, інформаційними й іншими послугами з метою їх оптимізації.

Інформаційна підтримка – надання допомоги вищим посадовим особам та ОДВ в одержанні конфіденційної інформації (ресурсів та засобів), необхідної для здійснення політичного управління.

Інформаційне забезпечення політичного лідерства – це: 1) механізм, що перебуває у безперервній взаємодії з навколишнім середовищем через вхід (що сприймає вимоги громадян, їхню підтримку й несхвалення) та вихід (прийняті політичні рішення, дії) системи; 2) система зі складною структурою, кожний елемент якої має певне призначення й виконує специфічні функції, спрямовані на підвищення ефективності політики держави.

Інформаційне консультування – надання спеціальними органами й службами силовим відомствам консалтингових послуг щодо експертних оцінок, розробки рекомендацій і пропозицій для вирішення проблем, що виникають у процесах інформаційно-комунікаційної взаємодії суб'єктів і об'єктів політики держави.

Інформаційне обслуговування – діяльність спеціальних служб і структур з виявлення й задоволення актуальних інформаційних потреб органів державної влади.

Інформаційне супроводження – проведення комплексу інформаційно-пропагандистських або ідеологічних заходів.

Інформаційний вплив – організований процес виробництва, поширення й використання спеціальної інформації, що справляє позитивний або негативний вплив на різні економічні, політичні, соціальні й військові об'єкти, процеси, явища для досягнення політичних цілей держави.

Керівна діяльність – це: 1) процес перетворення предметів управлінської праці на соціально значущі продукти, цінності і стани органу державної влади як соціальної мікросистеми управління; 2) обов'язкове поєднання офіційного лідерства керівника – суб'єкта управління та посадової особи – із соціальним лідерством його особистості.

Керівник – призначений адміністративним органом найавторитетніший працівник, який володіє рисами особистісного і професійного лідера, наділений правами здійснювати керівництво спільною трудовою діяльністю та соціальним розвитком організації. У системі управління організації керівник є центральною фігурою апарату управління. Це складна професія, яка вимагає оволодіння спеціальною сферою управлінських знань, навичок та вмінь.

Керівництво – це: 1) розумова та фізична діяльність керівника, метою якої є виконання підлеглими доведених до них завдань та досягнення поставлених перед ними цілей; 2) мистецтво та професіоналізм використання влади з урахуванням конкретних управлінських ситуацій, у тому числі індивідуальності кожного співробітника та його ситуаційного стану.

Керівництво та лідерство – персоніфіковані форми соціального контролю, способи соціально-психологічного впливу на підлеглих

співробітників з метою досягнення максимального ефекту в діяльності організації як соціальної мікросистеми.

Кластерний підхід до компетенцій (автори Л. Спенсер, С. Спенсер). Кластер компетенцій (компетентність, містить 2–5 компетенцій) – компетентність – поведінкові індикатори (3–6 для кожної компетенції). Поведінкові індикатори визначаються як найменші одиниці, що застосовуються для спостереження за компетенціями.

Компетентність (англ. – competence) – здатність людини ефективно виконувати певну (у т. ч. професійну) діяльність. Експерти ЮНЕСКО трактують поняття компетентності як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень. **Компетенція, компетенції** – особисті характеристики людини, що визначають її поведінку та впливають на рівень виконання певної, у т. ч. професійної, діяльності; компетентність є результатом набуття компетенцій; компетенції є складовими компетентності. Таке трактування певною мірою пояснює вживання в одному контексті понять компетентність та компетенції, зокрема в іноземних, як правило, англомовних, джерелах.

Компоненти політичного лідерства – соціальні умови й чинники, які впливають на політичного лідера; індивідуальні соціально-психологічні особливості лідера; ресурси та засоби, якими володіє лідер для здійснення політичної діяльності.

Комунікативна майстерність – здатність передавати підлеглим свої ідеї та думки як в усній, так і в письмовій формі.

Комунікативні закони – найзагальніші нежорсткі тенденції, наявні у всіх типах групового та масового спілкування, пов'язані з закономірностями процесу комунікації, психологічними особливостями учасників спілкування, їх соціальними ролями.

Комунікація – це: **1)** форма взаємодії на горизонтальному та вертикальному рівнях за допомогою прямого та зворотного зв'язку між різними суб'єктами взаємодії та включно з діяльністю ЗМК; **2)** процес обміну значеннями, смислами, даними, інформацією, емоціями тощо як за допомогою вербальних засобів (слів), так і невербальних сигналів; **3)** спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями тощо – специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудова діяльності.

Концептуальна майстерність – здатність суб'єкта владних повноважень розуміти перспективу та розробляти відповідні стратегії для організації.

Координаційне управління – зв'язок між об'єктом управління та суб'єктом управління як учасниками процесу комунікації.

Корпоративна соціальна відповідальність – намагання виправдати сподівання стейкхолдерів щодо якості своїх послуг, фіксування високих суспільних стандартів для підвищення загальної якості життя пересічних громадян.

Коуч – персональний тренер, фахівець з коучингового підходу, партнер в розвитку, що допомагає досягати більших цілей.

Коучинг – це: **1)** інноваційна технологія поєднання прикладних розробок менеджменту і психології управління; **2)** процес співробітництва, орієнтований на досягнення цілей та сфокусований на рішення, під час якого коуч сприяє оптимізації діяльності, накопиченню життєвого досвіду, самостійному навчанню й особистісному зростанню людей; **3)** вид консультування; **4)** стиль лідерства.

Коучинг як технологія управління – це: **1)** технологія, що сприяє розвитку емоційного інтелекту, покращує здатність розуміти та використовувати емоції конструктивним способом, спрямована на підвищення ефективності роботи та вдосконалення професійних навичок управлінців, робочих груп, колективів; **2)** аспект професійної компетентності, що підвищує ефективність управлінської діяльності та забезпечує відповідність між задоволенням особистих потреб та потребами організації; **3)** джерело позитивних змін для особистості та значний фактор змін в організації; **4)** технологія управління персоналом, застосовується для врегулювання конфліктів, що виникають у процесі управлінської діяльності; **5)** механізм подолання опору, що виникає у процесі вирішення завдань, які ставить керівництво організації; **6)** чинник, що упереджує вигорання персоналу при виконанні завдань, розширює зону особистісного саморозвитку.

Коучинг в системі державного управління – це: **1)** прикладна технологія управління, яка базується на демократичному стилі керівництва, сформованому системному мисленні та певним чином організований техніці запитань, орієнтована на перспективу позитивних змін та оптимізацію виробничих відносин, співробітництво та налагодження зворотного зв'язку; спеціально організований процес надання допомоги керівникам, колективу (чи групі осіб) у розв'язанні проблем державно-управлінської діяльності для чіткого визначення цілей та підготовки персоналу до виконання конкретних функцій та завдань; **3)** послуги, надавані незалежними спеціалістами; **4)** засіб підвищення соціально-психологічної компетенції управлінців; **5)** окремий вид консультування для управлінців, метою якого є допомога персоналу органів державної влади в покращенні їх професійної діяльності, досягненні цілей, вирішенні управлінських завдань; **6)** технологія, що передбачає наявність в управлінців комплексу особистісних якостей і вмінь при здійсненні цілеспрямованого управлінського впливу в процесі реалізації державної політики та виконання державно-управлінських завдань; **7)** певний тип лідерства керівника, що зумовлює його особистісний розвиток через взаємодію з командою та допомагає йому реалізовувати цілі; **8)** один із аспектів управління, зумовлений специфікою управлінської діяльності, зміст, основні завдання, принципи якого визначаються цілями та державно-управлінськими завданнями і спрямовуються на оптимізацію управлінської діяльності; **9)** індивідуальне тренування людини задля досягнення значущих для неї цілей, підвищення ефективності планування, мобілізації внутрішнього потенціалу, розвитку

необхідних здібностей та навичок, освоєння передових стратегій отримання результату.

Креативність – специфічні якості і здібності особистості, що проявляються у мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, висуванні неординарних та нестандартних ідей, уникненні традиційних схем, швидкому розв’язанні проблемних ситуацій.

Култ – (від лат. «cultus» – шанування) – надмірне звеличання чого-небудь або кого-небудь (култ особистості).

Култ особи – це: **1)** максимально завищена оцінка функцій та ролі політичних лідерів в історії, включно до їхнього обожнення; **2)** інструмент підпорядкування суб’єкту владних повноважень волі інших людей, що стоять нижче за ієрархією; **3)** характерна риса «натовп-елітарного» суспільства та інструмент управління ним; **4)** концентрація непомірної політичної, економічної, соціальної влади в руках однієї людини.

Лідер – це: **1)** будь-який член співтовариства, який справляє значний вплив на поведінку людей, формально чи неформально виконує функції управління, користується повагою та авторитетом; **2)** індивід, який володіє найяскравіше відображеними корисними з точки зору внутрішньогрупового інтересу якостями, завдяки яким його діяльність виявляється найпродуктивнішою: висока швидкість реакції на політичні події, ситуації, що виникають, тямущість, кмітливість, уміння вивертатися та виходити зі складних ситуацій тощо.

Лідер політичної партії – індивід, який керує процесом постановки та виконання партією своїх стратегічних планів, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Лідер соціальної організації, соціальний лідер – особливий тип лідера, якому властиві певні соціально-психологічні та професійні риси. Він спрямовує організацію, людей, органи управління на досягнення конкретних цілей, стимулює до творчої та ефективної діяльності, спонукає та об’єднує енергію багатьох. Він уміє створювати «сильні організації», вибирати оптимальні методи вирішення проблем, приймати грамотні рішення, здійснювати контроль на усіх етапах управління.

Лідер управління, лідер управлінського типу – людина, здатна висувати продуктивні цілі розвитку, знаходити оптимальні шляхи їх досягнення та об’єднувати різних людей у соціальні організації для вирішення спільних завдань, максимально використовувати творчі можливості як свої, так і оточуючих, у тому числі талановитих та обдарованих людей.

Лідерство – це: **1)** керівне становище окремої особистості, соціальної групи, клану, партії, держави; **2)** процеси внутрішньої самоорганізації та самоуправління групи, обумовлені індивідуальною ініціативою їхніх членів; **3)** процес, за допомогою якого одна людина справляє вплив на іншу чи на групу людей.

Лідерська комунікація – це: **1)** цілеспрямована передача лідером змістів з метою впливу на людину, групу, організацію або спільноту;

2) використання лідером повного спектра комунікаційних навичок та ресурсів з метою подолання перешкод та якомога ефективного донесення свого повідомлення.

Лідерський потенціал керівника-професіонала – це: 1) компетентність; 2) особистісні особливості та ділові риси; 3) здібності; 4) настанови, морально-етичні цінності, пріоритети.

Майстерність прийняття управлінських рішень – здатність вибирати оптимальний варіант з кількох альтернатив.

Маскулінність (фемінність) – нормативні уявлення про соматичні, психічні і поведінкові властивості, які є характерними для чоловіків (жінок).

Мистецтво управління – вміння застосовувати наукові знання з управління, творчо використовувати накопичений досвід та отримані навички в конкретній управлінській ситуації.

Міжособистісна комунікація – один з найважливіших видів керівної діяльності, а саме: управлінського ділового спілкування.

Мотивація – це: 1) спонукання до дії; 2) динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, що керує поведінкою людини, який визначає її організованість, активність і стійкість; 3) здатність людини діяльно задовольняти свої потреби.

Навіювання – механізм психологічного впливу, що спрямований на несвідоме: настанови, враження, емоційні реакції, почуття, очікування, поведінку тощо; досягається через вплив інформації на чуттєву сферу і містить прихований, емоційно-забарвлений висновок чи рішення; побудований на принципі незакінченої дії, за яким створюється ілюзія самостійно прийнятого рішення суб'єктом впливу.

Наслідування – засіб психологічного впливу, що полягає у відображенні дій чи сценаріїв інших осіб, що проявляється на різних рівнях: особистому (діяти, як хтось), груповому (діяти, як член групи), на рівні суспільства (діяти за правилами).

Об'єкт владних відносин (об'єкт управління) – керована підсистема, на яку спрямовується владний, управляючий вплив владних відносин (суб'єкта управління).

Ознаки політичного лідерства: лідерство передбачає постійний вплив на оточуючих; загальність та розповсюдженість політичного впливу на усіх членів керованої спільноти; закріплення лідерства у певних нормах, правилах, привілеях, повноваженнях.

Парламентський лідер – політик, який в певних соціальних спільнотах володіє найбільшою легітимністю, здатністю створювати масову базу підтримки своїм діям і формувати відносно неї позитивне ставлення у свідомості мас.

Партійне лідерство – форма управління партією як суб'єктом політичної системи країни для досягнення політичних цілей через реалізацію функцій лідера.

Партійний лідер – це: **1)** авторитетна, визнана у своєму партійному середовищі особа, обрана керувати партією, здатна консолідувати її та громадян навколо спільної мети, найефективніше репрезентувати інтереси конкретної соціальної групи; **2)** індивід, який керує процесом постановки та виконання партією своїх стратегічних планів, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Переконання – один із основних засобів психологічного впливу, що передбачає логічне обґрунтування якогось судження або висновку і впливає на раціональний та емоційний рівень особи.

Підприємницька майстерність – здатність поєднувати управління ресурсами з постійним прагненням розширювати масштаби справи.

Підтримуюче спілкування – це: **1)** спілкування, яке спрямовується на вирішення поточної проблеми та зосереджується на збереженні позитивних відносин між співрозмовниками; **2)** це не просто техніка «створення враження гарної людини», але й спосіб забезпечення конкурентних переваг.

Політична активність – сукупність прояву тих форм життєдіяльності окремої особи, в яких відображається її прагнення активно брати участь у політичних процесах, відстоювати свої політичні права та інтереси.

Політична влада – реальна здатність одних людей проводити свою волю стосовно інших за допомогою правових і політичних норм.

Політичний ватажок (популіст, демагог) – суб'єкт політичної діяльності яскраво вираженого популістського спрямування.

Політичний лідер – це: **1)** людина, яка керує політичними процесами, справляє вплив на соціальну поведінку індивідів, груп, прошарків і суспільства в цілому; **2)** авторитетний член організації, групи, суспільства, особистий вплив якого надає йому змоги відігравати суттєву роль у політичних процесах та ситуаціях, створювати й реалізовувати програму розв'язання соціальних проблем та завдань суспільного розвитку; **3)** центр влади, «мозок», «візитна картка» тих сил, які його висувають на елітарні лідируючі позиції та забезпечують йому постійну, тривалу підтримку; **4)** політичний менеджер, що управляє; **5)** керівник своїх прихильників та послідовників; **6)** учасник політичного життя, що прагне і здатний консолідувати зусилля оточення та активно впливати на нього заради досягнення визначеної мети.

Політичне лідерство – це: **1)** різновид соціального лідерства, пов'язаний з управлінням державними та суспільними процесами; влада, здійснювана одним чи кількома індивідами з метою пробудження членів нації до дій; **2)** відносини між людьми у процесі спільної діяльності, за якої одна сторона забезпечує домінування своєї волі над іншими; **3)** постійний легітимний вплив владних осіб на суспільство, організацію чи групу; **4)** процес взаємодії, під час якої одні люди (лідери) знають та виражають потреби й інтереси своїх послідовників і тому володіють престижем і впливом, а інші (їх прихильники) добровільно віддають їм частину своїх

владних повноважень для здійснення цілеспрямованого представництва та реалізації власних інтересів; **5)** процес міжособистісної взаємодії, під час якого авторитетні люди, наділені реальною владою, справляють легітимний вплив на все суспільство чи певну його частину, котра добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав; **6)** вищий рівень лідерства, що відображає владні відносини у суспільстві на найвищому – державному рівні; **7)** одне з унікальних явищ політичного й суспільного життя, пов'язане із виконанням владних повноважень і здійсненням владних функцій високопосадовцями та політиками; **8)** особливого роду підприємництво, здійснюване на політичному ринку, при якому політичні підприємці в конкурентній боротьбі за керівні посади обмінюють свої програми вирішення суспільних проблем і передбачувані засоби їх реалізації; **9)** своєрідна соціально-історична потреба людей в організації своєї діяльності та процес міжособистісної взаємодії, під час якого авторитетні особи, наділені реальною владою або можливостями політичного впливу на людей, справляють легітимний вплив на суспільство чи певну його частину, які добровільно віддають їм частину своїх політико-владних повноважень і прав; **10)** певний вид та рівень політичної діяльності управлінської еліти; **11)** метод побудови влади, заснованої на інтеграції різноманітних соціальних верств (груп), шляхом використання специфічних механізмів об'єднання навколо висунутої лідером програми, концепції вирішення соціальних проблем та завдань суспільного розвитку; **12)** особливий механізм взаємозв'язку політика з послідовниками; **13)** певний вид та рівень політичної діяльності управлінської еліти.

Політичне життя – сукупність духовних, чуттєвих, емоційних і практичних предметних форм політичного буття людини і суспільства, що характеризує їх ставлення до політики та участь в ній.

Популізм (від. лат. *populus* – народ) – прагнення завоювати політичний авторитет шляхом обіцянок, загравання з населенням, спекуляцій іменем народу; синонім демагогії.

Правила спілкування – рекомендації щодо ефективного спілкування, які склалися в суспільстві та віддзеркалюють комунікативні традиції певного етносу.

Практична психологія – це: **1)** галузь професійної діяльності, яка має на меті визначення психологічних особливостей життєвої ситуації та індивідуальності людини або групи, внесення позитивних змін у процес взаємодії між ними і профілактику небажаних форм поведінки для найбільш повного розкриття сутнісних сил людини; **2)** специфічний вид людської духовної практики, основним змістом якої виступає застосування психологічних механізмів впливу для корекції активності та розвитку людей у контексті їхніх життєвих обставин та життєвого шляху, котрі інтерпретуються як неповторні обставини та неповторна суб'єктність, індивідуальність.

Предмети управлінської праці – фактори суттєвого впливу на реальну поведінку державних службовців в органі державної влади як соціальній мікросистемі.

Президентський кадровий резерв – програма з пошуку та залучення талановитих, прогресивно мислячих і цілеспрямованих людей до роботи в пріоритетних проєктах державного сектору України, яка реалізується шляхом їх відбору, підготовки (підвищення рівня професійної компетентності, перепідготовки) та працевлаштування.

Профіль професійної компетентності посади державної служби – комплексна характеристика посади державної служби, що містить визначення змісту виконуваної за посадою роботи й перелік спеціальних знань, умінь та навичок, необхідних державному службовцю для виконання посадових обов'язків.

Професійний розвиток – набуття працівником нових компетенцій, знань, умінь і навичок, які він використовує чи буде використовувати у своїй професійній діяльності; це процес підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації працівників з метою виконання нових виробничих функцій, завдань і обов'язків нових посад.

Процес комунікації – комунікативний (мовленнєвий) акт, в якому беруть участь комуніканти, серед яких один формулює висловлювання і тому він є адресантом, а інший інтерпретує отримані повідомлення і є адресатом.

Психічне зараження – психологічний феномен, що виникає у процесі спілкування чи взаємодії, має, як правило, яскраве емоційне забарвлення і стихійний характер.

Психологічний вплив – процес та результат, спрямований на формування певної системи уявлень, дій та відносин, через переконання, психологічне переформування, сугестію, що сприймаються індивідом як особисто йому належні.

Регіональна управлінська еліта – це: **1)** сукупність представників суспільства, що виконують функції прийняття суспільно значущих рішень у політичній, економічній, соціальній сферах життя регіону; **2)** соціальна група представників суспільства, сформована в основному із представників адміністративно-розпорядницької та виконавчої влади регіону та наділена повноваженнями, ресурсами, організаційними засобами, які надають їй змоги вирішальним чином впливати на політичну, економічну, соціальну сфери життя регіону; **3)** усталене соціальне утворення, яке вже своєю належністю до адміністративно-виконавчої влади зобов'язане виконувати функції політичної еліти та своєю діяльністю впливати на суспільні процеси та діяльність державних, господарських, партійних, громадських інститутів регіону.

Реактивні реординаційні відносини – негативна реакція підлеглих співробітників на певні дії чи на всю діяльність керівника і, як наслідок, неприйняття його стилю керівної діяльності чи його як особистості.

Рівень професійної компетентності особи – характеристика особи, що визначається її освітньо-кваліфікаційним рівнем, досвідом роботи та рівнем володіння спеціальними знаннями, вміннями та навичками.

Самоактуалізація особистості – повне використання талантів, здібностей, можливостей.

Складові лідерського потенціалу керівника-професіонала: компетентність (досвід, знання, навички, вміння працювати з людьми), особистісні особливості та ділові риси (впевненість у собі, енергійність, комунікативність, готовність брати відповідальність, самостійність), здібності (інтелект, пам'ять, творчість), настанови, цінності, пріоритети (морально-етичні елементи).

Складові менеджменту взаємодії, управління взаємодією, інтерактивного менеджментом – управління переключенням розмови з одного партнера на іншого, управління часом, контроль за темою розмови.

Соціальна відповідальність – відповідальність організації за вплив її рішень на суспільство та середовище оточення через прозору й етичну поведінку, яка сприяє стійкому розвитку, здоров'ю й добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін, відповідає законодавству, узгоджується з міжнародними нормами поведінки, інтегрується в діяльність всієї організації, реалізується нею на практиці взаємин.

Соціально-психологічна майстерність – здатність ефективно управляти колективом з урахуванням індивідуально-психологічних рис підлеглих співробітників – творчих особистостей.

Спілкування – складний багатоплановий процес встановлення, розвитку та забезпечення контактів між людьми, породжуваний потребами у спільній діяльності.

Стать – біологічна категорія, що визначає анатомо-фізіологічні особливості чоловіків і жінок.

Стейкхолдери (зацікавлені сторони) – люди, соціальні групи, які можуть виграти або програти від НАШИХ дій; люди, соціальні групи, від чийх дій виграти або програти можемо МИ.

Стереотип – стійка спрощена думка щодо окремих людей чи ситуацій.

Стигматизація – динамічний процес девальвації особистості, який значною мірою дискредитує її серед оточуючих.

Суб'єкт владних відносин (суб'єкт управління) – спрямовуюча, керівна сторона субординаційного впливу, яка детермінує процес розвитку об'єкта у напрямі, обумовленому цілями, характером та особливостями цього суб'єкта управління.

Сучасне керівництво – обов'язкове поєднання офіційного та особистісного лідерства.

Сучасне управлінське лідерство – це: **1)** сфера міжособистісної взаємодії (а не особистісних рис); **2)** міжособистісний (а не особистісний) феномен; **4)** подія (а не риса характеру); **3)** обов'язкове поєднання формального лідерства посади з лідерством особистості.

Творча особистість – особистість, що володіє креативними якостями і здібностями, мотивами, знаннями і вміннями, завдяки яким нею створюється продукт, що відрізняється новизною й оригінальністю.

Творчість – це: **1)** процес постановки та вирішення проблем, нестандартних завдань; **2)** форма пізнання дійсності; **3)** вища форма активності та самостійної діяльності людини.

Творчий потенціал – складне особистісно-діяльнісне утворення, яке сприяє появі нестандартних, оригінальних рішень.

Типологія ідентичностей. У науковій літературі зазначають особистісну, соціальну, професійну, гендерну, етнічну, політичну та інші її види.

Технічна майстерність – здатність за допомогою спеціальних знань, умінь та навичок вирішувати робочі завдання.

Уміння слухати – це: **1)** здатність слухати, розуміти, запам'ятовувати та використовувати почуте; **2)** уміння ефективно вчитися.

Уповноважений з рівних прав і можливостей (омбудсмен) – державний посадовець, якого обирає представницький орган влади для здійснення контролю за законодавством з рівних прав і можливостей.

Управлінська еліта (державно-адміністративна, державно-політична, політико-управлінська еліта) – це: **1)** найбільш реальний на сьогодні інституціалізований, наділений владними повноваженнями і владними функціями можновладний суб'єкт політичного лідерства в Україні; **2)** єдиний претендент на політичне лідерство як у загальнодержавному, так і регіональному масштабі.

Управлінське лідерство – це: **1)** сфера міжособистісної взаємодії, а не особистісних рис; **2)** продукт взаємовідносин у форматі «керівник-лідер – підлеглі службовці-послідовники»; **3)** міжособистісний, а не особистісний феномен; **4)** подія, а не риса характеру; **4)** обов'язкове поєднання формального лідерства керівної посади з лідерством особистості керівника.

Управлінське спілкування – це: **1)** взаємодія керівника з підлеглими, в процесі якої він інформує сам, отримує інформацію від них, коригує дії підлеглих, оцінює не лише їхню роботу, а й професійно значущі якості як своєї особистості, так і особистості кожного підлеглого співробітника; **2)** підтримуюче спілкування як основний тип міжособистісної комунікативної суб'єкт-об'єктної взаємодії.

Управлінські суб'єкт-об'єктні відносини – особлива форма зв'язків між СУ та ОУ, які складаються в процесі здійснення керівної діяльності на основі врахування та цілеспрямованого використання об'єктивних закономірностей і суб'єктивних факторів функціонування різномасштабних колективів як соціальних систем.

Функції політичного лідерства – визначаються цілями, поставленими перед собою політичними лідерами, та ситуацією, в якій вони діють. Найбільш загальними серед них є такі функції: вираження соціальних інтересів, новаторська, інтегративна, організаторська й комунікативна.

Навчальне видання

БОЛОТІНА Євгенія Валеріївна
БОРОДАЙ Андрій Володимирович

ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ І ЛІДЕРСТВО

Посібник

**для студентів спеціальності 052 «Політологія»
усіх форм навчання**

Редагування і комп'ютерне верстання

І. І. Дьякова

167/2021. Формат 60 x 84/16.. Ум. друк. арк. 5,58.
Обл.-вид. арк. 5,83. .Тираж 100 прим. Зам. № 56

Донбаська державна машинобудівна академія
84313, м. Краматорськ, вул. Академічна, 72.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 1633 від 24.12.03.